KONSTYTUCJE POLSKIE

1791—1921

wydał

MARCELI HANDELSMAN

WYDANIE TRZECIE, POPRAWIONE

NAKŁADEM S-KI AKC.
POLSKA SKŁADNICA POMOCY SZKOLNYCH
WARSZAWA 1922

SKŁAD GŁÓWNY:
DOM KSIĄŻKI POLSKIEJ
WARSZAWA, PL. TRZECH KRZYŻY 8

Pomiędzy poprzedniem wydaniem niniejszej książki, noszącej tytuł *Trzy konstytucje (1791, 1807, 1815)*, a obecnem — upłynęły lata przełomowe w dziejach świata, w dziejach naszego narodu. Załamała się potęga mocarstw rozbiorowych, odrodziło się Państwo Polskie, powstało do nowego życia i do własnej twórczości konstytucyjnej.

To też chcąc obecnie dać czytelnikowi do ręki zbiór ustaw zasadniczych Polski nowoczesnej, należało nie tylko miejsce właściwe wyznaczyć najnowszej naszej działalności ustawodawczej, lecz uwzględnić także i dawniejsze zrealizowane lub tylko projektowane wysiłki twórczości rodzimej zarówno w dziedzinie ogólnej, jak i lokalnej (sejm 1831 r., W. Miasto Kraków). Stąd się bierze rozszerzenie materjału zródłowego z wciągnięciem tekstów, dotąd drukiem nieogłaszanych. Pozatem dla okresu dawniejszego przybyły, jako poprzednio nie uwzględnione, zaręczenie obojga narodów 1791 r. i zasady konstytucyjne sejmu grodzieńskiego. Wstęp i indeks, utrzymane w charakterze, jak w wydaniu drugiem, zostały jedynie rozszerzone odpowiednio do tekstów nowych.

12 lipca 1922 r.

PRZEDMOWA DO 2-iego WYDANIA.

W ponownem obecnie w świat wypuszczanem wydaniu *Trzech konstytucyj* układ tekstów uległ pewnej zmianie: do trzech ustaw zasadniczych dodane zostały dwa akty o charakterze formalnie konstytucyjnym, zasady konstytucji z r. 1815 i statut organiczny z r. 1832, przybyły nadto zestawienie rzeczowe instytucyj i wstęp nowy. We wstępie wydawca ograniczył się do przedstawienia zwięzłej historji powstania ustaw konstytucyjnych 1791, 1807 i 1815 r., nie wdając się w ich ocenę, i uzupełnił ją danemi bibljograficznemi najważniejszemi, dotyczącemi wykładni i dalszego rozwoju tych ustaw.

Czytelnik więc znajdzie w zbiorze niniejszym, prócz tekstu ustaw, wskazówki, które mu ułatwić mogą zapoznanie się z losami konstytucjonalizmu w Polsce w końcu w. XVIII i na początku XIX.

I. Historja powstania Ustawy 3 maja 1791 r. nie jest jeszcze wyjaśniona: przygotowania, czynione do niej w przeważnej swej części w tajemnicy, nie są wykryte i po dziś dzień trzeba się opierać raczej na hipotezie, w której pewne są tylko niektóre momenty, niż na ścisłem uszeregowaniu faktów.

Zamknięta w ramach terytorjalnych pierwszego rozbioru Rzeczpospolita po całym szeregu prób prywatnych i objawów energji zbiorowej, mimo przeszkód zewnętrznych, mimo gwarancji rosyjskiej przystąpiła do przebudowy całego swego organizmu politycznego. Skarb, wojsko i rząd — oto trzy podstawowe zagadnienia sejmu, zwanego wielkim, zebranego w r. 1788, skonfederowanego następnie pod laską St. Małachowskiego i Kaz. Nestora Sapiehy, sejmu, który jednak podzielony przez stronnictwa i odmienne orjentacje chwilowe trawił długie miesiące na obradach, i miast działać stał się raczej trybuną krasomóstwa lub szkołą poglądów politycznych.

Wśród żywiołów stanowczych, pragnących wyzyskać jedyną konjunkturę zewnętrzną, rozdwojenie prusko-rosyjskie, i doprowadzić możliwie szybko do reformy, zaczyna stopniowo dojrzewać myśl o konieczności narzucenia sejmowi — gotowej ustawy do przyjęcia. Robota ustawodawcza wiązała się ściśle z pomysłem zapewnienia sukcesji tronu za życia króla, z wyraźną myślą o dynastji saskiej.

W grudniu 1790 — styczniu 1791 r. zaczynają się stałe tajemne zebrania. Należą do nich Małachowski, Ign. Potocki, ks. Adam Czartoryski, Kołłątaj, później Linowski i Lanckoroński. Duszą ich jest Ignacy Potocki, który w tym czasie probuje, choć bezkutecznie, wciągnąć króla do tej roboty. Wobec niepowodzenia postanawia użyć osoby zaufanego Stan. Augusta, jego pry-

watnego sekretarza i domownika, ks. Piattolego, przez którego od roku nawiązał z królem stosunki [1]). Zebrania przeniesiono (prawdopodobnie w lutym) na Zamek, do mieszkania Piattolego [2]), dokąd król mógł teraz zjawiać się niepostrzeżony. Zdaje się, że w tym czasie (początek lutego) Stan. August umiejętnie przez spółtowarzyszy zachęcony ułożył projekt ustawy po francusku, pragnąc, ile możności, zbliżyć go do form angielskich. „Jego (projekt) król oddał J. P. Potockiemu, pisze Kołłątaj do Strassera 11.IX. 1792, p. Potocki marszałkowi sejmowemu (Małachowskiemu), marszałek sejmowy mnie, a ja przez W. Pana komunikowałem go wprzód Essenowi (ministrowi saskiemu w Warszawie), dopiero potem do poprawy onego przystąpiłem" [3]). Nie śpieszono się zbytnio z robotą, chcąc przedewszystkiem zapewnić sobie zgodę elektora saskiego na wybór, względnie uzyskać inną kombinację polityczną, opartą o porozumienie z Austrją (memorjał 4 marca 1791). Nie zaniedbywano jednak sprawy: wśród posłów zebrano już znaczną liczbę podpisów, brakło paru nazwisk [4]). Piattoli zyskuje na znaczeniu, starając się przynaglać do działania szybszego: „*Cunctando perdimus rem*" [5]).

---

[1]) Listy Piattolego do króla, zwłaszcza 20. IV, 19. V i 3. XII. 1790 d'Ancona *Scipione Piattoli e la Polonia* 1915, 207 i n. № 6; 217 i n. № 9; 240 № 30.

[2]) Dembiński *Piattoli i jego działalność podczas W. Sejmu.* Spraw. Akad. Um. 1905, № 6—7.

[3]) Do całości *O ustanowieniu i upadku konstytucji polskiej 3 maja 1791 r.* Metz, 1793, I, 136 i i n., oraz Kalinka *Sejm czteroletni* 1888, III, 49 i n. *Listy Kołłątaja,* wyd. L. Siemieńskiego 1872, I, 27.

[4]) Smolka *Sprawa konst. W. Sejmu w marcu 1791 r.* Spraw Akad. 1891, II, 65. *Przycz. do genezy konst. 3 maja* tamże 1895. II, 7.

[5]) Kalinka, l. c., III, 64—5. Piattoli do króla 8. IV. 1791 d'Ancona, 252. Inaczej przedstawia sprawę M. Janik. Redakcję ustawy przeprowadził Hugo Kołłątaj z Ign. Potockim. Była ona rezultatem poprzednich narad w domu marszałka Małachowskiego. Przez ks. Piattolego, sekr. królewskiego, przesłano królowi tekst wraz z „pismem rozonowanem", król o właściwych autorach nie wiedział i za autora uważał prawdopodobnie Piattolego. Według relacji Kołłątaja, król przedyktował tekst w swoim gabinecie Linowskiemu, poczem dał go do poprawy właściwym autorom, Kołłątajowi i Potockiemu. „Wszelako prędko potem uląkł się swego dzieła i niby przez ostrożność składał wszystko na Kołłątaja". *Hugo Kołłątaj* 1913, 235.

Od połowy marca wypadki zewnętrzne, zabiegi pruskie w sprawie cesji Gdańska odciągnęły uwagę działaczów sejmowych od tej kwestji zasadniczej i odwlekły jej wykonanie. Tymczasem doszło do skutku z mniejszemi formalnościami prawo o sejmikach 24 marca, a 18 kwietnia drogą kompromisu udało się pozyskać jednomyślność sejmową na szerokie uwzględnienie interesów mieszczaństwa, w prawie „Miasta nasze królewskie wolne [1]". To powodzenie oraz groźne wiadomości zagraniczne o wycofaniu się Anglji z akcji antyrosyjskiej i możliwości w przyszłym czasie porozumienia prusko-rosyjskiego nakazywały zająć się sprawą ustawy jak najgoręcej. W końcu kwietnia odnowiono zebrania u Piattolego, a do sekretu dopuszczono większą ilość osób (w tem Mostowskiego, Stan. Potockiego, Stan. Sołtyka, Jul. Niemcewicza, Wybickiego i w. in.), udzielając im wiadomości dokładnej o projekcie, lecz nie dopuszczając do dyskusji nad nim. Postanowiono na sesji jednej z pierwszych po ferjach wielkanocnych, które kończyły się 2 maja, wnieść ustawę z pominięciem porządku sejmowania (pierwsze dwa tygodnie każdego miesiąca miały być według tego porządku poświęcane sprawom skarbowym). Na dzień wystąpienia wyznaczono 5 maja.

W ostatnich dniach kwietnia król odsłonił tajemnicę przed najbliższymi swymi ministrami, a przeciwnikami reformy. Od któregoś z nich tajemnica mogła się dostać do hetmana Branickiego i rozejść po mieście. Dla uprzedzenia przeciwdziałania z tej strony, na posiedzeniu tajnem z 28 na 29 kwietnia uchwalono środki ostrożności, zaproponowane przez „siedmiu wiernych". Król środki te aprobował. Postanowiono akcję przyśpieszyć: wybrano na zamach stanu dzień 3 maja, ażeby uprzedzić przeciwników, którzy mieli się zebrać dopiero na d. 5 maja. Najsprzeczniejsze wieści kursować zaczęły po mieście. Pierwsza powakacyjna sesja, poświęcona sprawom skarbowym, 2 maja, trwała krótko. Wieczorem zwołano napół publiczne zebranie do pałacu Radziwiłłowskiego. Odczytano tam projekt ustawy, nie dopuszczono do dyskusji i w radosnym nastroju posiedzenie opuszczono [2].

---

[1]) Kalinka *Ostatnie lata panowania Stan. Augusta* 1868, II, 180.

[2]) St. August do Glayre'a 21. VI. 1791 Mottaz *Stan. Poniatowski et Maurice Glayre* 1897, 255 i n. Kalinka *Sejm* III, 69—72.

Późno w nocy, w tej samej chwili, kiedy przeciwnicy ustawy, zdaje się, organizowali się u Bułhakowa, zebrali się związkowi u marsz. Małachowskiego, aby naradzić się nad porządkiem postępowania dnia następnego. Przed rozejściem się w liczbie 83 podpisali „asekurację". „W szczerej chęci ratunku Ojczyzny, w okropnych nad Rzeczypospolitą okolicznościach projekt pod tytułem Ustawa rządu, w ręku JW. marszałka sejmowego i konfederacji koronnej złożony, do jaknajdzielniejszego popierania przyjmujemy, zaręczając to nasze przedsięwzięcie hasłem miłości Ojczyzny i słowem honoru, co dla większej wiary podpisami naszemi stwierdzamy" [1]).

Dzień 3 maja mimo przygotowanej opozycji odbyć się miał według planu, zgóry opracowanego. Historja jego zdarzeń została szczegółowo i dokładnie ustalona [2]). Wystarczy podkreślić punkty najważniejsze. Posiedzenie zaczęło się około 11-ej z rana a trwało blisko do 9-ej wieczór. Po wysłuchaniu wiadomości o stanie spraw zagranicznych, odczytanych przez T. Matuszewica, na zaproszenie marszałka Potockiego król głos zabrał i nakazał przedstawić projek konstytucji, odczytany przez sekretarza. Po mowie królewskiej nastała wrzawa wśród przeciwników reformy: najgłośniej, lecz nie najszczęśliwiej wyrywał się Suchorzewski, od początku posiedzenia główny mówca opozycji. Związkowi nie tamowali swobody słów swym przeciwnikom, odpowiadali im w długim szeregu świetnych oracyj. Zdawało się jednak, że wśród ich powodzi utonie właściwy cel i uchwała nie zapadnie. Postanowiono kończyć: zagrzana przez Zabiełłę większość sejmowa zebrała się u stóp tronu. Król powstał i przysiągł na konstytucję. Dla złożenia wspólnej przysięgi udano się do katedry. Po powrocie

---

1) D e m b i ń s k i *Polska na przełomie* 1913, 484.

2) Historję wypadków tego dnia opracował na zlecenie króla i ogłosił S i a r c z y ń s k i *Dzień trzeci maja R. 1791,* t. r., wyd. ponowne 1891 (Siarczyński do Małachowskiego, 13. VII. 1791 „przedsięwzięte za wiedzą JWP. Dobr. *Dnia 3 maja* historyczne opisanie teraz ukończone mam honor JWP. Dobr. przesłać". Bibl. Krasińskich, rps. 2998), uzupełnił L. Wegner *Dzieje dn. 3 i 5 maja* 1865, ostatnio K. B a r t o s z e w i c z *Konstytucja 3 maja* 1906, nadto d'A n c o n a, j. w., 56 — 110 tenże dawniej *La promulgazione della costituzione polacca del 3 maggio 1791* Studi in onore di A. Hortis 1910.

już o zmroku król nakazał odebrać przysięgę od magistratur, i salwował sesję na dzień 5-y maja. Wieczorem miasto rzęsiście iluminowane święciło istotny triumf gruntownej reformy.

Obawiano się protestacji opozycji i postanowiono — o czem Kołłątaj przypominał Małachowskiemu [1]) — „aby kancelarje grodzkie i miejskie nie były otwarte, aż ta konstytucja oblatowana będzie". — A że konstytucja nie była oblatowana dn. 4 maja, skorzystali z tego przeciwnicy i wnieśli protestacje do grodu (w nieznacznej zresztą liczbie). Na posiedzeniu sejmowem 5 maja przeciwnik ustawy, prezes deputacji konstytucyjnej biskup Kossakowski próbował nie dopuścić do jej podpisania, na tej podstawie, że nie zapadła większością głosów. Po kilku przemówieniach dzięki Sapieże obecni posłowie zaprosili deputację jednogłośnie do podpisania. Ustawa, podpisana i oblatowana dn. 5 maja, pozyskała moc obowiązującą prawa [2]).

Konfederacja targowicka faktycznie zniosła uchwały sejmu czteroletniego. Sejm grodzieński, zwołany dla zaakceptowania nowego rozbioru, musiał się zająć, zresztą tylko dodatkowo, przynajmniej zniesieniem formalnem ustawy majowej [3]) i zastąpieniem brakujących praw nowemi lub usunięciem urządzeń dawniejszych z czasów przed sejmem wielkim. Na sejmie w Grodnie 6 września 1793 r. ustanowiono deputację dla ułożenia projektu formy rządu, której przedstawiano zaaprobowane uprzednio przez Sieversa lub z jego

---

[1]) Smoleński *Z korespondencji Kołłątaja podczas Sejmu Wielkiego* Przegl. hist. 1909, IX, 278.

[2]) Ustawa była tylko programem zmian, które stopniowo uchwalano w ciągu r. 1791/2 Smoleński *Ostatni rok sejmu wielkiego* 1897. Ustawy same *Volum. legum* 1889, IX. Stosunki do Litwy Kamieniecki *Litwa a Konstytucja 3-go maja* 1917. Wykład ustawy na tle rozwoju ustroju Rzplitej O. Balzer *Reformy społeczne i polityczne konstytucji 3 maja* 1907, także n. wyd., w zestawieniu z ustrojem państw innych St. Starzyński *Konst. trzeciego maja na tle współczesnego ustroju państw europejskich* 1892. Zestawienie kompilacyjne Justine Klotz *L'oeuvre legislative de la diète de 4 ans* 1913, 393 i n., w związku z rozwojem kultury Balzer *Z zagadnień ustrojowych Polski* 1915 ten sam tytuł *Nowe spostrzeżenia i uwagi* b. d. Siemieński *Konst. 3 maja 1791, jako wyraz polskiej kultury politycznej* 1921. Historja zewnętrzna Lord *Second partition of Poland* 1915.

[3]) Uchylenie sejmu 1788 i wszystkich na nim ustanowionych praw *Konst. sejmu 1793,* cz. II, 240 № 37.

inicjatywy powstałe pomysły. W ten sposób doszły do skutku prawa kardynalne [1]), sformułowane na wzór ustawy majowej, której miały być zaprzeczeniem [2]), a na ich gruncie powstały rozwinięte w szczegółowe ustawy formy nowego ustroju, przyjęte na sesji końcowej 23 listopada 1793 r. [3]).

II. Utworzone w Tylży z ziem polskich zaboru pruskiego (z wyłączeniem Warmji i krajów położonych na zachód od starych Prus, na wschód od Pomorza i N. Marchji, na północ od okręgu chełmińskiego, które pozostały przy Prusach, oraz okręgu białostockiego, który odszedł do Rosji) Księstwo Warszawskie miało w art. 5 traktatu rosyjsko-francuskiego, a art. 15 prusko-francuskiego (7—9 lipca 1807 r.) zapewnione, że będzie „rządzone przez konstytucje, które, zapewniając swobody i przywileje ludom tego Księstwa, będą pozostawać w zgodzie ze spokojem państw ościennych".

Wykonaniem tego zobowiązania zajął się Napoleon podczas pobytu swego w Dreznie (17—22 lipca 1807 r.), dokąd zjawił się w drodze powrotnej z Tylży do Paryża. Urządzenia, wprowadzone tymczasowo na ziemiach polskich, ani życzenia oficjalnych i nieoficjalnych przedstawicieli polskich nie miały wywrzeć wpływu na przyszłą ustawę Księstwa, choć nie pomijano obecnych w Dreźnie przedstawicieli rządu warszawskiego, członków komisji rządzącej, którzy pospieszyli tam wraz z dyrektorem wojny ks. Józefem Poniatowskim, umyślnie w tym celu wezwani.

Historja powstania samej ustawy nie jest rzeczą zupełnie wyjaśnioną. Dotychczasowe poszukiwania pozwalają na skon-

---

1) Wegner *Sejm grodzieński* 1866, 163—70, 223. Głos Mikorskiego Smoleński *Ze studjów nad historją sejmu grodzieńskiego*. Przegl. hist. 1909, VIII, 210—1.

2) Konstytucje sejmu grodzieńskiego z r. 1793 w zbiorze praw z tegoż roku drukowanym bez karty tytułowej, a składającym się 3 części. Prawa kardynalne część II, —4, ten tekst przedrukowany w niniejszem wydaniu.

3) Do ustroju Cheliński *Organizacja państwa polskiego według ustaw sejmu grodzieńskiego z r. 1793*. Themis polska 1918, VIII, 41—87, do całości Iłowajskij *Grodnienskij sejm 1793 g.* 1870.

struowanie następującej hipotezy, w której tylko niektóre momenty nie ulegają wątpliwości. Nie ulega wątpliwości, że cesarz w obecności członków komisji rządzącej podyktował Maretowi 19 lipca przyszłą ustawę, natomiast nie wiadomo, jaką była forma aktu podyktowanego. Przypuszczać wolno, że były to tylko zasady konstytucji, na których miał się Maret oprzeć w redakcji ostatecznej.

Zaczynają się obecnie narady komisji z tym ostatnim: dotyczyły spraw zasadniczych, kwestji przyszłego istnienia samego Księstwa, dotyczyć musiały także jego ustawy. Dopuszczeni do formułowania (przynajmniej niektórych) artykułów ustawy, członkowie komisji wpłynęli na takie a nie inne ich określenie (np. art. 53). Bliższych i pewniejszych danych o roli komisji w tym momencie nie posiadamy.

Pewne dane zaczynają się dopiero po przerwie kilkudniowej. Istnieje projekt ostateczny konstytucji z dn. 21 lub 22 lipca, nie datowany, sporządzony w kancelarji sekretarjatu stanu francuskiego, złożony z 86 artykułów. Na projekcie poczyniono odmiany w niektórych artykułach oraz dodano nowe: 5-y po 4-ym, 39-y po 37-ym i 82-i po 79-ym. W ten sposób powstało 89 artykułów ustawy. Na projekcie znajdują się nadto własnoręczne poprawki Mareta. Poprawki te zostały wprowadzone według uwag, poczynionych na projekcie, uwagi zaś pochodzić mogą od któregoś z członków komisji, któremu projekt dano do przejrzenia, bądź też podyktowane zostały przez samego Mareta podczas pierwszego odczytywania mu tekstu.

Na podstawie tego projektu sporządzono poprawną jego kopję, raz jeszcze skontrolowaną przez Mareta, (który dodał własnoręcznie w art. 11 słowa *il y a*), użytą za podstawę dla oryginału ustawy. Konstytucję na pergaminie napisała ta sama osoba, która pisała projekt pierwszy. Cesarz podpisał oryginał ustawy dn. 22 i tegoż dnia opuścił Drezno.

Nazajutrz, dn. 23 lipca odbyło się posiedzenie komisji u Mareta. W ciągu czytania ustawy „na czynione przez komisję uwagi i przełożenia, względem niektórych jej punktów, JW. minister Maret odpowiedział, że konstytucja ta przez N. Cesarza ułożona i podpisana żadnym odmianom podlegać nie może“. Ko-

misja wezwana przez Mareta przystąpiła więc do podpisania oryginału, który następnie został doręczony nowemu księciu warszawskiemu, królowi saskiemu Fryderykowi Augustowi i umieszczony w archiwum drezdeńskiem. Scena uroczystego doręczania statutu przez Napoleona komisji rządzącej, uwieczniona w obrazie Bacciarellego (z r. 1811), nie miała miejsca [1]).

W r. 1809 po wojnie z Austrją terytorjum Księstwa zostało rozszerzone: z mocy art. 3 traktatu szenbruńskiego (14 paźdz.) przyłączono doń część zdobytych orężem polskim ziem, a mianowicie, całą zachodnią, czyli nową Galicję, okręg Zamoyski, miasto Kraków z okręgiem podgórskim na prawym brzegu Wisły. Fryderyk August objął władzę nad nowym krajem z mocy konwencji, zawartej z Francją 3 list. 1809 r., i w porozumieniu z władzami francuskiemi przystąpił do rozciągnięcia praw Księstwa na nowe ziemie. W projekcie dekretu, ułożonym na radzie ministrów i wziętym przez radę stanu do rozpatrzenia, rozciągnięto na nowe ziemie urządzenia Księstwa, bacząc na to, ażeby zachować proporcję liczebną między urządzeniami a stosunkami organizacyjno-ludnościowemi. Wyjątek uczyniono dla senatu, którego skład mimo wymagań proporcji musiał się zastosować do istniejących w nowym kraju trzech biskupstw katolickich. Projekt rady ministrów, zlekka przez ministerjum francuskie poprawiony pod względem stylistycznym, uzyskał potwierdzenie cesarskie 5. XII. 1809. Tymczasem rada stanu poczyniła swoje „przydatki“. Oprócz trzech biskupstw w kraju przyłączonym istniało czwarte unickie, w projekcie nie uwzględnione. Rada stanu uważała za zbyteczne tworzenie nowej izby apelacyjnej w Krakowie, co było projektowane poprzednio, uznając istnienie jednej w Warszawie

---

[1]) Zestawienie materjałów i literatury Handelsman *Studja historyczne* 1911. 180—3, 195—9. *Przyczynek do historji powstania ustawy konstytucyjnej Ks. Warszawskiego* Spraw. T. N. W. 1911, z. 1. Wykład konstytucji A. Rembowski *Z życia konst. w Ks. Warsz.* 1905, 31 i n. H. Konic *Rzut oka na ustawę z r. 1807*. Bibl. W. 1900, I, 395—416. Handelsman *Napoleon a Polska* 1914. *Dziennik posiedzeń izby poselskiéj sejmu r. 1809* 1913. wstęp, zestawienie z innemi kons. napoleońskiemi Kutrzeba *La constitution de 1807 pour le Grand Duché de Varsovie* Bull. de l'Ac. de Cracovie 1906, 87—92. H. Fisher *Studie in Napoleonic Statesmanship. Germany* 1903, 149 i in.

za dostateczne. A że nadto król zamierzał powołać do życia nowy wydział ekonomiczny w zakresie spraw wojskowych, t. j. ministerjum administracji wojny, więc powstałych wątpliwości sam nie rozwiązywał, a po ich wyjaśnienie przez swego przedstawiciela udał się do Paryża. Władze francuskie uważały za zbyteczne tworzenie nowego ministerjum, natomiast uznały, że poprzednia decyzja cesarska pozwala królowi na rozwinięcie ustawy w duchu utrzymania przewidzianej w projekcie proporcji w urządzeniach. Dn. 24 lutego 1810 r. król dekretem swoim rozciągnął działanie konstytucji na nowe departamenty, zaś dekretem z dn. 6 czerwca t. r. utworzył przy sądzie apelacyjnym nowy wydział z uwzględnieniem osób, znających „prawo rządu zeszłego Galicji“ [1]).

Ustawa konstytucyjna Księstwa była tylko głównym zrębem instytucyj, które we wszystkich działach uległy stopniowemu rozwinięciu przez statuty organiczne, dekrety i urządzenia, oraz prawa, przez sejm uchwalone [2]).

III. Rezultat długotrwałych narad i sporów kongresowych traktaty zawarte między Rosją a Prusami i Austrją z dn. 3 maja 1815 r., sankcjonowane następnie przez akt końcowy kongresu wiedeńskiego (9 czerwca), z większości ziem Księstwa Warszawskiego [3]) tworzyły odrębne państwo, które pod nazwą Królestwa Polskiego miało być złączone z Rosją nieodwołalnie przez kon-

---

[1]) Handelsman-Skałkowski *Napoleonica* Kwart. histor. 1912, 298—301. Handelsman *Rezydenci napoleońscy w Warszawie* 1915, 136—9.

[2]) Np. rozwój rady stanu w opracowaniu M. Rostworowskiego *Rada ministrów i rada stanu Ks. Warszawskiego* 1911. Gorzycki *Oświata Ks. Warsz.* 1921. Litauer *Sąd kasacyjny Ks. Warsz.* Themis polska 1915, V. Kutrzeba *Historja ustroju Polski* 1920. III. Dla zorjentowania się w materjale prawnym, zawartym w *Dzienniku Praw* tak Księstwa, jak również i Królestwa, służy przedewszystkiem Kapuściński *Skorowidz do Dziennika Praw* 1870—2, por. także w opracowaniu N. Rejnkie *Oczerk zakonodatielstwa carstwa polskawo (1807 — 1881)* 1902.

[3]) Od Księstwa odeszły do Prus — dep. poznański, bydgoski i część kaliskiego, m. Toruń, pow. michałowski. Miasto Kraków z jego okręgiem zostało wyłączone, jako wolne, niepodległe, neutralne z osobną konstytucją, gwarantowaną przez trzy dwory austrjacki, pruski i rosyjski (3 maja 1815), patrz niżej str. XXI.

stytucję oraz osobę cesarza Aleksandra i jego następców. Jeszcze przed ostatecznem sformułowaniem zobowiązań międzynarodowych, nowy król polski w Wiedniu podpisał nakreślone przez ks. Adama Czartoryskiego „Zasady konstytucji Królestwa Polskiego“ [1]). Według własnych słów cesarskich, zasady powyższe służyć miały „za niezmienne prawidło i za instrukcję nowemu tymczasowemu rządowi“ Królestwa, który został równocześnie mianowany, a instalowany był uroczyście w stolicy 20 czerwca t. r. Z rozporządzenia rządu tymczasowego zasady wraz z rotą przysięgi i manifestem były przesłane do ministerjum spraw wewnętrznych 3 lipca i następnie rozesłane do departamentów 7 lipca 1815 r. [2]).

Rozwinięcie zasad konstytucji i wypracowanie ustawy zlecił cesarz komitetowi konstytucyjnemu, złożonemu pod prezydencją Tomasza Ostrowskiego, prezesa senatu, z Stanisława Zamoyskiego, Tadeusza Matuszewica, Aleksandra Linowskiego i Grabowskiego. Niezależnie od tego rząd tymczasowy powołał do życia szereg komisyj, których zadanie polegało na przygotowaniu materjałów do statutów organicznych dla poszczególnych działów życia politycznego i prawnego [3]).

Nowy król odbył uroczysty wjazd do Warszawy 12 listopada, gdzie zabawił trzy tygodnie (do 3 grudnia), poświęcając swój czas głównie nadaniu urządzeń nowemu państwu i uruchomieniu jego machiny. Istniał już wtedy szereg projektów, czy to w formie pozytywnej, szczegółowych propozycyj, czy też w postaci uwag krytycznych nad ustawą Księstwa lub ogólnych dezyderatów.

Ces. Aleksandrowi złożony został projekt obszerny, obejmujący 11 tytułów i 438 artykułów, opracowany na podstawie „Myśli

---

[1]) Zasady te zostały już po wprowadzeniu odbiegającej od nich konstytucji opublikowane drukiem, jako ustawa Królestwa Polskiego, we Włoszech, gdzie wówczas polityka rosyjska poszukiwała sprzymierzeńców wśród liberałów *Costituzione del regno di Polonia dell'anno 1815* Medjolan 1816, str. 22.

[2]) B o j a s i ń s k i *Rządy tymczasowe w Król. Polskiem* 1902, 4, 19, 22 i n. Arch. Gł. Warsz. Arch. b. Komisji Spraw. XVII. 13. 56.

[3]) B o j a s i ń s k i, l. c., 150 i n.

względem rozwinienia zasad konstytucji" L. Platera. Projekt ów mocno obstawał za wolnościami obywatelskiemi i prawami sejmu, lecz zarazem powracał do urządzeń w. XVIII, podkreślał prawa stanowe, kolegjalność zarządu i nie wahał się przyznawać wielkich prerogatyw koronie (np. pierwszy budżet przez króla, art. 427)[1]). Skutkiem uwag krytycznych, uczynionych przez Adama Czartoryskiego, Szaniawskiego i Ignacego Sobolewskiego, którzy domagali się zwięźlejszego sformułowania ustawy, lecz ujawniali zarazem lęk przed niebezpieczeństwem połączenia z Rosją[2]), oraz roztrząśnień na naradach u Stanisława Potockiego, projekt ten został uchylony i zamiast niego wypracowano inny, krótszy w 162 artykułach. „Na tym projekcie Aleksander poczynił naprzód osobiście *in margine*, niemal przy każdym artykule obszerne własnoręczne uwagi ołówkiem, o charakterze restrykcyjnym, bardzo przewidujące, obliczone na możliwe zostawienie otworów dla samowoli autokratycznej w budowie konstytucyjnej, poczem wysłuchał ustnego referatu co do niektórych artykułów, dotyczących donioślejszych kwestyj poszczególnych (np. budżetowej), złożonego mu przez Nowosilcowa, senatora rosyjskiego i członka dotychczasowego rządu prowizorycznego, dawniej rzekomego przyjaciela Czartoryskiego i Polaków, odtąd demaskującego się, jako najzaciętszy i najszkodliwszy wróg Królestwa Polskiego i Polski, następnie adnotacje swoje na tekście pierwotnym zlecił do wykonania i rozwinięcia Sobolewskiemu Ignacemu, dotychczasowemu kierownikowi prowizorycznego ministerjum spraw wewnętrznych, a teraz mianowanemu zawczasu (16 listopada 1815 r.) ministrem sekretarzem stanu, i na sporządzonym przez niego stosownie do tych wskazówek tekście drugim jeszcze poczynił osobiście niektóry zmiany, uwzględniając zresztą także pewne dodatnie poprawki Sobolewskiego, aż wreszcie po tej całej robocie przygotowawczej podpisał konstytucję w redakcji ostatecznej 27 listopada 1815 r. (zdaje się zresztą, że faktycznie podpisał, antydatując, dopiero 1 grudnia)" [3]). Ustawa konstytucyjna Królestwa

---

[1]) Rps. bibl. Czartoryskich 5261.

[2]) Rps. bibl. Czartoryskich 5221.

[3]) S. Askenazy *Rosja — Polska* 1907, 66—8.

obejmowała 7 tytułów i 165 artykułów, i jeszcze przed wyjazdem monarchy była rozwinięta w szeregu statutów organicznych. Podpisane 1 grudnia określały one organizację rady stanu, organizację wewnętrzną jej ogólnego zgromadzenia, organizację rady administracyjnej, oraz postanowiły o prawach politycznych i obywatelskich, o sejmikach, o zgromadzeniach gminnych i o sejmie. Dalsze rozwinięcie ustawa otrzymać miała w przyszłości przez statuty organiczne, wyroki i ukazy cesarskie, jak również postanowienia namiestnika królewskiego [1]). Uroczystość publicznego ogłoszenia ustawy i instalacji nowego rządu konstytucyjnego odbyła się w Warszawie 24 grudnia 1815 r. zgodnie z wyrokiem królewskim z dn. 1 grudnia. Po uroczystości dwuch senatorów odniosło ustawę do akt metryki koronnej. Donosząc o swem rozwiązaniu, rząd tymczasowy odezwą z dn. 27 grudnia rozesłał „wszystkim i wszelkim władzom i urzędom krajowym" konstytucję i nakazał „im niezwłocznie wszelkich środków użycie, aby jaknajprędzej doszła do wiadomości każdego obywatela i mieszkańca w Królestwie Polskiem".

Z aktów później wydanych, a dopełniających ustawę monarcha nadał charakter konstytucyjny jedynie ukazowi z dn. 13 lutego 1825, znoszącemu jawność obrad sejmowych, który ogłosił za „składający część Ustawy konstytucyjnej i od niej nieoddzielny". Po upadku powstania 1830—1 r. cesarz Mikołaj wydał 26 lutego 1832 r. statut organiczny dla Królestwa Polskiego, w którym jednak ustawa konstytucyjna r. 1815 nie została zniesiona formalnie [2]).

---

[1]) Wykład konst.: porównanie z projektami Askenazy, l. c., 68 i n.; z ustawą księstwa [Hoffman] *Rzut oka na stan polityczny Królestwa pod panow. ros.* 1831, 62 i n.: z konst. 3 maja i księstwa Lelewel *Konstytucje polskie 1791, 1807, 1815* 1831, także po francusku. Rozwinięcie poszczególnych działów, por. Okolski *Wykład prawa administracyjnego* 1880—4. 3 t. (zasadniczy). Kutrzeba, j. w. Heylman *Hist. organ. sądownictwa w K. P.*, 1861. *Rys hist. przemian rady stanu* 1864. Gąsiorowska *Wolność druku* 1917. Koliupanow *Administratiwnoje i sudebnoje ustrojstwo C. P. ot konstytucji 1815 g. do reformy 1864 g.* Jurid. Wiest. 1890, III, 175 i n., i w. innych, por. Kapuściński j. w.

[2]) por. Al. Wielopolskiego projekt adresu do cesarza z dn. 11 lutego 1861 r. [Lisiecki] *Aleksander Wielopolski* 1878, II, 26 i n.

IV. W okresie rewolucji 1830—1 r. ustawa konstytucyjna mimo chwilowych wahań została utrzymana, choć uległa zmianom istotnym.

Po pierwszej fazie faktycznych uzupełnień organów rządowych i zakresu ich kompetencji, obie izby sejmu, zwołanego przez gen. Chłopickiego, uchwałą z dn. 20 grudnia 1830 r. przelały pełną władzę na dyktatora i utworzyły obok niego deputację sejmową, złożoną z prezesa senatu wraz z 5 senatorami i marszałka izby poselskiej wraz z jej przedstawicielami, której zadaniem miało być wybranie w miejsce dyktatora ustępującego lub usuniętego innego wodza naczelnego [1]).

Z chwilą ustąpienia dyktatora, jedynej dotąd władzy naczelnej i powszechnej, faktycznie weszła znowu w życie ustawa 1815 r. Sytuacja wymagała jednak, ażeby miejsce organów, przewidzianych przez nią, a obecnie nie istniejących skutkiem zerwania związku z krolem — carem, zajęły inne organy, które należało dopiero ustawowo określić. Sejm w szeregu długich dyskusyj często jałowych, po wielu wywodach teoretycznych podjął się także i tego zadania, wynosząc obok uchwał czysto politycznych, ustaw zwykłych, postanowień i obioru władz, uzupełnienia ustawy konstytucyjnej.

Uchwały te zapadały w porządku zwykłego postępowania izb sejmowych, zmodyfikowanego prawem z dn. 22 stycznia 1831 r. Przygotowywane przez komisje sejmowe wpływały do jednej z dwu izb, głównie poselskiej, uchwalane szły do drugiej (senatu) do zaakceptowania Niejednokrotnie, skutkiem nowych wniosków, niejasności lub sprzeczności w dyskusji i t. p. powracały do komisji. W nowej lub zmienionej zupełnie postaci przychodziły z powrotem do izby poselskiej, i tam były dalej dyskutowane. Każdy artykuł projektu odczytywano zosobna i szczegółowo uchwalano. Cały projekt zawotowany przesyłano senatowi albo też w razie niezgodności uchwał senatu i izby poselskiej uchwalano go łącznie wraz z senatem na posiedzeniu izb połączonych. W ten sposób każda uchwała była naprawdę rezultatem pracy zbiorowej.

1. Formalnej zasady o utrzymaniu ustawy r. 1815 nie uchwa-

---

[1]) Rostworowski *Diarjusz sejmu z r. 1830—1831* 1907, I, 52—3.

lono. W każdym razie nie zajęto stanowiska, które sformułował R. Sołtyk: „ostatnie nasze prawo zasadnicze była konstytucja 3-go maja; wszystkie odmiany po niej zaszłe uważam za nielegalne“, a kierowano się założeniami, które wysunięto podczas dyskusji nad projektem o początkowaniu praw: „Konstytucja jest obowiązująca o tyle, o ile przez zaszłe lub zajść jeszcze mające postanowienia izb sejmowych, tej to właściwej i jedynej teraz władzy prawodawczej Narodu Polskiego, zmienioną nie jest lub nie będzie“ [1]). Natomiast zupełnie pozytywnie potwierdzono zasadę, z której wychodziła ustawa r. 1815. W uchwale o detronizacji Mikołaja 25 stycznia 1831 ogłoszono: „Naród Polski, na sejm zebrany, oświadcza, iż jest niepodległym ludem i że ma prawo temu koronę polską nadać, którego godnym jej uzna, po którym z pewnością będzie się mógł spodziewać, iż mu zaprzysiężonej wiary i zaprzysiężonych swobód święcie i bez uszczerbku dochowa“ [2]). A następnie po szeregu długich sporów, od 3 do 8 lutego, w których toku zdarzył się pierwszy wypadek odrzucenia przez senat projektu izby poselskiej, rozwinięto w uchwale o przysiędze myśl zasadniczą, iż w obecnem bezkrólewiu nadal obowiązują formy monarchji konstytucyjnej, którą uznano za jedynie odpowiadającą i na przyszłość potrzebom narodu [3]).

2. W praktycznem przystosowywaniu przepisów konstytucji do potrzeb chwili bądź powoływano się na artykuły ustawy, które zmieniano lub usuwano, bądź też tworzono całkiem nowe, bez powołania konstytucji.

W zakresie władzy naczelnej, o której sformułowanie toczyła się od początku do końca walka zacięta kierunków, rolę zasadniczą odgrywa uchwała o rządzie, której projekt został wniesiony na sejm dn. 26 stycznia 1831. Projekt ten odesłano do komisji a w międzyczasie częściowo uchwalano jego zasady. Wrócony do izby poselskiej, po gwałtownych starciach szczegółowo

---

[1]) *Diarjusz* I, 119, 125.

[2]) ib. I, 243—4.

[3]) I, 558—561. W związku z formą rządu pozostawała sprawa kokardy narodowej, którą ustalono w uchwale 7 lutego *Diarjusz* I, 516, powracając w zasadzie do barw z czasów przedrozbiorowych, por. Mościcki *Pod znakiem Orła i Pogoni* 1915, 3-7, 257-8.

przewotowany otrzymał moc obowiązującą prawa dn. 29 stycznia [1]). Bez zmiany, mimo próby utworzenia w czerwcu rządu jednoosobowego z Czartoryskim na czele [2]), przetrwało ono prawie do końca rewolucji. Prawo z 17 sierpnia, nie zmieniając ogólnych zasad uchwały z 29 stycznia, zmienia tylko naczelny organ państwa, zastępując rząd narodowy przez radę ministrów z prezesem Niemojowskim na czele [3]). Ostatnia próba, dwa prawa z 23 września o rządzie, zasadniczo ze sobą sprzeczne, mają raczej charakter deklaracyj i nie zyskały już znaczenia praktycznego [4]).

Istotną częścią prawa o rządzie była organizacja władzy naczelnej wojskowej, przez konstytucję nie przewidziana, którą się zajęto wcześniej jeszcze, natychmiast po ustąpieniu Chłopickiego i obiorze ks. Radziwiłła, uchwalając na sesji 24 stycznia prawo o atrybucjach naczeln. wodza [5]). Po kryzysie sierpniowym (15 sierpnia), po delegacji bolimowskiej, po ustąpieniu Skrzyneckiego staje na porządku dziennym sprawa nowego określenia stosunku rządu do naczelnego wodza, załatwiona w prawie z 13 sierpnia [6]).

Co się tyczy sejmu, pierwszą sprawą, którą się izby zająć musiały, była kwestja inicjatywy praw. Art. 96 ustawy przyznawał to prawo wyłącznie koronie. Z chwilą odcięcia związku z królem i objęcia pełnej władzy przez sejm, zajęto się uzupełnianiem ustawy w kierunku rozszerzenia prawa inicjatywy na sejm. Przedyskutowany i przyjęty na sesji 22 stycznia projekt o sposobie początkowania, obradowania, dyskutowania i przyjmowania projektów był w części zmianą ustawy, częściowo zaś należał do dziedziny, określanej przez statuty organiczne Królestwa [7]). Podobnież mieszany charakter nosi prawo o organizacji i wyborze komisyj sejmowych z dn. 21 lipca 1831, będące rozwinięciem art. 98 ustawy, [8]) i o reprezentacji dla Litwy i Wołynia, odbiegające znacz-

---

[1]) *Diarjusz* I, 365-8.
[2]) *Dziennik powszechny* № 158, projekt ogłoszony 10 czerwca 1831.
[3]) *Diarjusz* VI, 448-9, 459.
[4]) ib. VI, 682-7, 696.
[5]) *Diarjusz* I, 167-9.
[6]) *Diarjusz* VI, 427-8.
[7]) *Diarjusz* I, 142-3.
[8]) ib. V, 595.

nie od projektu komisji, [1]) a rozszerzające tyt. IV ustawy na ludność ziem dotąd z jarzma nie wyzwolonych [2]). Oba te prawa wiązały się z kierunkiem potrzeb rozwijających się zdarzeń politycznych rewolucji. Wreszcie charakter prawa konstytucyjnego otrzymał przyjęty na posiedzeniu 30 sierpnia projekt o radzie stanu, której przywrócono funkcje, przewidziane przez art. 73 ustawy, rozwinięte następnemi aktami prawnemi za Królestwa, a zawieszone w art. 3 prawa z 29 stycznia o rządzie. Przewlekły stan wojny wymagał jednak przywrócenia atrybucyj sądowych radzie stanu [3]). To prawo również posiada charakter mieszany.

3. Obok pracy nad przystosowywaniem ustawy istniejącej do zmieniających się warunków rewolucji rozwijały się wysiłki, mające na celu przetworzenie całkowite konstytucji. Z projektów, które się zachowały, wyróżnić należy dwa typy. Początkowo (prawdopodobnie przed 25 stycznia 1831) zastanawiano się nad przerobieniem ustawy Królestwa z myślą o ew. dalszym związku z Rosją, z przeświadczeniem jednakże o konieczności wyzyskania doświadczeń lat ubiegłych. Przeróbki, które wprowadzano do ustawy r. 1815, miały na celu zabezpieczenie samodzielności państwowej i zagwarantowanie odrębności narodowej Królestwa, a ustawa przerobiona zbliżona była do analogicznych zmian, wprowadzonych we Francji w r. 1830 [4]). Część artykułów ustawy pozostawiono bez zmiany, część przerobiono istotnie, bądź też zastąpiono przez nowe. Zasadniczy charakter ustawy r. 1815 w ten sposób nie uległ zmianie, jak również właściwie na razie nie podlegał wątpliwości dalszy związek z dynastją rosyjską [5]). Po detronizacji Mikołaja, sprawa ta została przez wypadki przesądzona inaczej. W związku z deklaracją zasadniczą (25 stycznia i 8 lutego) i próbami nawiązania stosunków z inną dynastją, mianowicie austrjacką, prawdopodobnie wypłynęła kwestja pełnego skonstruowania nowej

---

[1]) *Diarjusz* III, 569-71 nota.

[2]) ib. III, 567-9.

[3]) ib. VI, 479-81, 494-5.

[4]) Z papierów Horodyskiego Rps. bibl. Czartoryskich 3944, str. 35-49.

[5]) por. Duguit Monnier *Les constitutions de la France* 1908, ustawa 14 sierpnia 1830 r., różnica istotna: podwyższenie cenzusu wyborczego w polskim projekcie.

ustawy, która miała być rozwinięciem deklaracji. Prawdopodobnie z tego okresu (25 stycznia — 8 lutego 1831) pochodzą projekty: obszerniejszy w 37 art. i bardziej zwięzły, w art. 33, z motywami i uzasadnieniem, których ogólnikowość świadczy wyraźnie o ich dyplomatycznem tylko przeznaczeniu, możliwie najmniej konkretnego określenia warunków politycznych, na jakich władzę w Polsce miał objąć król przyszły, „obrać się mający“ [1]. Oba typy projektów pozwalają zrozumieć zasadniczą linję pomysłów ustawodawczych sfer, kierujących na początku rewolucji jej polityką zewnętrzną (z otoczenia ks. Adama). Praktycznie na ówczesne ukształtowanie się stosunków politycznych Królestwa wpływu one nie wywarły [2].

V. Nie mogąc utrzymać Torunia i Krakowa, jeszce w końcu r. 1814 Aleksander w Wiedniu postanowił uczynić z tych miast ofiarę i je zneutralizować. Toruń mimo to w lutym 1815 musiał ustąpić Prusom. Natomiast Kraków z okręgiem, obejmującym 3 miasteczka, 244 wsi, ok. 21 mil. kw., był podniesiony do godności osobnego wolnego miasta, a państewko to zostało powołane do życia przez traktaty, zawarte 3 maja 1815 r. między Rosją, Prusami i Austrją, i otrzymało w akcie konstytucyjnym, dołączonym do t. zw. aktu dodatkowego do traktatów z t. dn. swe prawa zasadnicze. Akt konstytucyjny tak, jak i zasady konstytucji K. P., dzieło wpływu ks. Adama Czartoryskiego, miał posiadać charakter tymczasowy, choć na jego podstawie zorganizowano władze W. Miasta, utworzono senat, mianowano jego prezesa i zwoływano sesje zgromadzenia reprezentacyjnego, i miał ulec dalszemu rozwijaniu po ukonstytuowaniu się nowego państewka.

Organem, którego zadanie polegało na wykończeniu budowy Wolnego Miasta, była komisja organizacyjna, złożona z przedstawicieli Austrji, Prus i Rosji, oraz z 3 obywateli Krakowa, przez nich dobranych. Komisja organizacyjna a właściwie przedstawi-

[1]) W papierach Horodyskiego, projekt w art. 37 Rps. Bibl. Czartoryskich 3944 str. 7 — 13; w papierach Czartoryskiego oba projekty Rps. bibl. Czartor. 5243.

[2]) O ile chodzi o opracowanie strony ustrojowej okresu rewolucji mamy jedynie wstępy M. Rostworowskiego w jego wydawnictwie *Diarjusza* 1907 — 1912, t. 1 — 6.

cieli trzech państw „protegujących“ obsadzili urzędy, wydali statuty, dotyczące poszczególnych działów życia politycznego i administracyjnego, przystąpili do „rozwinięcia“ konstytucji Wolnego Miasta. W tym celu obok 7 innych komitetów (akademicki, senackich dwa, prawodawczy, sądowy, starozakonnych, włościański) na wezwanie komisji 16 stycznia i w myśl jej instrukcji, zmienionej następnie 16 lutego 1816, senat, powołał z pośród siebie i obywateli miasta komitet konstytucyjny, złożony z 9 członków. Dn. 19 lutego były przez komitet ów złożone pierwsze artykuły projektowanej ustawy, dn. 12 marca cały nowy projekt był gotów [1]. W długiej procedurze wspólnego z senatem dyskutowania przez komisję punktów ustawy, odwoływania się do namiestnika K. P. w sprawach spornych, apelowania do dworów protegujących, wreszcie przedstawiania punktów szczegółowych i całości rządom Austrji, Prus i Rosji i ich rezydentom dla zatwierdzenia, zarysywują się etapy chronologiczne i wpływy rzeczowe tworzenia się nowej ustawy. Pod koniec 1816 projekt całkowity jest gotów, w r. 1817 skutkiem opozycji zgromadzenia reprezentantów z lutego i grudnia 1817 (przedmiotem dyskusji są art. 6, 11 i 13 projektu, uruchomiono nawet w tym czasie komitet prawodawczy dla uzyskania poparcia dla senatu Wolnego Miasta, w styczniu 1818 senat przedstawiając „obraz czynności ostatniego zgromadzenia“ probuje ograniczyć samodzielność przedstawicielstwa, 25 czerwca r. 1818 komisarz rosyjski zawiadamia o nadaniu sankcji ustawie przez Aleksandra, z częściowem uwzględnieniem ostatnich żądań senatu, wreszcie 15 lipca ustawa jest zatwierdzona przez komisarzy i zostaje złożona senatowi i zgromadzeniu reprezent. 11 września 1818. Przy uchwalaniu ustawy starły się wpływy osób, instytucyj i ich interesów. Stanisław Wodzicki, prezes senatu, przeciwnik wszelakich „liberalności“ [2]) był przedstawicie-

---

1) M e c i s z e w s k i *Historja Rzeczypospolitej Krakowskiej* 1851, I, 122—142 podany szczegółowo projekt komitetu.

2) Wodzicki do Badeniego, 14 sierpnia 1819: „Liberalnością dotąd było gnębić właścicielów, a zaprowadzić na ich miejsce brukowców, doświadczenie jednak okaże, na kogo się prędzej spuścić można. Wielkiem słowem liberalności, któremu, jakie kto chciał, dawał znaczenia, prowadzona dotąd była Europa: liberalnością była poniżać tych, co się dobrze mają, libe-

lem interesów szlachty i orjentacji rosyjskiej; związany z komisarzem rosyjskim Miączyńskim przez niego i przez Badeniego odwoływał się do Aleksandra. Umacniał przewagę rosyjską w Krakowie i zabiegał o utrwalenie znaczenie senatu „panującego“. Zwalczał wpływy liberalne rektora Litwińskiego i jego sojusznika Reibnitza, komisarza pruskiego, który przy bezbarwności komisarza austrjackiego umiał wysunąć się na czoło na miejscu [1]). Litwiński uchodził za wyraziciela interesów i demokratycznych poglądów mieszczaństwa. W przeciwstawieniu do senatu zgromadzenie reprezentantów z głównym swym mówcą Sołtykowiczem, w gruncie rzeczy nieśmiałe i bez wyraźnej linji postępowania, nie roszczące sobie z resztą pretensji do czynniejszej roli w pracy ustawodawczej, pragnęło tylko zabezpieczyć większy głos w prawodawstwie swym członkom i ułatwić im dostęp do senatu [2]). To też czynnikiem decydującym była komisja organizacyjna (a w niej Reibnitz), poniekąd nawet uniezależniająca się od swych rządów, która w rozwiniętej konstytucji, z 24 art. złożonej (zamiast 22 art. konst. 1815), w silniejszym stopniu uwzględniła udział społeczeństwa w życiu publicznem [3]). Konstytucja r. 1818 ze zmianami przetrwała do czasu nowej ustawy z dn. 30 maja, 29 lipca 1833, kiedy to Kraków otrzymał konstytucję, zmienianą następnie w r. 1837 i 1842, lecz obowiązującą aż do jego wcielenia do Austrji (1846) [4]).

VI. Żadna z powyższych ustaw nie obejmowała całości terytorjum dawnej Polski i żadna prócz ustawy 1791 nie doszła do skutku, jako rezultat samodzielnej twórczości polskiej. Naród

---

ralnością dożywotnich sędziów czynić nieodpowiedzialnymi, liberalnością nie mięszać się do sposobów uczenia, ujmować podatkami żyjące pokolenia dla niepewnej świetności następców naszych, owo zgoła niema żadnego nadużycia władzy, któreby swojej nie miało liberalności“. Rps. bibl. Akad. Um. w Krakowie 1696, I.

[1]) W o d z i c k i *Pamiętniki* 1888, 53 i n.

[2]) Diarjusze sejmu 1817 r. w *Dzienniku Rządowym* m. Krakowa.

[3]) Zestawienie projektu senatu, ustawy 1815 i 1818 M e c i s z e w s k i, 173—181.

[4]) M i e r o s z e w s k i *Dzieje rzecz. Krakowskiej* Przew. nauk i liter. 1886 t. 14. S z a r o t a *D. letzten Tagen d. Republik Krakau* 1911; do ustroju F i e r i c h *Sąd III instancji* Rozpr. Ak. Um. w. h. f. 1917 t. 60 K. K r z e c z k o w s k i *Kom. włościańska w Rzpl. Krakowskiej* Spr. Ak. Um. 1916, z. 2, 11—21.

przez swych przedstawicieli otrzymał możność przystąpienia do regulowania swobodnego podstaw swego bytu politycznego dopiero w okresie wielkiej wojny, 1914—1921, w miarę zdobywania niepodległości i rozszerzania swego terytorjum na ziemie dawnej Rzeczypospolitej. Praca ustawodawcza w odrodzonej Polsce z dwuch składa się faz.[1]).

1. Dn. 14 stycznia 1917 na ziemiach b. Królestwa Polskiego, z wyłączeniem części b. gub. Siedleckiej i Lubelskiej, została utworzona Tym. Rada Stanu, która na drugiem posiedzeniu 17 stycznia powołała do życia komisję dla opracowania projektów ustaw konstytucji i ordynacji wyborczej sejmowej. Komisja ta złożona głównie z przedstawicieli ziemiaństwa, umiarkowanego włościaństwa oraz prawników—teoretyków pracowała w dwuch podkomisjach sejmowej (ordynacja wyborcza) i konstytucyjnej i wykończyła zatwierdzony 28 lipca 1917 projekt konstytucji Państwa Polskiego. W warunkach wojny jeszcze nierozegranej, w zależności od władz okupacyjnych, w okresie powszechnie wzmocnionej władzy wykonawczej, projekt komisji, dzieło przedewszystkiem teoretyków, stał na stanowisku monarchji konstytucyjnej i wziął za dewizę „silny rząd, silny sejm". W projekcie obok króla wywystąpił sejm dwuizbowy, z senatem, w połowie z wyboru, a w połowie z nominacji, reprezentantem interesów poszczególnych warstw społeczeństwa, i uprzywilejowanie religji katolickiej, której przyznano charakter religji stanu[2]).

Aktem z dn. 12 września 1917 została na tym samem terenie utworzona Rada Regencyjna. Zapowiedziana równocześnie rada stanu, otwarta dn. 22 czerwca 1918, której rząd miał przedłożyć projekt ordynacji wyborczej i projekt porządku zwołania pierwszego sejmu, w myśl zapowiedzi rządu ówczesnego uchwalaniem konstytucji zajmować się nie miała. Miało to być zastrzeżone dla pierwszego sejmu. W ten sposób projekt T. Rady Stanu nie stał się podstawą dalszej pracy ustawodawczej.

---

[1]) St. Kutrzeba *Polska odrodzona* 1921—do całego okresu.

[2]) J. Buzek *Projekt konstytucji państwa polskiego i ordynacji wyborczej sejmowej, oraz uzasadnienie i porównanie z innemi konstytucjami* 1918, 4 t., sam tekst projektu *Projekty Konstytucji Rzecz. Polskiej*, wyd. kancelarji cywilnej Nacz. Państwa 1920, № VII.

2. Koniec r. 1918 przyniósł zupełnie odwrócenie stosunków europejskich i polskich. Załamała się potęga Niemiec, które kapitulowały na zachodzie. Na wschodzie zaś powstanie, przygotowane przez organizacje wojskowe polskie, wypędziło Austrjaków i Niemców z Galicji, z okupacji austrjackiej, gdzie powstał „rząd republiki polskiej“ (7/8 listopada), z okupacji pruskiej, potem z Poznańskiego (grudzień 1918). Rada regencyjna rozwiązała się 14 listopada. Władzę najwyższą objął Józef Piłsudski (11 listopada). Mianowany przez niego rząd ogłosił dekret 22 list., proklamujący republikańską formę rządu w Polsce i ogłaszający władzą najwyższą, aż do czasu zwołania sejmu ustawodawczego, tymczasowego naczelnika państwa [1]), opublikował ordynację wyborczą 28 listopada 1918 i wyznaczył wybory na dn. 26 stycznia 1919. Dn. 9 lutego zebrał się sejm ustawodawczy w składzie przedstawicieli od b. Królestwa, b. Galicji i b. Poznańskiego. Na trzeciem z kolei posiedzeniu dn. 20 lutego Piłsudski złożył w jego ręce władzę, by ją znowu otrzymać, jako naczelnik państwa, na podstawie uchwały, będącej odtąd aż do chwili uchwalenia konstytucji podstawą zasadniczych stosunków w Rzeczypospolitej [2]). Głównem zadaniem sejmu było uchwalenie konstytucji. Dla jej przygotowania rząd 25 stycznia 1919 dał początek ankiecie, która opracowała projekt konstytucji Rzeczp. polskiej, przesłany 5 kwietnia 1919 sejmowi [3]). Projekt ankiety zaprowadza sejm dwuizbowy, z senatem, który w $^3/_4$ wychodzi z wyborów od organizacyj samorządowych, a w $^1/_4$ jest uzupełniany przez kooptację. Władzę wykonawczą zarówno cywilną, jak wojskową pragnie powierzyć na lat siedem prezydentowi Rzeczypospolitej, wybieranemu przez specjalne zgromadzenie narodowe, złożone z elektorów. Zabezpiecza szeroko wolności obywatelskie i równouprawnienie narodowe [4]).

6 maja rząd wniósł uchwaloną 3 maja 1919 deklarację kon-

---

[1]) *Dziennik praw* 1918, № 17, poz. 41 (29 listopada).

[2]) *Dziennik praw* 1919, № 19, poz. 226.

[3]) *Projekty* № VIII.

[4]) Dużo danych do historji konstytucji wraz z uwzględnieniem głównych projektów i pomysłów publicystycznych zawiera wykład St. Starzyńskiego *Konstytucja państwa polskiego* 1921.

stytucyjną, utrzymaną w tonie ogólnikowym, przypominającą stylem ustawę 1791, tem głównie różniącą się od projektu ankiety, iż naczelnik Rzeczp. miał wychodzić z wyborów bezpośrednich, i obok sejmu jednoizbowego istnieć miała bliżej nieokreślona straż praw, „badająca uchwały sejmowe w przedmiocie ich sformułowania i zgodności z konstytucją“.

Równocześnie z deklaracją rządową wpływał projekt stronnictwa Wyzwolenie,[1] a niezadługo w związku z dyskusją nad deklaracją (9, 10 i 13 maja) zjawiły się projekty stronnictw P. P. S. (27 maja),[2] Związku Ludowo Narodowego (30 maja)[3] i Klubu Pracy Konstytucyjnej (t. d.)[4]. Wreszcie na posiedzeniu 1 listopada 1919 został uchwalony przez radę ministrów pełny projekt „Ustawy Konstytucyjnej“, który dn. 3 t. m. rząd wniósł na sejm[5].

Wszystkie projekty powyższe stoją na stanowisku ogólnych szerokich zasad demokratycznych, różniąc się pomiędzy sobą tylko w kilku punktach. Wszystkie również z wyjątkiem projektu K. P. K., który Polsce usiłuje nadać formę państwa związkowego, stoją na stanowisku państwa jednolitego. Sejm jednoizbowy wraz z głosowaniem ludowem proponują projekty Wyzwolenia i P. P. S., sejm jednoizbowy ze strażą praw projekty Z. L. N. i rządowy, przyczem projekt rządowy zapewnia naczelnikowi państwa prawo nominacji $1/3$ części jej członków, wreszcie system wyraźnie dwuizbowy proponuje projekt K. P. K. Co się tyczy naczelnika państwa, projekty Wyzwolenia, K. P. K. i rządowy wyraźnie, a projekt P. P. S. milcząco przyznają mu pełną władzę zarówno cywilną, jak i wojskową, natomiast projekt Z. L. N. usuwa go od naczelnego dowództwa. Projekty Wyzwolenia i rządowy wyprowadzają zwierzchnika Rzeczp. czy naczelnika państwa z głoso-

[1]) Projekt ten, oparty na projekcie W a k a r a *Projekty* № X, jest pod względem formy zbliżony do deklaracji rządowej ib. № III, inne projekty ułożone w artykułach.

[2]) *Projekty* № IV.

[3]) *Projekty* № V.

[4]) *Projekty* № VI, oraz osobno pod nazwiskiem projektodawcy B u z e k *Projekt konstytucji Rzeczp. Polskiej, oraz uzasadnienie i porównanie tegoż projektu z konst. szwajcarską, amerykańską i francuską* 1919.

[5]) *Projekty* № II.

wania powszechnego, projekty P. P. S. i K. P. K. ze specjalnego zgromadzenia narodowego, Z. L. N. pozostawia sprawę wyboru prezydenta na razie otwartą. Trzecią wreszcie kwestją odmiennie w projektach traktowaną będzie stosunek do kościoła katolickiego, podkreślony w projekcie Z. L. N., który nadaje szczególną rolę kościołowi katolickiemu w Polsce, zapożyczając swe określenie z projektu T. Rady Stanu, i wymaga, ażeby prezydentem był Polak religji katolickiej. Projekt P. P. S. pozatem wprowadza osobny tytuł o pracy i specjalną izbę pracy, o charakterze drugiej izby sejmowej, reprezentującej interesy warstwy robotniczej. W ten sposób od samego początku zarysowały się różnice stanowisk, związane z charakterem parlamentu (jedno czy dwuizbowy), sposobem obioru naczelnika państwa (plebiscyt czy zgromadze nie narodowe), zakresem władzy prezydenta (cywilną czy cywilną i wojskową) oraz rolą kościoła w państwie, do których przybyła później sprawa zwykłego, czy też kwalifikowanego sposobu zmiany konstytucji, odpowiadające podziałowi sejmu na dwa główne obozy, lewicowy i prawicowy, przyczem początkowo projekt rządowy akceptował szereg pozycyj lewicy.

Po upadku gabinetu Paderewskiego i utworzeniu rządu Skulskiego rada ministrów stosownie do umowy stronnictw, przeważnie prawicowych, stanowiących większość (głównie Zjedn. Nar.) lub gotowych do poparcia rządu (prawica) przyjęła na swem posiedzeniu dn. 19 stycznia 1920 zmiany, zakomunikowane sejmowi 21 st. t. r. Rząd proponował dwuizbowy system parlamentu, z senatem, reprezentującym interesy warstw społecznych i wirylistami, oraz obiór prezydenta przez obie izby, połączone w zgromadzenie narodowe [1]).

Taki materjał otrzymała do opracowania komisja konstytucyjna sejmu, powołana jeszcze 14, ukonstytuowana 15 lutego 1919, która po blisko półtorarocznej działalności złożyła sejmowi dn. 12 czerwca 1920 projekt ostateczny ustawy w 131 artykułach. Do 60 z nich mniejszość zgłosiła poprawki, z nich niektóre istotne, w duchu odmiennego pojmowania powyżej poruszonych

---

¹) *Projekty*, dodatek, 212--5.

spraw spornych [1]). Projekt ten stał się przedmiotem obrad sejmowych w dn. 8 i 16 lipca 1920, następnie odroczony z powodu najazdu bolszewickiego wypłynął na sejmie w paźdz. 1920 i przez dwa miesiące do połowy grudnia był ośrodkiem wielkiej walki w sejmie, w prasie, na wiecach i zgromadzeniach publicznych i prywatnych. 10 grudnia 1920 po przyjęciu głównych części projektu kwestje sporne o senacie odesłano do komisji i odroczono dalszą dyskusję do końca stycznia. Od 27 stycznia do 5 lutego 1921 przyjęto w drugiem czytaniu cały projekt, oddany teraz do ostatecznego zredagowania komisji. Przeciwko uchwalonym punktom wśród żywiołów lewicowych podniosła się ostra opozycja, szło o stosunek państwa do wyznań niekatolickich oraz o skład senatu i o rewizję ustawy. Wzgląd na potrzebę przyśpieszenia konstytucji przed plebiscytem na G. Śląsku wpłynął na kompromisowe rozwikłania punktów spornych, które załatwiono w okresie trzeciego czytania od 8 do 16 marca. Dn. 17 marca 1921 Rzplta Polska odnowiona otrzymała nową ustawę, złożoną ze wstępu i 7 rozdziałów, a 126 artykułów [2]). Po ustaleniu granic na zachodzie wraz z ustaleniem ich na wschodzie (w traktakcie 18 marca 1921), Rzeczpospolita zyskiwała podwalinę nowoczesnego rozwoju politycznego [3]).

VII. Teksty powyższych konstytucyj podaję w redakcjach możliwie poprawnych.

1. Językiem urzędowym ustawy majowej był polski. Oblatowana (Arch. Główne Warsz. Uchwały sejmowe XXIV, 422—432. tom zatyt. *Prothocollon constitutionum* 1788 — 1792) posłużyła za podstawę licznym współczesnym drukom. Na niej oparto się także przy jej wydaniu w *Volumina legum.* Tekst poniżej podany skolacjonowałem z oblatą, nadto dodaję (tamże oblatowaną pod dn. 21 kwietnia, f. 414 — 8) ustawę o miastach, którą

---

[1]) *Projekty konst. Rzeczp. polskiej. Projekt komisji konstytucyjnej sejmu ustawodawczego* wyd. przez kanc. cyw. 1920.

[2]) *Dziennik ustaw* 1921, № 44, poz. 267.

[3]) Dalsze rozwinięcie i zestawienie konstytucji z istniejącemi przepisami J a w o r s k i *Prawa państwa polskiego* 1921, t. II a, główne opracowania *Nasza Konstytucja.* Cykl odczytów, Kraków, 1922 W. K o m a r n i c k i *Polskie prawo polityczne* 1922.

ustawa majowa „za część niniejszej konstytucji“ deklarowała, oraz zaręczenie obojga narodów w sprawie połączenia Korony z Litwą z dn. 22 października 1791 (tamże f. 615—7).

2. Ustawa Księstwa Warszawskiego otrzymała moc obowiązującą w języku francuskim, i naprzód ogłoszoną była w *Moniteur* 1807, 2 sierpnia. Komisja rządowa rozumiejąc, że nie od niej zależą dalsze losy kraju, jako rząd tymczasowy, którego władza ustawała, nowej ustawy nie ogłaszał. Davout, naczelny dowódca siły zbrojnej w Księstwie, oświadczył, „iż uczyni rekwizycję do redaktorów Gazet naszych, ażeby tę konstytucję już w Monitorze umieszczoną i którą z tego względu, jako *ordre du jour* uważa, przetłumaczyli i wydrukowali“. Na rozkaz Davouta ogłosiła statut francuska *Gazette de Varsovie* (1807, 19 i 21 sierp.), a za nią „na zlecenie JW. Marszałka“ podały jego tłumaczenie i dzienniki polskie (np. *Gaz. Kores. Warsz.* 1807, 22 sierpnia i w osobnym dodatku). Tłumaczenie pośpieszne nie mogło odpowiadać surowym wymaganiom ścisłości, a, jako prywatne, nie mogło mieć znaczenia obowiązującego.

Król pragnął, „ażeby przedewszystkiem akt konstytucyjny był wiernie przetłumaczony na język polski“ i sam pilnował tej roboty. Tłumaczenie oficjalne postanowił ogłosić łącznie z urzędowem zaprowadzeniem normalnych rządów w Księstwie. Hr. Schönfeld 5 października 1807 z ramienia króla uruchomił naczelną odtąd konstytucyjną radę ministrów, a rada ministrów dnia 7 października postanowiła, „ażeby uniwersał J. K. M. do obywatelów Księstwa Warsz., równie jak i konstytucja onemuż nadana po całym kraju ogłoszona była“ [1]). Minister spraw wewnętrznych 14 październikn t. r. rozesłał poszczególnym wydziałom i do departamentów, bity in fol., *Statut constitutionnel du duché de Varsovie. Ustawa konstytucyjna Księstwa Warszawskiego* (str. 15).

Zjawiło się zatem tłumaczenie ustawy w redakcji nowej, znacznie od poprzedniego różne: kiedy redakcja dzienników [2])

---

[1]) H a n d e l s m a n *Instrukcje i depesze rezydentów francuskich w Warszawie 1807 — 1813*, 1914, I, 25—9, n. 1. R o s t w o r o w s k i, 7. Arch. Główne Warsz. Arch Kom. spr. XVII, 1. 1.

[2]) Tłumaczenie dzienników ukazało się w postaci broszury *Ustawa konstytucyjna X. W.*, nieliczbowanej, małej *12-o*, pełnej omyłek drukarskich.

odznacza się większą swobodą, mniejszą konsekwencją w terminologji i zawiera więcej galicyzmów, w redakcji urzędowej daje się zauważyć dążenie do polszczenia terminów, stałość terminologji i literalne trzymanie się tekstu francuskiego. Tę drugą naogół poprawniejszą redakcję przedrukowano następnie we wstępie do tomu I *Dziennika Praw*, z tem jednak zastrzeżeniem, że „tekst francuski ma być szczególniej za prawidło uważany", rozumiano bowiem, że i w niej istnieją pewne niedokładności. Za podstawę naszego wydawnictwa bierzemy tekst *Dziennika praw*, dodając w odsyłaczach te ustępy z redakcji pierwszej, które bliższe są oryginału, niż tłumaczenie urzędowe.

3. Rozesłana do poszczególnych wydziałów zarządu 27 grudnia 1815 r. po polsku i po francusku bita *Ustawa konstytucyjna* (w Warszawie w Druk. rząd. R. 1815, fol.[1]), zawierała sporą ilość błędów korektorskich i niedokładności tłumaczenia. Z tego powodu wygotował L. Plater w styczniu 1816 r. „Uwagi nad małemi myłkami w tekście polskim i francuskim Ustawy konstytucyjnej". Na uwagach namiestnik Zajączek umieścił *in margine* swoje postanowienie, które w postaci osobnego rozporządzenia upoważniało „komisję rządową sprawiedliwości do poprawy w mającym się wydać Dzienniku Praw" „pomyłek druku w tekście polskim i francuskim" (20. I. 1816). Wyliczono 13 pomyłek w tekście francuskim, oraz trzy błędne tłumaczenia w polskim (art. 73 zam. „obrządków", czyt. „wyznań"; w 133 zam. „komisje" — „rada"; w 156 zam. „ziemskich" „grodzkich" — „cywilnych" „kryminalnych"). W tekście drukowanym w № 1 *Dziennika praw* tomu I wszystkie powyższe omyłki usunięto, podając tekst naogół poprawny, nie bez pewnych błędów drukarskich[2]).

Tekst ustawy Królestwa drukuję według *Dziennika*, poprawiając zawarte w nim pomyłki.

Reskryptem z 13/25 maja 1822 r. Aleksander zaznaczając, że tylko oryginał francuski posiada charakter tekstu autentycznego polecił senatowi przygotować tłumaczenie nowe ustawy.

---

[1]) Na podstawie tego tekstu z jego błędami wydana prywatnie *Ustawa konstytucyjna K. P.*, b. m. i r., 16-o, str. 28 i 1 nlb.

[2]) Askenazy Kwart. hist. 1908, XXII, 741 (niedokładna uwaga o art. 10 ustawy). Arch. Gł. Warsz. Arch. b. kom. spraw. XVII, 13. 56.

W tym celu senat wyznaczył komisję, złożoną z b-pa Prażmowskiego, Sobolewskiego, Zamoyskiego, Stan. Jabłonowskiego wojewodów, Kickiego, Tarnowskiego, i Stan. Grabowskiego kasztelanów i kazał jej wypracować nowy tekst polski, a w wątpliwych kwestjach odwoływać się do siebie. Reskrypt ten po śmierci St. Potockiego odczytano ponownie w senacie na ses. 90, dn. 11 stycznia 1822, i przystąpiono do odczytania tekstu istniejącego tłumaczenia i do uzupełniania jego brzmienia. Dn. następnego 12 stycznia ukończono tę rewizję tekstu, przyczem poprawiono art. 17, 99, 144, 152. Zapadłe potwierdzenie tłumaczenia podpisane przez Zamoyskiego posłano do Petersburga[1]). Do tekstu z *Dziennika praw*, dodaję w odsyłaczach, ważniejsze zmiany tej rewizji.

Artykuł dodatkowy z r. 1825 podaję na podstawie *Dzienniku praw*, IX, 90 i n., zaś statut organiczny z r. 1832 — na podstawie jednobrzmiącej tekstu, ogłoszonego osobnego (in fol.), i w *Dzienniku praw*, XIV, 173 i n.

4. Konstytucję wolnego miasta Krakowa wydaję na podstawie urzędowego druku *Konstytucja Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu* b. d. (1818), str. 38, z opuszczeniem nazwisk osób, podpisujących ustawę.

5. Teksty uchwał sejmu 1830 — 1 podaję na podstawie *Diarjusza*, wydanego przez Rostworowskiego, po zestawieniu ich z tekstami, ogłoszonemi w czasopismach (*Polak sumienny* i *Dziennik powszechny*). Formuły końcowe w tych tekstach opuszczam. Teksty projektów ustawy 1831 na podstawie rękopisu bibl. Czartoryskich w Krakowie.

6. Teksty 1918 — 1921 wydaję na podstawie urzędowego wydania w *Dzienniku praw* i *ustaw*.

*
* *

Wszystkie dokumenty drukuję, modernizując pisownię; osobnym rodzajem czcionek wyróżniam projekty i ustawy, które nie weszły w życie, oraz konstytucje o charakterze lokalnym.

---

[1]) Protokół senatu Ks. Warsz., od 20 czerwca 1815 Protokół K. P. s. 586 — 8, 589. Arch. Akt dawnych w Warszawie.

I. USTAWA RZĄDOWA Z DNIA 3-GO MAJA 1791 ROKU.

W imię Boga, w Trójcy Świętej Jedynego.

Stanisław August z Bożej łaski i woli Narodu Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflancki, Smoleński, Siewierski i Czerniechowski, wraz z stanami skonfederowanemi, w liczbie podwójnej Naród Polski reprezentującemi, uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długiem doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje, i z tej dogorywającej chwili, która nas samym sobie wróciła, wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą—egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w ręce nasze jest powierzony, chcąc oraz na błogosławieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć, mimo przeszkód, które w nas namiętności sprawować mogą, dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia ojczyzny naszej i jej granic z największą stałością ducha, niniejszą konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopókiby naród w czasie, prawem przepisanym, wyraźną wolą swoją nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu. Do której to konstytucji dalsze ustawy sejmu teraźniejszego we wszystkiem stosować się mają.

I. RELIGJA PANUJĄCA.

Religją narodową panującą jest i będzie wiara święta rzymska katolicka ze wszystkiemi jej prawami. Przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karami apostazji. Że zaś taż sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom, jakiegokolwiekbądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religij wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych, warujemy.

II. SZLACHTA ZIEMIANIE.

Szanując pamięć przodków naszych, jako fundatorów rządu wolnego, stanowi szlacheckiemu wszystkie swobody, wolności, prerogatywy, pierwszeństwa w życiu prywatnem i publicznem najuroczyściej zapewniamy, szczególniej zaś prawa, statuta i przywileje temu stanowi od Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego, Władysława Jagiełły i Witolda, brata jego, wielkiego książęcia Litewskiego, niemniej od Władysława i Kazimierza Jagiellończyków, od Jana Alberta, Aleksandra i Zygmunta Pierwszego braci, od Zygmunta Augusta ostatniego z linji jagiellońskiej sprawiedliwie i prawnie nadane, utwierdzamy, zapewniamy i za niewzruszone uznajemy. Godność stanu szlacheckiego w Polsce za równą wszelkim stopniom szlachectwa gdziekolwiek używanym przyznajemy. Wszystką szlachtę równymi być między sobą uznajemy, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług ojczyźnie, honor, sławę, pożytek przynoszących, ale oraz co do równego używania przywilejów i prerogatyw, stanowi szlacheckiemu służących, nadewszystko zaś prawa bezpieczeństwa osobistego, wolności osobistej i własności gruntowej i ruchomej tak, jak od wieków każdemu służyły, świątobliwie, nienaruszenie zachowane mieć chcemy i zachowujemy, zaręczając najuroczyściej, iż przeciwko własności czyjejkolwiek żadnej odmiany lub ekscepcji w prawie niedopuścimy, owszem najwyższa władza krajowa i rząd, przez nią ustanowiony, żadnych pretensyj pod pretekstem *iurium regalium* i jakimkolwiek innym pozorem do własności obywatelskich bądź w czę-

ści, bądź w całości rościć sobie nie będzie. Dlaczego bezpieczeństwo osobiste i wszelką własność, komukolwiek z prawa przynależną, jako prawdziwy społeczności węzeł, jako źrenicę wolności obywatelskiej szanujemy, zabezpieczamy, utwierdzamy i, aby na potomne czasy szanowane, ubezpieczone i nienaruszone zostawały, mieć chcemy. Szlachtę za najpierwszych obrońców wolności i niniejszej konstytucji uznajemy. Każdego szlachcica cnocie, obywatelstwu i honorowi jej świętość do szanowania, jej trwałość do strzeżenia poruczamy, jako jedyną twierdzę ojczyzny i swobód naszych.

III. MIASTA I MIESZCZANIE.

Prawo na teraźniejszym sejmie zapadłe pod tytułem: „*Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej*“ w zupełności utrzymane mieć chcemy i za część niniejszej konstytucji deklarujemy, jako prawo wolnej szlachcie polskiej, dla bezpieczeństwa ich swobód i całości wspólnej ojczyzny, nową, prawdziwą i skuteczną dające siłę.

IV. CHŁOPI WŁOŚCIANIE.

Lud rolniczy, z pod którego ręki płynie najobfitsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszą w narodzie stanowi ludność, a zatem najdzielniejszą kraju siłę, tak przez sprawiedliwość, ludzkość i obowiązki chrześcijańskie, jako i przez własny nasz interes dobrze zrozumiany, pod opiekę prawa i rządu krajowego przyjmujemy, stanowiąc, iż odtąd jakiebykolwiek swobody, nadania lub umowy dziedzice z włościanami dóbr swoich autentycznie ułożyli, czyliby te swobody, nadania i umowy były z gromadami, czyli też z każdym osobno wsi mieszkańcem zrobione, będą stanowić wspólny i wzajemny obowiązek, podług rzetelnego znaczenia warunków i opisu zawartego w takowych nadaniach i umowach, pod opiekę rządu krajowego podpadający. Układy takowe i wynikające z nich obowiązki, przez jednego właściciela gruntu dobrowolnie przyjęte, nietylko jego samego, ale i następców jego, lub prawa nabywców tak wiązać będą, iż ich nigdy samowolnie odmieniać nie będą mocni. Nawzajem włościa-

nie jakiejkolwiekbądź majętności od dobrowolnych umów, przyjętych nadań i z niemi złączonych powinności usuwać się inaczej nie będą mogli, tylko w takim sposobie i z takiemi warunkami, jak w opisach tychże umów postanowione mieli, które czy na wieczność, czyli do czasu przyjęte ściśle ich obowiązywać będą. Zawarowawszy tym sposobem dziedziców przy wszelkich pożytkach od włościan im należących, a chcąc jaknajskuteczniej zachęcić pomnożenie ludności krajowej, ogłaszamy wolność zupełną dla wszystkich ludzi, tak nowo przybywających, jako i tych, którzyby, pierwej z kraju oddaliwszy się, teraz do ojczyzny powrócić chcieli, tak dalece, iż każdy człowiek do państw Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły, lub powracający, jak tylko stanie nogą na ziemi Polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego, jak i gdzie chce, wolny jest czynić umowy na osiadłość, robociznę lub czynsze, jak i dopóki się umówi, wolny jest osiadać w mieście lub na wsiach, wolny jest mieszkać w Polsce, lub do kraju, do którego zechce, powrócić, uczyniwszy zadosyć obowiązkom, które dobrowolnie na siebie przyjął.

V. RZĄD CZYLI OZNACZENIE WŁADZ PUBLICZNYCH.

Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelska i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu Polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest władza prawodawcza w stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i straży i władza sądownicza w jurysdykcjach, na ten koniec ustanowionych, lub ustanowić się mających.

VI. SEJM CZYLI WŁADZA PRAWODAWCZA.

Sejm czyli stany zgromadzone na dwie izby dzielić się będą: na izbę poselską i na izbę senatorską pod prezydencją króla. Izba poselska, jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego, będzie świątynią prawodawstwa. Przeto w izbie poselskiej najpierwej decydowane będą wszystkie projekty: 1-mo

co do praw ogólnych, to jest konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków, w których to materjach propozycje od tronu województwom, ziemiom i powiatom do rozstrząśnienia podane, a przez instrukcje do izby przychodzące, najpierwsze do decyzji wzięte być mają; 2 o co do uchwał sejmowych, to jest poborów doczesnych, stopnia monety, zaciągania długu publicznego, nobilitacyj i innych nadgród przypadkowych, rozkładu wydatków publicznych, ordynaryjnych i ekstraordynarnych, wojny, pokoju, ostatecznej ratyfikacji traktatów związkowych i handlowych, wszelkich dyplomatycznych aktów i umów, do prawa narodów ściągających się, kwitowania magistratur wykonawczych i tym podobnych zdarzeń, głównym narodowym potrzebom odpowiedających, w których to materjach propozycje od tronu, prosto do izby poselskiej przychodzić mające, pierwszeństwo w prowadzeniu mieć będą. — Izby senatorskiej, złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów, pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać *votum* swoje, drugi raz *paritatem* rozwiązywać osobiście lub nadesłaniem zdania swego do tejże izby, obowiązkiem jest 1-mo każde prawo, które po przejściu formalnem w izbie poselskiej do senatu natychmiast przesłane być powinno, przyjąć lub wstrzymać do dalszej narodu deliberacji opisaną w prawie większością głosów. Przyjęcie moc i świętość prawa nadawać będzie. Wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmu, na którym, gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszone od senatu przyjętem być musi. 2-do Każdą uchwałę sejmową w materjach wyżej wyliczonych, którą izba poselska senatowi przysłać natychmiast powinna, wraz z tąż izbą poselską większością głosów decydować, a złączona izb obydwuch większość, podług prawa opisana, będzie wyrokiem i wolą stanów. Warujemy, iż senatorowie i ministrowie w objektach sprawowania się z urzędowania swego bądź w straży, bądź w komisji, *votum decisivum* w sejmie nie będą mieli, i tylko zasiadać w ten czas w senacie mają dla dania eksplikacyj na żądanie sejmu. Sejm zawsze gotowym będzie: prawodawczy i ordynaryjny. Rozpoczynać się ma co dwa lata, trwać zaś będzie podług opisu prawa o sejmach. Gotowy, w potrzebach nagłych zwołany, stanowić ma o tej tylko

materji, do której zwołanym będzie, lub o potrzebie, po czasie zwołania przypadłej. Prawo żadne na tym ordynaryjnym sejmie, na którym ustanowione było, znoszonem być nie może. Komplet sejmu składać się będzie z liczby osób, niższem prawem opisanej, tak w izbie poselskiej, jako i w izbie senatorskiej. „*Prawo o sejmikach*“, na teraźniejszym sejmie ustanowione, jako najistotniejszą zasadę wolności obywatelskiej, uroczyście zabezpieczamy. Jako zaś prawodawstwo sprawowane być nie może przez wszystkich, i naród wyręcza się w tej mierze przez reprezentantów czyli posłów swoich, dobrowolnie wybranych, przeto stanowimy, iż posłowie, na sejmikach obrani, w prawodawstwie i ogólnych narodu potrzebach, podług niniejszej konstytucji, uważani być mają, jako reprezentanci całego narodu, będąc składem ufności powszechnej. Wszystko i wszędzie większością głosów udecydowane być powinno; przeto *liberum veto*, konfederacje wszelkiege gatunku i sejmy konfederackie, jako duchowi niniejszej konstytucji przeciwne, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy. Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom konstytucji narodowej, z drugiej, uznając potrzebę wydoskonalenia onej, po doświadczeniu jej skutków, co do pomyślności publicznej, porę i czas rewizji i poprawę konstytucji co lat dwadzieścia pięć naznaczamy. Chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstraordynaryjnym podług osobnego o nim prawa opisu.

VII. KRÓL WŁADZA WYKONAWCZA.

Żaden rząd najdoskonalszy bez dzielnej władzy wykonawczej stać nie może. Szczęśliwość narodów od praw sprawiedliwych, praw skutek od ich wykonania zależy. Doświadczenie nauczyło, że zaniedbanie tej części rządu nieszczęściami napełniło Polskę. Zawarowawszy przeto wolnemu narodowi Polskiemu władzę praw sobie stanowienia i moc baczności nad wszelką wykonawczą władzą, oraz wybierania urzędników do magistratur, władzę najwyższego wykonywania praw królowi w radzie jego oddajemy, która to rada strażą praw zwać się będzie. Władza wykonawcza do pilnowania praw i onych pełnienia ściśle

jest obowiązaną. Tam czynną z siebie będzie, gdzie prawa dozwalają, gdzie prawa potrzebują dozoru egzekucji, a nawet silnej pomocy. Posłuszeństwo należy się jej zawsze od wszystkich magistratur, moc przynaglenia nieposłuszne i zaniedbujące swe obowiązki magistratury w jej ręku zostawiamy. Władza wykonawcza nie będzie mogła praw stanowić ani tłumaczyć, podatków i poborów pod jakiemkolwiek imieniem nakładać, długów publicznych zaciągać, rozkładu dochodów skarbowych przez sejm zrobionego odmieniać, wojny wydawać, pokoju ani traktatu i żadnego aktu dyplomatycznego *definitive* zawierać. Wolno jej tylko będzie tymczasowe z zagranicznemi prowadzić negocjacje, oraz tymczasowe i potoczne dla bezpieczeństwa i spokojności kraju wynikające potrzeby załatwiać, o których najbliższemu zgromadzeniu sejmowemu donieść winna. Tron Polski elekcyjnym przez familje mieć na zawsze chcemy i stanowimy. Doznane klęski bezkrólewiów, perjodycznie rząd wywracających, powinność ubezpieczenia losu każdego mieszkańca ziemi Polskiej, i zamknięcia na zawsze drogi wpływom mocarstw zagranicznych, pamięć świetności i szczęścia ojczyzny naszej, za czasów familij ciągle panujących, potrzeba odwrócenia od ambicji tronu obcych i możnych Polaków, zwrócenia do jednomyślnego wolności narodowej pielęgnowania, wskazały roztropności naszej oddanie tronu polskiego prawem następstwa. Stanowimy przeto, iż po życiu, jakiego nam dobroć Boska pozwoli, elektor dzisiejszy Saski w Polsce królować będzie. Dynastja przyszłych królów polskich zacznie się na osobie Fryderyka Augusta, dzisiejszego elektora Saskiego, którego sukcesorom *de lumbis* z płci męskiej tron Polski przeznaczamy. Najstarszy syn króla panującego po ojcu na tron następować ma. Gdyby zaś dzisiejszy elektor saski nie miał potomstwa płci męskiej, tedy mąż przez elektora, za zgodą stanów zgromadzonych, córce jego dobrany, zaczynać ma linję następstwa płci męskiej do tronu Polskiego. Dlaczego Marję Augustę Nepomucenę, córkę elektora, za infantkę Polską deklarujemy, zachowując przy narodzie prawo, żadnej preskrypcji podpadać nie mogące, wybrania do tronu drugiego domu, po wygaśnieniu pierwszego. — Każdy król, wstępując na tron, wykona przysięgę Bogu i Narodowi, na zachowanie konstytucji

niniejszej, na *pacta conventa*, które ułożone będą z dzisiejszym elektorem Saskim, jako przeznaczonym do tronu, i które tak, jak dawne, wiązać go będą. Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego. Nic sam przez się nie czyniący, za nic w odpowiedzi narodowi być nie może. Nie samowładcą, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i konstytucja niniejsza być uznaje i deklaruje. Dochody tak, jak będą w paktach konwentach opisane, i prerogatywy tronowi właściwe, niniejszą konstytucją dla przyszłego elekta zawarowane, tkniętemi być nie będą mogły. Wszystkie akta publiczne, trybunały, sądy, magistratury, monety, stemple pod królewskiem iść powinny imieniem. Król, któremu wszelka moc dobrze czynienia zostawiona być powinna, mieć będzie *ius agratiandi* na śmierć skazanych, prócz *in criminibus status*. Do króla rozrządzenie najwyższe siłami zbrojnemi krajowemi w czasie wojny i nominowanie komendantów wojska należeć będzie, z wolną atoli ich odmianą za wolą narodu. Patentować oficerów i mianować urzędniki podług prawa niższego opisu, nominować biskupów i senatorów podług opisu tegoż prawa, oraz ministrów, jako urzędników pierwszych władzy wykonawczej, jego będzie obowiązkiem.— Straż czyli rada królewska do dozoru, całości i egzekucji praw królowi dodana, składać się będzie: 1-mo z prymasa, jako głowy duchowieństwa polskiego, i jako prezesa komisji edukacyjnej, mogącego być wyręczonym w straży przez pierwszego *ex ordine* biskupa, którzy rezolucji podpisywać nie mogą; 2-do z pięciu ministrów, to jest ministra policji, ministra pieczęci, ministra *belli*, ministra skarbu, ministra pieczęci do spraw zagranicznych; 3-tio z dwuch sekretarzy, z których jeden protokół straży, drugi protokół spraw zagranicznych trzymać będą, obydwa bez *votum* decydującego. Następca tronu, z małoletności wyszedłszy i przysięgę na konstytucję wykonawszy, na wszystkich straży posiedzeniach, lecz bez głosu przytomnym być może. Marszałek sejmowy, jako na dwa lata wybrany, wchodzić będzie w liczbę zasiadających w straży, bez wdawania się w jej rezolucje, jedynie dla zwołania sejmu gotowego. W takiem zdarzeniu, gdyby on uznał w przypadkach, koniecznego zwołania sejmu gotowego wymagających, rzetelną potrzebę, a król go zwołać wzbraniał

się, tedy tenże marszałek do posłów i senatorów wydać powinien listy okólne, zwołując onych na sejm gotowy i powody zwołania tego wyrażając. Przypadki zaś do koniecznego zwołania sejmu są tylko następujące: 1 mo w gwałtownej potrzebie do prawa narodu ściągającej się, a szczególniej w przypadku wojny ościennej; 2-do w przypadku wewnętrznego zamieszania, grożącego rewolucją kraju lub kolizją między magistraturami; 3-tio w widocznem powszechnego głodu niebezpieczeństwie; 4-to w osierociałym stanie ojczyzny przez śmierć króla lub w niebezpiecznej jego chorobie. Wszystkie rezolucje w straży rozstrząsane będą przez skład wyżej wspomniony. Decyzja królewska po wysłuchanych wszystkich zdaniach przeważać powinna, aby jedna była w wykonaniu prawa wola. Przeto każda ze straży rezolucja pod imieniem królewskiem i z podpisem ręki jego wychodzić będzie, powinna jednak być podpisana także przez jednego z ministrów, zasiadających w straży, i tak podpisana do posłuszeństwa wiązać będzie, i dopełnioną być ma bądź przez komisje, bądź przez jakiekolwiek magistratury wykonawcze, w tych jednak szczególnie materjach, które wyraźnie niniejszem prawem wyłączone nie są. W przypadku, gdyby żaden z ministrów zasiadających decyzji podpisać nie chciał, król odstąpi od tej decyzji, a gdyby przy niej upierał się, marszałek sejmowy, w tym przypadku, upraszać będzie o zwołanie sejmu gotowego, i jeżeli król spóźniać będzie zwołanie, marszałek to wykonać powinien. — Jako nominowanie wszystkich ministrów, tak i wezwanie z nich jednego od każdego administracji wydziału do rady swojej czyli straży króla jest prawem. Wezwanie to ministra do zasiadania w straży na lat dwa będzie z wolnem onego nadal przez króla potwierdzeniem. Ministrowie, do straży wezwani, w komisjach zasiadać nie mają. W przypadku zaś, gdyby większość dwuch trzecich części wotów sekretnych obydwuch izb złączonych na sejmie ministra bądź w straży, bądź w urzędzie odmiany żądała, król natychmiast na jego miejsce innego nominować powinien. Chcąc, aby straż praw narodowych obowiązaną była do ścisłej odpowiedzi narodowi za wszelkie onych przestępstwa, stanowimy, iż, gdy ministrowie będą oskarżeni przez deputację, do egzaminowania ich czyn-

ności wyznaczoną, o przestępstwo prawa, odpowiedać mają z osób i majątków swoich. W wszelkich takowych oskarżeniach stany zgromadzone prostą większością wotów izb złączonych odesłać obwinionych ministrów mają do sądów sejmowych po sprawiedliwe i wyrównywające przestępstwu ich ukaranie, lub przy dowiedzionej niewinności od sprawy i kary uwolnienie. Dla porządnego władzy wykonawczej dopełnienia, ustanawiamy oddzielne komisje, mające związek ze strażą i obowiązane do posłuszeństwa tejże straży. Komisarze do nich wybierani będą przez sejm dla sprawowania urzędów swoich w przeciągu czasu, prawem opisanego. Komisje te są: 1-mo edukacji; 2-do policji; 3-tio wojska; 4-to skarbu. Komisje porządkowe wojewódzkie na tym sejmie ustanowione, równie do dozoru straży należące, odbierać będą rozkazy przez wyżej wspomnione pośrednicze komisje *respective* co do objektów każdej z nich władzy i obowiązków.

VIII. WŁADZA SĄDOWNICZA.

Władza sądownicza nie może być wykonywaną ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla, lecz przez magistratury, na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna zaś być tak do miejsc przywiązaną, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu. 1-mo Ustanawiamy przeto sądy pierwszej instancji dla każdego województwa, ziemi i powiatu, do których sędziowie wybierani będą na sejmikach. Sądy pierwszej instancji będą zawsze gotowe i czuwające na oddanie sprawiedliwości tym, którzy jej potrzebują. Od tych sądów iść będzie apelacja na trybunały główne, dla każdej prowincji być mające, złożone równie z osób, na sejmikach wybranych. I te sądy tak pierwszej, jako i ostatniej instancji będą sądami ziemiańskiemi dla szlachty i wszystkich właścicielów ziemskich z kimkolwiek, *in causis iuris et facti*. 2-do Juryzdykcje zaś sądowe wszystkim miastom podług prawa sejmu teraźniejszego „*O miastach wolnych królewskich*“ zabezpieczamy. 3-tio Sądy referendarskie dla każdej prowincji osobne mieć chcemy w sprawach włościan wolnych, dawnemi prawami sądowi temu poddanych. 4-to Sądy zadworne, asesorskie, relacyjne i kurlandzkie zacho-

wujemy. 5-to Komisje wykonawcze będą miały sądy w sprawach, do swej administracji należących. 6-to Oprócz sądów w sprawach cywilnych i kryminalnych dla wszystkich stanów, będzie sąd najwyższy, sejmowy zwany, do którego przy otwarciu każdego sejmu obrane będą osoby. Do tego sądu należeć będą występki przeciwko narodowi i królowi, czyli *crimina status*. Nowy kodeks praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez sejm osoby spisać rozkazujemy.

IX. REGENCJA.

Straż będzie oraz regencją, mając na czele królowę, albo w jej nieprzytomności prymasa. W tych trzech tylko przypadkach miejsce mieć może regencja: 1-mo w czasie małoletności króla; 2 do w czasie niemocy, trwałe pomieszanie zmysłów sprawującej; 3-tio w przypadku, gdyby król był wzięty na wojnie. Małoletność trwać tylko będzie do lat 18 zupełnych; a niemoc względem trwałego pomieszania zmysłów deklarowaną być nie może, tylko przez sejm gotowy większością wotów trzech części przeciwko czwartej izb złączonych. W tych przeto trzech przypadkach prymas Korony Polskiej sejm natychmiast zwołać powinien, a gdyby prymas tę powinność zwłóczył, marszałek sejmowy listy okólne do posłów i senatorów wyda. Sejm gotowy urządzi kolej zasiadania ministrów w regencji i królowę do zastąpienia króla w obowiązkach jego umocuje. A gdy król w pierwszym przypadku z małoletności wyjdzie, w drugim do zupełnego przyjdzie zdrowia, w trzecim z niewoli powróci, regencja rachunek z czynności swoich oddać mu powinna i odpowiedać narodowi za czas swego urzędowania tak, jak jest przepisano o straży, na każdym ordynaryjnym sejmie, z osób i majątków swoich.

X. EDUKACJA DZIECI KRÓLEWSKICH.

Synowie królewscy, których do następstwa tronu konstytucja przeznacza, są pierwszemi dziećmi ojczyzny, przeto baczność o dobre ich wychowanie do narodu należy, bez uwłoczenia jednak prawom rodzicielskim. Za rządu królewskiego sam król z strażą i wyznaczonym od stanów dozorcą edukacji królewi-

czów wychowaniem ich zatrudniać się będzie. Za rządu regencji taż z wspomnionym dozorcą edukację ich powierzoną mieć sobie będzie. W obydwuch przypadkach dozorca, od stanów wyznaczony, donosić winien na każdym ordynaryjnym sejmie o edukacji i postępku królewiczów. Komisji zaś edukacyjnej powinnością będzie podać układ instrukcji i edukacji synów królewskich do potwierdzenia sejmowi, a to, aby jednostajne w wychowaniu ich prawidła wpajały ciągle i wcześnie w umysły przyszłych następców tronu religję i miłość cnoty, ojczyzny, wolności i konstytucji krajowej.

XI. SIŁA ZBROJNA NARODOWA

Naród winien jest sobie samemu obronę od napaści i dla przestrzegania całości swojej. Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych. Wojsko nic innego nie jest, tylko wyciągnięta siła obronna i porządna z ogólnej siły narodu. Naród winien wojsku swemu nadgrodę i poważenie za to, iż się poświęca jedynie dla jego obrony. Wojsko winno narodowi strzeżenie granic i spokojności powszechnej, słowem winno być jego najsilniejszą tarczą. Aby przeznaczenia tego dopełniło niemylnie, powinno zostawać ciągle pod posłuszeństwem władzy wykonawczej, stosownie do opisów prawa, powinno wykonać przysięgę na wierność narodowi i królowi i na obronę konstytucji narodowej. Użytem być więc wojsko narodowe może na ogólną kraju obronę, na strzeżenie fortec i granic, lub na pomoc prawu, gdyby kto egzekucji jego nie był posłusznym.

II. PRAWO O MIASTACH
Z DNIA 18 KWIETNIA 1791 R.

MIASTA NASZE KRÓLEWSKIE WOLNE W PAŃSTWACH RZECZYPOSPOLITEJ.

ARTYKUŁ I.

O MIASTACH.

1-o. Miasta wszystkie królewskie w krajach Rzeczypospolitej za wolne uznajemy.

2-o. Obywatelów takowych miast, jako ludzi wolnych,

ziemię w miastach przez nich osiadłą, ich domy, wsie i *territoria*, gdzie jakie do których miast prawnie teraz należą, własnością ich dziedziczną być przyznajemy, co niema przeszkadzać zaczętym, a niedokończonym sprawom.

3-o. Którym miastom przywileje lokacyjne zaginęły, za dowiedzeniem ich byłości, My król, *diplomata renovationis* z nadaniem ziemi, jaką teraz niewątpliwie posiadają, wydamy.

4-o. W których miastach królewskich sejmiki ziemskie są oznaczone, tym przywileje lokacyjne, jeżeliby ich jeszcze nie miały, My król wydamy.

5-o. Gdyby dla szczęśliwego w którem miejscu położenia na gruntach królewskich, osada ludzi wolnych dała siedlisku swemu przystojną postać miasta, w takowem zdarzeniu, My król tej osadzie *diploma erectionis* miasta nowego, z nadaniem ziemi, wydamy.

6-o. Wolno też będzie dziedzicom, na swoich gruntach, miasta z ludzi wolnych zakładać, albo i rolników wolnością nadać, jako też miasta swe dziedziczne lokalnemi zrobić; takowe jednak osady nie będą mogły wchodzić w poczet miast wolnych, tylko gdy dziedzic instrumentem lokacyjnym nada im ziemię dziedziczną, a natenczas, My król *diploma confirmationis* tego instrumentu za prośbą samego dziedzica wydamy, i instrument lokacyjny dziedzica wpisać w też *diploma* rozkażemy.

7-o. Jako dla wszystkich miast jedne jest prawo, tak mieszczanin któregokolwiek miasta równych przywilejów z prawa teraźniejszego używać będzie.

8-o. Wszyscy obywatele miasta, bądź szlacheckiego, bądź miejskiego urodzenia ludzie, którzy chcą prowadzić handle na funty, łokcie, etc., mający posesję w miastach, albo gdy jej nabędą, jakiegokolwiek są dostojeństwa, profesji i kunsztu prawo miejskie przyjmować i pod niem zostawać będą obowiązani. Innym zaś szlachcie przyjmować miejskie wolno będzie.

9-o. Przyjęcie prawa miejskiego czynić się ma w następujący sposób. Każdy przyjmujący miejskie, stanąwszy przed magistratem obecnie, lub przez plenipotenta, uczyni oświadczenie w słowach następujących: „Ja N. N. Najjaśniejszemu Królowi i Rzeczypospolitej wiernym będę, posłuszeństwo prawom i usta-

wom sejmowym za najściślejszy biorę obowiązek, zwierzchności miasta N., w którem do obywatelstwa przyłączony jestem, podległym być chcę, i obowiązki wszelkie zachowam, co wszystko zaręczam tak za siebie, jako i następców moich". Po dopełnionem takowem oświadczeniu, ma być zapisany w księgę obywatełów miasta.

10-o. Miasta odmawiać nie powinny przyjęcia do obywatelstwa, i w księgę miejską zapisywania wszystkich uczciwych cudzoziemców, tudzież rzemieślników, wszelkich ludzi wolnych, i z prawa nikomu niepodległych, chrześcijan, a to bez żadnej opłaty.

11-o. Tak z urodzenia szlachcie, jako i obywatelom stanu miejskiego tym, którzy potem do zaszczytu szlachectwa przypuszczonymi zostaną, przyjęcie obywatelstwa miejskiego, w niem znajdowanie się, sprawowanie urzędów, prowadzenie wszelkiego handlu, utrzymywanie jakichkolwiekbądź rękodzieł, nic bynajmniej odtąd szkodzić ani uwłaczać nie będzie im samym, ani ich następcom w tymże zaszczycie szlachectwa, i prerogatyw, do niego przywiązanych.

12-o. Obieranie przez obywatelów miast własnego magistratu, mianowicie burmistrzów, wójtów i wszelkich urzędników, jako jest cechą wolności, tak przy tejże wolności miasta zostawują się. Nie mniej będzie wolno tymże miastom czynić rozporządzenia, co do wewnętrznych porządków, i uskutecznienia dozierać, o czem komisję policji uwiadomiać mają przez raporta.

13-o. Wszyscy zatem obywatele miasta, którzy są zapisani w księgę miejską, a mają dziedziczną posesję, mogą obierać, i być obranymi do wszelkich urzędów miejskich większością zdań. Nikt jednak urzędu egzekucyjnego i funkcji ziemiańskiej z urzędem i funkcją plenipotenta miejskiego łączyć nie będzie mógł, pod nieważnością obydwuch; ani w randze wojskowej w służbie aktualnej będący urzędnikiem miejskim być nie może.

ARTYKUŁ II.

O PREROGATYWACH MIESZCZAN.

1-o. Prawo kardynalne: *neminem captivabimus, nisi iure victum* na osoby w miastach osiadłe rozciągamy, wyjąwszy pod-

stępnych bankrutów, kaucji dostatecznej za sobą u sądu nie stawiających, i na gorącym uczynku złapanych.

2-o. Miasta, w których oznaczone są sądy apelacyjne, przed każdym sejmem ordynaryjnym jednego plenipotenta większością głosów wybierać będą, z obywatelów, posesje dziedziczne w miastach mających, zdatnych do posługi publicznej, *crimine non notatos*, pod procesem nie będących, i urzędowaniem miejskiem odbytem zaszczyconych, z wolnością wybierania tychże plenipotentów i z innych miast. Ci plenipotenci na dzień sejmu rozpoczynającego się do miasta sejmom przeznaczonego zjechać się mają, i dzieło elekcji swojej marszałkowi sejmowemu oddadzą. Na sesjach prowincjonalnych wybierani będą z plenipotentów miast do komisjów policji, skarbowej i asesorji; na tychże sesjach wyznaczeni będą, którzy do której komisji i asesorji należeć mają. A lubo ci wszyscy podług oznaczenia w rzeczonych komisjach i asesorji zasiadać będą mogli, jednak nie więcej w komisji skarbowej i policji, jak po dwuch, a w asesorji po trzech z każdej prowincji zasiadać będzie. Ci komisarze i asesorowie, w tychże komisjach i asesorji, w objektach, tyczących się miast i handlowych, *vocem activam* mieć będą, w innych zaś okolicznościach *vocem consultivam* mieć mają. Jeżeli na dalej który z tych plenipotentów albo i wszyscy od miast, które obierać plenipotentów prawo mają, potwierdzeni zostaną, mogą na drugie lat dwie zostać. A dla tych komisarzów i asesorów pensję przy urządzeniu tabeli ekspensy postanowimy, dla takiej jednak liczby, jaka do zasiadania w komisjach i asesorji jest oznaczona.

3 o. Aby zaś opieka rządowa, i dla wszystkich miast wymierzała w żądaniach ich sprawiedliwość przyzwoitą, dozwalamy miastom naszym przez asesorów, czyli komisarzów miejskich w asesorjach, komisjach skarbowych i policji zasiadających, *desideria* miast w sejmie donosić; a ci, gdy tego potrzeba będzie, i gdy zechcą, będą u marszałka sejmowego o głos prosić, i ten im zabroniony być nie może, i ci tłumaczyć się będą zwyczajem dziś praktykowanym zabierania głosów przez delegowanych od komisjów.

4-o. Po odbytej dwuletniej wysłudze publicznej w zwyż wyrażonych komisjach lub asesorji, ciż wybrani od miast pleni-

potenci na następnym sejmie zaraz nobilitowani być powinni, bez opłaty dyplomatu *nobilitatis*, jeżeli jeszcze szlachtą nie będą.

5-o. Wolno odtąd jest i będzie każdemu mieszczaninowi dóbr ziemskich, jako i innej natury, dziedzicznem prawem nabywać, z zupełnem własności prawem posiadać i następcom swoim, jako prawym dziedzicom, one po sobie zostawiać dobra sposobem sukcesji, albo *iure potioritatis* posiadać; z których dóbr, luboby byli mieszczanami, w sądzie dobrom przyzwoitym odpowiadać są obowiązani.

6-o. Który z mieszczan kupi całkowitą wieś lub miasteczko prawem dziedzicznem, opłacające podatku 10-go grosza zł. 200 najmniej, na najpierwszym sejmie, jeżeli o to poda na piśmie prośbę swoją marszałkowi sejmowemu do stanów, mocą teraźniejszego prawa nobilitowany zostanie.

7-o. Prócz tego na każdym sejmie 30 osób z mieszczan, posesje dziedziczne w miastach mających, do zaszczytu szlacheckiego przypuszczonych być ma, w czem najpierwszy wzgląd zachowany zostanie na dystyngwujących się w wojsku, na zasiadających w komisjach porządkowych cywilno-wojskowych, na zakładających rękodzieła, na prowadzących handel z produktów krajowych, a w tem na rekomendacje posłów ziemskich i na rekomendacje miast.

8-o. W całem wojsku (prócz kawalerji narodowej), w każdym korpusie, regimencie i pułku, dla obywatelów kondycji miejskiej będzie odtąd wolny wstęp do dosługiwania się rang oficerskich stopniami. A który dosłuży się rangi sztabs-kapitana, lub kapitana chorągwi u piechoty, a rotmistrza w pułku mocą teraźniejszego prawa szlachcicem z potomkami swemi, w wszelkich do niego przywiązanych prerogatywach zostanie, i My król *diplomata nobilitatis* takowym, za okazaniem patentu, wydawać będziemy, od którego opłata stempla następować niema.

9-o. Wolno będzie odtąd obywatelom kondycji miejskiej w kancelarjach i palestrach wszelkich komisjów rządowych, dykasterjów trybunalskich i innych mniejszych sądów znajdować się, patronizować i inne posługi czynić, i na stopnie, w tychże kancelarjach znajdujące się, podług zasług i zdatności postępować. A który z tych dosłuży się stopnia regenta kancelarji

w dykasterjach rządowych, na najpierwszym zaraz sejmie nobilitowanym być ma, i takowe *diploma nobilitatis* bez opłaty My król wydawać będziemy.

10-o. W duchownym stanie osoby kondycji miejskiej będą mogły posiadać w kolegjatach prelatury i kanonje, w katedrach zaś kanonje doktoralne, także wszelkie *beneficia saecularia et regularia*, wyłączając te fundusze, które szczególnie dla osób urodzenia szlacheckiego są poczynione.

11-o. Do komisjów porządkowych cywilno-wojskowych województw, ziem i powiatów dozwala się obierać komisarzów z miast, w obrębie komisjów leżących, po trzech do każdej komisji, bądź z urodzenia szlacheckiego, albo kondycji miejskiej, byle w mieście posesje dziedziczne mających.

12-o. A miasta nasze Gdańsk i Toruń, gdy mieć będą prośby swe do stanów, przez sekretarza swego do laski sejmowej one podawać będą, albo sami przez delegowanych, jeżeli zechcą, za danym od laski głosem, który niema im być odmówiony.

13-o. Kara na zmyślających posesje będzie następująca: ktokolwiek za rewersem dałby komu ziemską dziedziczną posesję, tracić ją wieczyście będzie, i sąd temu przyzna własność zarewersowanej posesji, kto dowiedzie rewersu. Nawet choćby ten sam, kto za rewersem ma posesję, dowiódł jej zarewersowania, jemu wieczyście przyznana będzie. A takie sprawy sąd ziemski *praecisa appellatione* sądzić będzie.

14-o. Wszelkie dawniejsze prawa i ustawy teraźniejszemu prawu o miastach przeciwne uchylamy, a teraźniejsze ustanowienie o miastach za prawo konstytucyjne stanowimy.

ARTYKUŁ III.

O SPRAWIEDLIWOŚCI DLA MIESZCZAN.

1-o. Zostawując miasta przy właściwych sobie w granicach miast juryzdykcjach, też miasta z przedmieściami z pod innych wszystkich juryzdykcyj, jakie są trybunalskie, ziemiańskie, wojewodzińskie, starościńskie, zamkowe, prócz spraw niedokończonych pokomisyjnych, do trybunałów odesłanych, wyjmu-

jemy i wyłączamy. Juryzdykcję marszałkowską, jako tylko miasta rezydencjonalnego Nas króla tyczącą się, do opisów władzy tejże juryzdykcji właściwej odsyłamy.

2-o. Jurydyki świeckie i duchowne, tudzież drobne miasteczka, w obrębie lokalnym gruntów początkowie miastom nadanych potworzone, jak są dotąd w posesji, co do samej tylko sądowności i policji, znosimy, owszem też jurydyki pod juryzdykcję magistratów miejskich poddajemy, wszelkie zaś czynsze i dochody jakiejkolwiek natury dla właścicielów tychże gruntów jurydyk ostrzegamy.

3-o. Gdzie jednak miasta mają wsie dziedziczne ziemskie, w sprawach tychże wsiów w juryzdykcjach właściwych posesyj odpowiadać mają.

4-o. Wszyscy obywatele w mieście posesje mający i jakimkolwiek handlem, rzemiosłem bawiący się, juryzdykcji miejskiej ulegać mają, i podatki równie znosić, nie uważając na jakiekolwiek libertacje.

5-o. W każdem mieście magistrat obrany juryzdykcję sądową składać będzie. W tych magistratach wszelkiego rodzaju sprawy, jako *in prima instantia*, sądzić się mają. Sprawy nie przenoszące zł. 300 lub w sprawie uczynkowej, w której trzy dni więzienia kara nastąpi, w tychże magistratach bez apelacji dopuszczenia kończone być mają ostatecznie. W większych zaś sprawach apelacja do sądów wyższych apelacyjnych dopuszczona być powinna.

6-o. Na takowe sądy apelacyjne, następujące miasta wyznaczamy, mianowicie w prowincji Małopolskiej: miasta Kraków, Lublin, Łuck, Żytomierz, Winnica, Kamieniec Podolski, Drohiczyn. W prowincji Wielkopolskiej: miasta Poznań, Kalisz, Gniezno, Łęczyca, Warszawa, Sieradz, Płock. W prowincji Litewskiej: miasta Wilno, Grodno, Kowno, Nowogródek, Mińsk, Brześć Litewski, Pińsk. Do sądu apelacyjnego w Krakowie oznaczonego należeć będą miasta w województwie Krakowskiem, powiatach Sandomierskim, Wiślickim i Chęcińskim leżące. Do sądu apelacyjnego w Lublinie oznaczonego należeć będą miasta w województwie Lubelskiem, ziemi Stężyckiej, w powiatach Radomskim, Opoczyńskim i ziemi Chełmskiej leżące. Do sądu apelacyjnego

w Łucku oznaczonego należeć będą miasta województw Wołyńskiego i Bełzkiego. Do sądu apelacyjnego w Żytomierzu oznaczonego należeć będą miasta województwa Kijowskiego. Do sądu apelacyjnego w Kamieńcu Podolskim oznaczonego należeć będą miasta województwa Podolskiego. Do sądu apelacyjnego w Winnicy oznaczonego należeć będą miasta województwa Bracławskiego. Do sądu apelacyjnego w Drohiczynie oznaczonego należeć będą miasta województwa Podlaskiego. Do sądu apelacyjnego w Poznaniu oznaczonego należeć będą miasta województwa Poznańskiego i ziemi Wschowskiej. Do sądu apelacyjnego w Kaliszu oznaczonego należeć będą miasta województwa Kaliskiego i powiatu Konińskiego, a powiatu Pyzdrskiego miasta tej części, która jest z tej strony rzeki Warty, do Kalisza należeć ma. Do sądu apelacyjnego w Gnieźnie oznaczonego należeć będą miasta województwa Gnieźnieńskiego, powiatu Kcyńskiego i powiatu Pyzdrskiego ta część, która jest z strony Warty od Gniezna. Do sądu apelacyjnego w Sieradzu oznaczonego należeć będą miasta województwa Sieradzkiego, ziemie Wieluńskiej. Do sądu apelacyjnego w Warszawie oznaczonego należeć będą miasta księstwa Mazowieckiego i województwa Rawskiego. Do sądu apelacyjnego w Łęczycy oznaczonego należeć będą miasta województwa Łęczyckiego, Brzeskiego Kujawskiego i Inowrocławskiego. Do sądu apelacyjnego w Płocku oznaczonego należeć będą miasta województwa Płockiego, ziemi Zawskrzyńskiej i ziemi Dobrzyńskiej. Do sądów apelacyjnych w miastach prowincji wielkiego księstwa Litewskiego oznaczonych: jako to do sądu apelacyjnego w mieście Wilnie należeć będą miasta województwa Wileńskiego, powiatów Oszmiańskiego, Lidzkiego, Wilkomirskiego, Brasławskiego, województwa Trockiego i powiatu Trockiego. Do sądu apelacyjnego w mieście Grodnie należeć będą miasta powiatów Grodzińskiego, Wołkowyskiego i Mereckiego. Do sądu apelacyjnego w mieście Kownie należeć będą miasta księstwa Żmudzkiego, powiatów Kowieńskiego, Preńskiego i Upickiego. Do sądu apelacyjnego w mieście Nowogródku należeć będą miasta województwa Nowogrodzkiego i powiatów Słonimskiego i Słuczoreskiego. Do sądu apelacyjnego w mieście Brześciu Litewskim należeć będą miasta województwa Brze-

skiego Litewskiego i powiatu Kobryńskiego. Do sądu apelacyjnego w mieście Pińsku należeć będą miasta powiatów Pińskiego, Pińsko-Zarzecznego, Mozyrskiego i Rzeczyckiego. Do sądu apelacyjnego w mieście Mińsku należeć będą miasta województwa Mińskiego, Połockiego, Witebskiego i powiatu Orszańskiego.

7-o. W tych miastach apelacyjnych obierani będą co lat dwie po osób pięć z szlachty i nieszlachty, mieszczan, posesje mających, nawet osób magistratowych z miast tychże, albo i z miast innych tego wydziału, które do których sądów apelacyjnych są oznaczone. A te osoby wybrane składać będą sąd apelacyjny z tym warunkiem, iż osoby magistratowe i ławnicze, do sądu apelacyjnego wybrane, póki sprawować będą urząd apelacyjny, nie mają zasiadać i sądzić w sądach *primae instantiae* magistratów, z których są obrani.

8-o. Te sądy sądzić będą sprawy z apelacji magistratów, których walor przechodzi 300 zł. lub kara 3 dni więzienia, a nie przewyższa waloru 3.000 zł. lub kary 3 tygodni więzienia, a to ostatecznie bez dopuszczenia apelacji. We wszystkich zaś sprawach większego waloru, niż o 3.000 zł. i kary niż 3 tygodnie więzienia, apelację, jak dotąd, z magistratów *primae instantiae*, nie już do sądów apelacyjnych miast, ale do sądów naszych zadwornych tak w Koronie, jako w w. ks. Lit. dopuszczaną mieć chcemy podług niniejszej ustawy.

9-o. Spraw kryminalnach magistraty sądzić nie będą mogły, ale je odsyłać mają prosto do sądów apelacyjnych, które też sprawy kryminalne sądzić moc mają z tem ostrzeżeniem, że na więzienie czasowe osądzony kryminalista ulegać egzekucji dekretu będzie. Gdy zaś na wieczne więzienie, lub na śmierć zostanie osądzony, tenże sąd apelacyjny wywody obwiniające i dekret prześle sądowi asesorskiemu. Jeżeli sąd asesorski uzna dekret sądu apelacyjnego na więzienie wieczne, lub śmierć winowajcę wskazujący za słuszny, dopiero ten dekret egzekwowany zostanie. Oraz przy sądach zadwornych sprawy o złe sprawowanie urzędów miejskich, jako też o dochody z miast posesorów, i wszystkie inne, prawami Rzeczypospolitej wyznaczone, zachowujemy.

10-o. Miasta, że podlegać będą komisji policji w rzeczach wewnętrznego rządu i dochodów ogólnych miejskich, ostrzegamy.

III. ZARĘCZENIE WZAJEMNE OBOJGA NARODÓW, Z DN. 22 PAŹDZIERNIKA 1791 R.

Ku wiecznej pamięci sprawy niżej opisanej. My, Stanisław August z Bożej łaski i woli Narodu Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki. Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflancki, Smoleński, Siewierski i Czernichowski: za zgodą panów rad senatu, tak duchownych, jako i świeckich, oraz posłów ziemskich Korony Polskiej i wielkiego księstwa Litewskiego, bacząc ustawicznie na powinność naszą ku wspólnej ojczyźnie swej, Rzeczypospolitej Polskiej, której wszystką ozdobę, pożytek pospolity, a najwięcej umocnienie od niebezpieczeństwa tak wewnętrznego, jak zewnętrznego, opatrzyć powinniśmy; mając przytem przed oczyma chwalebny, a obojemu narodowi bardzo należny związek i społeczność aktem unji przez przodki nasze po tylokrotnie na wieczne czasy, za wspólnym obydwuch narodów, tak Korony Polskiej, jako i wielkiego księstwa Litewskiego zezwoleniem, uczynioną i dotąd uprzejmością, a statecznością obojej strony dzierżaną, stanowimy, iż, jako jedną, powszechną i nieoddzielną *Ustawę rządową*, całemu państwu naszemu, Koronie Polskiej i wielkiemu księstwu Litewskiemu służącą mamy, tak tymże jednym rządem i wojsko nasze wspólne i skarby w jeden nierozłączny skarb narodowy połączone, rządzone mieć chcemy, a to pod następującemi warunkami. 1-mo. Komisję wojskową i komisję skarbową obojga narodów równa połowa osób z Korony, a druga równa połowa osób z wielkiego księstwa Litewskiego składać mają; a zaś skład komisji policji, co do liczby osób onę składających, jako skutek dobrowolnego zezwolenia wielkiego księstwa Litewskiego, nie ma nigdy służyć za *praeiudicatum* dla tegoż wielkiego księstwa Litewskiego i owszem wszystkie magistratury, któreby Rzeczpospolita w późniejszym czasie inne, a obu narodom wspólne, stanowić miała, w tych wszystkich liczba równa osób, tak z Korony, jako i wielkiego ks. Litewskiego mieszczona być ma. 2-do. Wielkie księstwo Litewskie mieć będzie takąż samą liczbę ministrów i urzędników narodowych, oraz z temiż tytuły i obowiązkami, jak Korona

kiedykolwiek mieć będzie. 3 tio. W komisjach wojskowej i skarbowej prezydencja koleją będzie raz przy Litwie, drugi raz przy Koronie z równym wymiarem czasu. 4-to. Kasa skarbowa z publicznych Rzeczypospolitej Litewskich dochodów w wielkiem księstwie Litewskiem ma zostawać. 5-to. Sprawy komisji skarbowej sądowi powierzone, co się tyczy Litwy, mieć będą sąd swój z osób w komisję niewchodzących ustanowiony w wielkiem księstwie Litewskiem, podług osobnego na to prawa: a te wszystkie rzeczy tu postanowione i obwarowane, My król, za zgodą skonfederowanych stanów, znając być potrzebne i obojemu temu narodowi tak Koronie Polskiej, jako i wielkiemu księstwu Litewskiemu, jako jednej, wspólnej a nierozdzielnej Rzeczypospolitej pożyteczne, uznajemy być artykułami aktu unji tychże narodów, oraz trwałość i nienaruszenie onych przez akt niniejszy warujemy, utwierdzamy i umacniamy warunkiem, utwierdzeniem i umocnieniem takiem, jakie mamy w akcie unji Korony Polskiej i wielkiego księstwa Litewskiego. A jako, My król za artykuł *pactorum conventorum* to wszystko sobie poczytujemy, tak i następcom naszym toż wszystko *inter pacta conventa,* ku zaprzysięganiu umieszczonem mieć chcemy.

IV. PRAWA KARDYNALNE SEJMU GRODZIEŃSKIEGO 1793 R.

ARTYKUŁ I.

Królestwo Polskie i w. ks. Litewskie ze wszystkiemi księstwami, województwami, ziemiami i powiatami, z których jest złożone i napotem składać się będzie, według praw im służących, w jedno i nierozdzielne ciało jak jest spojone, tak być ma na zawsze Rzplitą nierozdzielną, wolną i nikomu nie podległą, której władza najwyższa i prawodawcza zamyka się w sejmie, mającym na czele króla, w składzie z senatu i stanu rycerskiego, który to sejm prawnie zebrany sam prawa dla narodu stanowić jest mocen, i tym tylko prawom, które sejm postanowi, naród posłuszeństwo jest winien. Sam tylko sejm podatki na potrzeby publiczne uchwalać i uchwalonemi rozrządzać, sejm

tylko wojsko ku powszechnej obronie sobie jedynie wierne i podległe utrzymywać, one do posłuszeństwa władzy, którą nad temże wojskiem ustanowi obwiązywać, sejm wojny wypowiadać, pokój i wszelkie traktaty zawierać, magistratury urządzać i ulepszać, przeciąg tychże urzędowania oznaczać, osoby do najwyższych magistratur, osoby na posłów wielkich wybierać, tudzież o sposobie wyboru onych stanowić mocen będzie. Nic przeto w państwach Rzplitej za prawo i władzę prawodawczą być nie ma poczytane, co by nie wypływało z wyraźnej woli Rzplitej, zgromadzonej na sejmach. Władza prawodawcza od władzy wykonawczej będzie zawsze oddzielną, i dla tego sejmy nic same przez się egzekwować nie mogą, tylko przez magistratury. Żadna wykonawcza władza nikomu rozkazywać, i do wykonania rozkazów zniewalać nie będzie mocna, czego prawa nie rozkazują, nie będzie mogła pozwalać sobie i nikomu tego, czego zakazują prawa, nie będzie zaniedbywać i zaniedbania dopuszczać w tem, co prawa nakazują wykonywać.

ARTYKUŁ II.

Własność praw *feudorum* Rzplitej nigdy być nadwerężona nie może, i władza zwierzchnia Rzplitej nad takowemi feudami wieczyście i nieodmiennie zachowana zostanie.

ARTYKUŁ III.

W tem królestwie Polskiem i w. ks. Litewskiem wiara św. katolicka rzymska obojga obrządków ze wszystkiemi prawami kościołowi św. służącemi wieczyście panującą będzie, i tak się w aktach publicznych mianować ma.

ARTYKUŁ IV.

Przejście od kościoła rzymskiego katolickiego obu obrządków do jakiegokolwiek innego wyznania zawsze za występek kryminalny poczytywane będzie. Sąd o to ma być w trybunale *respective* prowincji *ante omnes causas,* kara wygnania z państw Rzplitej, zachowując w całości prawo o dysydentach podług konstytucji 1775.

ARTYKUŁ V.

Królem polskim i w. ks. litewskim nie kto inny być może jak szczególnie z urodzenia, lub powołania katolik rzymski, królowa także katoliczka rzymska być powinna, a gdyby innego była wyznania, tedy, pokądby do wiary św. katolickiej nie przystąpiła, koronowaną nie będzie.

ARTYKUŁ VI.

Wielkie księstwo Litewskie unją z Koroną wieczyście spojone według warunków swoich jedno ciało Rzplitej składające z temże ciałem swojem nierozdzielnie zostawać będzie. Prawa zatem i przywileje, a mianowicie te, z któremi do Rzplitej prowincje przystąpiły, i osobom w nich mieszkającym służące *legitime* nadane i dotąd urzędownie, *valide* niezadysputowane, w całości dotrzymane im będą. A nadto, żeby na przyszły czas z kancelaryj narodowych nic przeciwnego prawom nie wychodziło, do w. w. kanclerzów obojga narodów pod obowiązkiem i urzędu ich i przysięgi pilna baczność należeć będzie.

ARTYKUŁ VII.

Prawa feodalne ks. Kurlandji i Semigalji do Rzeczypospolitej Polskiej i w. ks. Litew. w roku 1569 oraz też księstwa Kurlandzkie i Semigalskie *circa pacta subiectionis de anno 1561 et circa formam regiminis 1617* bez żadnej na wieczne czasu odmiany, powiat Piltyński przy prawach 1585 *et circa formulam regiminis de anno 1617* i konstytucji 1768 wieczyście zachowane będą.

ARTYKUŁ VIII.

Nie będzie wolno jakiejkolwiekbądź władzy krajowej a nawet prawodawczej, czyli publiczne czyli jakiekolwiek zawierać umowy o cesje krajów i oderwanie ich od ciała Rzplitej, a wszelkie takim sposobem oderwane, odstąpione lub zamienione kraje, jako należące do ciała Rzplitej, niewzruszenie należeć będą, zrobione zaś takowe traktaty i umowy za niewiążące Rzplitę, owszem za żadne i nieważne poczytane, każdy w takowe umowy zdradnie wchodzący, *pro hoste patriae* deklarowany będzie.

ARTYKUŁ IX.

Wolne obieranie królów podług opisów teraźniejszego sejmu w zupełnej mocy swojej zostanie.

ARTYKUŁ X.

Prawa królów w paktach konwentach na teraźniejszym sejmie opisane, tak ze strony narodu dla króla, jako przez królów dla narodu, ściśle zachowane na wieczne czasu być powinny, i według nich królowie Rzplitej Polskiej, wszystko świętobliwie uskutecznić, a naród królom posłuszeństwo jest winien. W przypadku gdyby królowie co z praw kardynalnych Rzplitej, lub paktów konwentów zaprzysiężonych przestąpili lub złamali, rada nieustająca w takim przypadku zwołać sejm ekstraordynaryjny będzie powinna. Sejmy naród od posłuszeństwa królowi wolnym ogłosić władzę mieć będą, większością sekretnych głosów dwuch części przeciwko trzeciej. Uszanowanie i cześć dostojeństwu królewskiemu, prawami Rzplitej zdawna konstytucją 1609 i późniejszemi warowane, w całości mają być zachowane.

ARTYKUŁ XI.

Wszyscy obywatele Rzplitej stanu szlacheckiego i wszelkiej kondycji, niemniej także cudzoziemce, przybylce i jakimkolwiek sposobem w państwach Rzplitej znajdujący się mieszkańcy, prawem krajowem dotąd opisanem, i które napotem ustanowione i uchwalone będzie, zarówno sądzeni być mają przez te urzędy i władze, do których z prawa pospolitego należą. Zarówno doznawać będą tej samej praw opieki i używać prawa bezpieczeństwa osobistego i własności, jaka w powszechności każdemu jest dozwolona. Prawo jednak stanu szlacheckiego *capacitatis* do honorów, godności i urzędów duchownych i świeckich samej tylko szlachcie krajowej służyć ma; biskupstwa zaś i ministerja szczególniej sama rodowita krajowa szlachta posiadać będzie. Prawa równości w stanie szlacheckim zostawać będą nienaruszone, tak, iż tej równości żadne tytuły ćmić, ani w niczem uwłaczać nie będą mogły.

ARTYKUŁ XII.

Każdy szlachcic, mieszczanin lub cudzoziemiec osiadły i posesje w krajach Rzplitej mający, bez poprzedzającej w sądzie konwikcji, imany być nie ma, a prawo: *neminem captivabimus, nisi iure victum,* służyć mu zawsze będzie, wyłączywszy przypadki przestępstwa, prawami ostrzeżone.

ARTYKUŁ XIII.

Całość zwierzchności i własności stanu szlacheckiego i dziedzicom nad dobrami ziemskiemi dziedzicznemi, i w nich poddanemi według praw statutowych nigdy odejmowana ani zmniejszana nie będzie. Prawo jednak *vitae et necis* nad poddanym w ręku dziedzica być nie ma, lecz poddany kryminał popełniający do sądu przyzwoitego oddany, i za poprzedzającemi dowodami i odwodami sądzony być powinien; za zabicie chłopa nie przypadkowe, ale rozmyślnie i dobrowolnie popełnione, za delacją czyjążkolwiek, w sądzie przyzwoitym dowiedzone, kara śmierci nawet na dziedzica rozciągniona będzie.

ARTYKUŁ XIV.

Libertas sentiendi i głos wolny na sejmikach szlachcicowi każdemu i na sejmie sejmującemu, najuroczyściej zabezpiecza się podług konstytucji 1775 *sub titulo: „Objaśnienie liberae vocis et oppressi civis“*. Pisma publiczne i druki, ku wywróceniu religji lub praw kardynalnych, teraz ustanowionych, wolne nie będą.

ARTYKUŁ XV.

Urzędy wszelkie, dostojeństwa, godności duchowne i świeckie za przywilejami królewskiemi chodzące, i łaski królewskie z prawa królom do szafunku pozwolone, raz nadane, będą spokojnie od każdego dzierżone, nigdy pod żadnym pretekstem, ani na powrót odbierane, ani przez nikogo z nastąpieniem na prawo cudze upraszane być nie mogą, chybaby komu wyrokiem przyzwoitej juryzdykcji były odjęte.

ARTYKUŁ XVI.

Prawa kardynalne będą w Rzplitej na wieki trwającemi, święte, stałe, niewzruszone, nigdy w niczem dotykane, nadwerę-

żone i obrażone być nie mogą. Żaden sejm, żadna władza, zgromadzenie ich odmieniać, nadwerężać, przeistaczać, tłumaczyć i objaśnienie nad niemi przywłaszczać sobie nie będzie mogła, nawet za poprzedzającą jednomyślnością. Każdy członek sejmowy, obstający przy takowych prawach, całą opiekę praw, rządu, władzy i mocy krajowej mieć będzie dla siebie. Łamiący zaś, lub naruszający w jakimkolwiek artykule, lub najmniejszej części prawa kardynalne, w całym kraju za burzyciela spokojności, za zdrajcę ogłoszony zostanie, na czyjąkolwiek delację, w sądach sejmowych sądzony, kryminalnie karany, sławę, życie i majątek tracić będzie. Żadnych glejtów i łaski, ani uwolnienia od kary zyskować nie będzie mógł.

Naostatek *ius vetandi* królowi jmci z obowiązku przysięgi i paktów konwentów co do utrzymania praw kardynalnych nadaje się, a jeśliby jakiekolwiek nadwerężenie którego kardynalnego prawa na sejmie nastąpiło, i gdyby w czasie sejmu tego, żaden z sejmujących, ani król prawa *vetandi* nie użył, naówczas zaraz po sejmie król z radą, zwoła sejm ekstraordynaryjny, przez wydane uniwersały obwieści obywatelów w kraju o zdarzeniu; a sejm zwołany zniszczywszy to, co prawu kardynalnemu ubliżało, toż kardynalne prawo w swe nazad kluby i moc przywróci. Choćby zaś król zwołania sejmu nie chciał, rada sama przez się pod odpowiedzią z osób i przysięgi swojej dopełnić toż i zwołać sejm obowiązana zostanie. Na takowym sejmie ekstraordynaryjnym, żadna inna materja być wprowadzona nie może, i prawa stanowić w innych okolicznościach nie będzie się godziło.

V. USTAWA KONSTYTUCYJNA KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO Z DN. 22 LIPCA 1807 R.

TYTUŁ I.

Art. 1. Religja katolicka, apostolska, rzymska jest religją stanu.

Art. 2. Wszelka cześć religijna jest wolna i publiczna.

Art. 3. Księstwo Warszawskie podzielone będzie na sześć diecezyj, będzie w niem jedno arcybiskupstwo i pięć biskupstw.

Art. 4. Znosi się niewola. Wszyscy obywatele są równi przed obliczem prawa. Stan osób zostaje pod opieką trybunałów.

TYTUŁ II.

O RZĄDZIE.

Art. 5. Korona książęca warszawska jest dziedziczną w osobie króla Saskiego, jego potomków, dziedziców i następców, podług porządku następstwa, ustanowionego w domu Saskim.

Art. 6. Rząd jest w osobie króla.

On sprawuje w całej swojej zupełności urzędowania władzy wykonawczej.

Przy nim jest praw początkowanie.

Art. 7. Król może zdać na wicekróla część swojej władzy, której jemu samemu przez siebie sprawować nie będzie się podobało.

Art. 8. Jeżeli królowi nie podoba się mianować wicekróla, mianuje prezesa rady ministrów.

W tym przypadku interesy rozmaitych ministerjów będą roztrząsane w tej radzie, dla przedstawienia ich królowi do potwierdzenia.

Art. 9. Król zwołuje, odracza i wyznacza[1]) dzień na zgromadzenie głównego sejmu.

Zwołuje także sejmiki, czyli zgromadzenia powiatowe i zgromadzenia gminne.

Prezyduje w senacie, gdy to przyzwoitem osądzi.

Art. 10. Dobra korony książęcej składają się, naprzód, z rocznego dochodu, wynoszącego siedm miljonów zł. pols. przez połowę w dobrach królewskich, a przez połowę w gotowiźnie ze skarbu publicznego; powtóre, z pałacu królewskiego w Warszawie i z pałacu Saskiego.

---

[1]) *Tłum. I:* zwołuje, przedłuża i odracza.

TYTUŁ III.

O MINISTRACH I O RADZIE STANU.

Art. 11. Skład ministerjum jest następujący minister sprawiedliwości; minister wewnętrzny i czci religijnych; minister wojny; minister przychodów i skarbu; minister policji; minister sekretarz stanu.

Ministrowie są odpowiedzialnymi.

Art. 12. Gdy się królowi spodoba zdać na wicekróla część władzy swojej, której sobie samemu nie zachował, każdy z ministrów pracuje oddzielnie z wicekrólem.

Art. 13. Kiedy król nie mianował wicekróla, ministrowie zgromadzają się na radę ministrów stosownie do tego, co się rzekło wyżej w 8-ym artykule.

Art. 14. Rada stanu składa się z ministrów.

Zgromadza się pod prezydencją króla, lub wicekróla, albo prezesa, mianowanego przez króla.

Art. 15. Rada stanu roztrząsa, układa i stanowi projekta do praw, lub urządzenia administracji publicznej, które przekłada każdy minister w przedmiotach, tyczących się swych wydziałów.

Art. 16. Czterech referendarzów przydanych jest do rady stanu już to dla przygotowania spraw administracyjnych i tych, w których rada daje wyroki, jako sąd kasacyjny, już też dla znoszenia się rady z komisjami izby poselskiej.

Art. 17. Rada stanu rozpoznaje zajścia o juryzdykcję, zachodzące między władzami administracyjnemi i władzami sądowemi, tudzież co w administracji pod spór podpada, jako też oddanie pod sąd urzędników administracji publicznej.

Art. 18. Stanowienia, projekty do praw, wyroki i urzą, dzenia, roztrząsane w radzie stanu, podlegają zatwierdzeniu królewskiemu.

TYTUŁ IV.

O SEJMIE GŁÓWNYM.

Art. 19. Sejm główny składa się z dwuch izb, to jest z izby pierwszej, czyli izby senatorskiej i z drugiej izby, czyli poselskiej.

Art. 20. Sejm główny zgromadza się co dwa lata w Warszawie, a to w czasie, oznaczonym aktem zwołującym, wydanym od króla.

Sejm nie trwa dłużej, jak dni 15.

Art. 21. Do niego właściwie należy naradzanie się względem prawa podatkowego, czyli prawa przychodów skarbowych, względem praw tyczących się odmian, które uczynić wypada, bądź w prawodawstwie cywilnem, bądź w prawodawstwie kryminalnem, bądź też w systemacie menniczym.

Art. 22. Projekty do praw, ułożone w radzie stanu, będą przesyłane głównemu sejmowi za rozkazem króla, uchwalane od izby poselskiej sekretnem kreskowaniem i większością kresek, a potem podane pod sankcję senatu.

TYTUŁ V.

O SENACIE.

Art. 23. Senat składa się z ośmnastu członków, to jest
sześciu biskupów;
sześciu wojewodów;
sześciu kasztelanów.

Art. 24. Wojewodów i kasztelanów król mianuje, biskupów król mianuje, a Stolica Święta instytucję daje.

Art. 25. W senacie prezyduje jeden z jego członków, mianowany na to od króla.

Art. 26. Urzędowania senatorów są dożywotne.

Art. 27. Projekty do praw, uchwalone w izbie poselskiej, stosownie do tego, co się niżej powie, przesyłają się do sankcji senatu.

Art. 28. Senat potwierdza prawo, wyjawszy w przypadkach następujących:

1) jeżeli prawo uchwalone nie było podług formalności, przepisanych konstytucją, lub jeżeli obrady zdarzonym gwałtem jakim zamieszane zostały;

2) jeżeli mu wiadomo, że prawo nie było przyjęte większością głosów;

3) jeżeli senat uznaje, że prawo jest przeciwne albo bezpieczeństwu kraju, albo przepisom niniejszej ustawy konstytucyjnej.

Art. 29. W przypadku, gdyby dla jednej z powyższych pobudek odmówił senat sankcji prawu jakiemu, tenże senat nadaje królowi, przez uchwałę wyszczególniającą powody, potrzebną moc do uchylenia uchwały poselskiej.

Art. 30. Kiedy odmówienie sankcji ze strony senatu gruntuje się na jednym z dwuch pierwszych przypadków, w artykule 28-ym wytkniętych, na ów czas król po wysłuchaniu rady stanu może nakazać odesłanie projektu prawa do izby poselskiej z zaleceniem, ażeby porządnie postępowała. Jeżeliby zaś tenże sam nieład został ponowiony, bądź w porządku zgromadzenia, bądź w formalnościach, obradom przepisanych, izba poselska tem samem jest rozpuszczona i król nakazuje nowe wybory.

Art: 31. W przypadku rozwiązania izby poselskiej prawo, tyczące się przychodów skarbowych, zostaje przedłużone na rok jeden, a prawa cywilne lub kryminalne mają mieć moc swoją bez żadnego określenia i zmiany.

Art. 32. Gdy senat odmówił sankcji prawu, może równie król i we wszystkich przypadkach mianować nowych senatorów i odesłać potem prawo do senatu.

Z tem wszystkiem senat nie będzie mógł być złożonym z więcej, jak sześciu biskupów, dwunastu wojewodów i dwunastu kasztelanów.

Art. 33. Gdy król użył prawa, nadanego artykułem poprzedzającym, na ów czas miejsca wakujące w senacie między wojewodami i kasztelanami dopóty nie będą osadzone, póki senat nie zmniejszy się do liczby, 23-ym artykułem oznaczonej.

Art. 34. Skoro senat potwierdził prawo, lub król, pomimo pobudek uchwały senatu, nakazał je ogłosić, projekt ten staje się prawem, natychmiast obowiązującem.

TYTUŁ VI.

O IZBIE POSELSKIEJ.

Art. 35. Izba poselska składa się

1) z sześciudziesiąt posłów mianowanych na sejmikach,

czyli zgromadzeniach szlachty każdego powiatu, licząc po jednym z powiatu.

Posłowie powinni mieć najmniej 24 lat skończonych, być w zupełnem używaniu praw swoich, lub usamowolnionymi.

2) Z czterdziestu deputowanych od gminów.

Art. 36. Cały kraj Księstwa Warszawskiego dzieli się na czterdzieści zgromadzeń gminnych, to jest ośm w mieście Warszawie, a 32 na resztę kraju.

Art. 37. Każde zgromadzenie gminne powinno liczyć w sobie przynajmniej 600 obywatelów, mających prawo głosowania.

Art. 38. Członki izby poselskiej zostają wciąż na urzędzie lat dziewięć. Odnawiają się w trzeciej części co lat trzy.

A zatem, i to na pierwszy raz, trzecia część członków izby poselskiej zostanie na urzędzie tylko przez trzy lata, a druga trzecia część przez lat sześć.

Lista wychodzących członków w tych dwuch epokach przez los się ustanowi.

Art. 39. W izbie poselskiej prezyduje marszałek, wybrany z jej łona, a od króla mianowany.

Art. 40. Izba poselska uchwala o projektach do praw, które potem przesyłają się pod sankcję senatu.

Art. 41. Każdego sejmu taż izba mianuje większością sekretnych kresek trzy komisje, składające się każda z pięciu członków, to jest

komisję przychodów skarbowych;
komisję prawodawstwa cywilnego;
komisję prawodawstwa kryminalnego.

Marszałek, prezydujący w izbie poselskiej, donosi przez poselstwo radzie stanu o mianowaniu rzeczonych komisyj.

Art. 42. Gdy rada stanu projekt do prawa ułoży, uwiadomia o tem komisję, której się tyczy przedmiot prawa, przez ministra tego wydziału, do którego się tenże przedmiot ściąga, i za pośrednictwem referendarzów, przydanych do rady stanu.

Jeżeli komisja ma jakie uwagi do przełożenia względem projektu do prawa, zgromadza się u tegoż ministra. Referendarze, którym polecone było doniesienie o projekcie do prawa, przypuszczeni są do tych konferencyj.

Art. 43. Jeżeli komisja obstaje przy swoich uwagach i żąda określenia w projekcie do prawa, minister donosi o tem radzie stanu.

Rada stanu może przypuścić członki komisji do roztrząsania w gronie swojem szczegółów projektu do prawa, które zdawały się potrzebować określenia.

Art. 44. Rada stanu powziąwszy wiadomość o uwagach komisji, bądź z doniesienia ministra, bądź przez roztrząśnienie w jej zgromadzeniu zaszłe, stanowi ostatecznie opis projektu do prawa, który się przesyła do izby poselskiej, aby o nim stanowiono.

Art. 45. Członki rady stanu są tem samem członkami izby poselskiej; zasiadają w niej i mają głos stanowczy.

Art. 46. Członki tylko rady stanu i członki komisji poselskiej mają prawo mówienia w izbie, bądź w przypadku zgodności rady i komisji, względem projektu do prawa, końcem dobitniejszego wystawienia pożytków jego, bądź w przypadku rozróżnienia zdań, końcem jawniejszego okazania lub zbijania nieprzyzwoitości onegoż[1]).

Żaden inny członek nie może zabierać głosu względem projektu do prawa.

Art. 47. Członki komisji mogą oświadczyć zdanie swoje osobiste, względem projektu do prawa, a to bądź gdy z większością zdań w komisji, bądź gdy z mniejszością trzymali.

Przeciwnie zaś członki rady stanu mogą tylko mówić za projektem do prawa, ułożonym w radzie.

Art. 48. Gdy marszałek, prezydujący w izbie poselskiej, uzna, iż rzecz dosyć jest wyjaśnioną, może koniec uczynić roztrząsaniu i podać projekt prawa do kreskowania.

Izba kreskuje sekretnie i stanowi prostą większością kresek.

Art. 49. Gdy prawo przejdzie, izba poselska przesyła je zaraz do senatu.

---

1) *Tłum. I:* bądź w przypadku niezgodności końcem okazania i zbijania wad onegoż.

TYTUŁ VII.

O SEJMIKACH I ZGROMADZENIACH GMINNYCH.

Art. 50. Sejmiki czyli zgromadzenia powiatowe składają się z szlachty powiatu.

Art. 51. Zgromadzenia gminne składają się z obywatelów właścicielów nieszlachty i innych obywatelów, mających prawo wchodzenia do nich, jako się niżej powie.

Art. 52. Sejmiki i zgromadzenia gminne król zwołuje. Listy zwołujące oznaczą miejsce, dzień, w którym się zgromadzić, czynności, do których przystąpić, i czas, jak długo trwać mają.

Art. 53. Nikt nie może być przypuszczonym do dawania głosu, kto nie ma 21 lat skończonych, kto nie jest w zupełnem używaniu praw swoich, albo nie jest usamowolnionym. Usamowolnienie może odtąd nastepować w 21-szym roku skończonym, bez względu na wszelkie inne przeciwne temu prawa i zwyczaje.

Art. 54. Każdy sejmik, czyli zgromadzenie powiatowe mianuje posła i podaje kandydatów do rad departamentowych i powiatowych, tudzież do sądów pokoju.

Art. 55. Na sejmikach prezyduje marszałek, mianowany przez króla.

Art. 56. Sejmiki te rozłożone są na 10 oddziałów, każdy oddział składa się z powiatów, przedzielonych jednym lub kilku powiatami. Dwa oddziały nie mogą być w jednymże czasie zwołane.

Art. 57. Deputowanych z gmin wybierają zgromadzenia gminne. Podają także podwójną listę kandydatów do rad municypalnych.

Art. 58. Mają prawo głosowania na zgromadzeniach gminnych

1) każdy obywatel właściciel nieszlachcic;

2) każdy rękodzielnik i przełożony nad czeladzią warsztatową, każdy kupiec, mający własny swój zapas w sklepie, lub magazynie, wartości 10.000 złotych polskich;

3) wszyscy plebani i wikarjusze;

4) każdy artysta i obywatel znakomity z talentów, wiadomości lub z przysług, uczynionych bądź handlowi, bądź kunsztom;

5) każdy podoficer i żołnierz, który będąc ranny, lub odbywszy kilka kampanij otrzymał uwolnienie od służby;

6) każdy podoficer i żołnierz, czynnie w służbie będący, który za dobre sprawowanie się otrzymał ozdobę honorową;

7) oficerowie wszelkiego stopnia.

Rzeczeni oficerowie, podoficerowie i żołnierze w rzeczywistej czynnie zostający służbie, którzyby byli na załodze w mieście, gdzie się zgromadzenie gminne odbywa, nie będą mogli używać, w tym tylko przypadku, prawa, dozwolonego niniejszym artykułem.

Art. 59. Listę głosujących właścicielów ułoży municypalność, a zaświadczą ją poborcy podatków.

Listę plebanów i wikarjuszów ułoży prefekt, podpisze minister wewnętrzny.

Listę oficerów, podoficerów i żołnierzy, wyrażonych w powyższym artykule, ułoży prefekt, a podpisze minister wojny.

Listę rękodzielników i przełożonych nad czeladzią warsztatową, tudzież kupców, mających swój własny zapas w sklepie, magazyn lub fabrykę, wynoszące 10.000 zł. pol., i listę obywatelów, znakomitych talentami, wiadomościami i przysługami, uczynionemi bądź umiejętnościom, kunsztom, bądź handlowi, ułoży prefekt, a zatwierdzi corocznie senat.

Obywatele, znajdujący się w ostatnim z wyż rzeczonych przypadków, mogą podawać prosto do senatu prośby swoje, z dowodami, wspierającemi ich żądania.

Art. 60. Senat w każdym przypadku, gdzieby miał powód do mniemania, iż się w ułożenie list wcisnęło jakie nadużycie, może nakazać ułożenie innych.

Art. 61. Zgromadzenia gminne nie mogą być zwołane w jednymże czasie w całym powiecie, lecz będzie zawsze ośmiodniowa przerwa między zebraniem się każdego z nich, wyjąwszy jednak zgromadzenia miasta Warszawy, które mogą być w jednymże czasie po dwa tylko razem zwołane.

Art. 62. Na zgromadzeniach gminnych prezyduje obywatel, mianowany od króla.

Art. 63. Żadne roztrząsanie, jakiejkolwiekbądź natury, żadne uchwalanie próśb lub przełożeń nie będzie miało miejsca na sejmikach i zgromadzeniach gminnych.

Trudnić się tylko powinno wyborem bądź deputowanych, bądź kandydatów, których liczba, jak się rzekło wyżej, poprzedniczo jest oznaczona przez listy okólne zwołujące.

TYTUŁ VIII.

PODZIAŁ KRAJU I ADMINISTRACJA.

Art. 64. Kraj zostaje podzielony na sześć departamentów.

Art. 65. Administracja każdego departamentu jest przy prefekcie. W każdym departamencie jest rada interesów spornych, składająca się najmniej z 3-ch członków, a najwięcej z 5-ciu, i ogólna rada departamentowa, składająca się najmniej z 16 u członków, a najwięcej z 24-ech.

Art. 66. Administracja w powiatach będzie przy podprefektach. W każdym powiecie jest rada powiatowa, składająca się najmniej z 9-ciu członków, a najwięcej z 12-stu.

Art. 67. W każdej municypalności administracja będzie przy burmistrzu, czyli prezydencie.

Będzie w każdej municypalności rada municypalna, składająca się z 10-ciu członków, gdzie jest 2500 mieszkańców, lub mniej; z 20-stu, gdzie jest 5000 mieszkańców lub mniej; z 30-stu w miastach, gdzie ludność przechodzi 5000 mieszkańców.

Art. 68. Prefektów, radców prefektur, podprefektów i burmistrzów mianuje król bez poprzedzającego sobie przedstawienia.

Członki rad departamentowych i rad powiatowych mianuje król z podwójnej listy kandydatów, podanej sobie od sejmików powiatowych. Odnawiają się przez połowę co lat dwa.

Członki rad municypalnych mianuje król z podwójnej listy kandydatów, podanych od zgromadzeń gminnych. Odnawiają się przez połowę co lat dwa.

Rady departamentowe, powiatowe i municypalne mianują prezydenta, pośród siebie wybranego.

TYTUŁ IX.

PORZĄDEK SĄDOWY.

Art. 69. Kodeks Napoleona będzie prawem cywilnem Księstwa Warszawskiego.

Art. 70. Postępowanie sądowe jest publiczne w rzeczy cywilnej i kryminalnej.

Art. 71. W każdym powiecie będzie jeden sąd pokoju;

w każdym departamencie jeden trybunał cywilny pierwszej instancji.

na dwa departamenty jeden sąd sprawiedliwości kryminalnej;

na całe Księstwo Warszawskie jeden tylko sąd odzewny (apelacyjny).

Art. 72. Rada stanu, do której przyłączeni są czterej referendarze, mianowani od króla, odbywa obowiązki sądu kasacyjnego.

Art. 73. Sędziów pokoju mianuje król z potrójnej listy kandydatów, podanych od sejmików powiatowych. Odnawiają się w trzeciej części co dwa lata.

Art. 74. Porządek sądowy jest niepodległy.

Art. 75. Sędziów trybunałów pierwszej instancji, sądów kryminalnych i sądu odzewnego (apelacyjnego) król mianuje dożywotnie.

Art. 76. Sąd odzewny na doniesienie bądź prokuratora królewskiego, bądź jednego z prezesów, może żądać od króla złożenia sędziego w trybunale pierwszej instancji, lub w sądzie kryminalnym, którego mieni być winnym przestępnego sprawowania obowiązków.

Złożenia sędziego sądu odzewnego może żądać rada stanu, jako sprawująca obowiązki sądu kasacyjnego.

W tych tylko przypadkach król może dać wyrok na złożenie sędziego.

Art. 77. Wyroki sądów i trybunałów wychodzą w imieniu króla.

Art. 78. Prawo łaski służby królowi: on tylko może darować lub zwolnić karę.

TYTUŁ X.

O SILE ZBROJNEJ.

Art. 79. Siła zbrojna składać się będzie ze 30.000 ludzi wszelkiego rodzaju żołnierza, obecnego pod bronią, nie licząc w to gwardyj narodowych.

Art. 80. Król może przyzwać do Saksonji część wojska Księstwa Warszawskiego, zastępując ją równą liczbą wojska saskiego.

Art. 81. W przypadku, gdyby okoliczności wymagały, ażeby oprócz wojska Księstwa Warszawskiego posłał król do tego

księstwa inne korpusy wojska saskiego, żaden inny podatek i ciężar publiczny nie będzie mógł być z tego powodu nałożony prócz tego, jakiby był upoważniony prawem przychodów skarbowych.

TYTUŁ XI.

URZĄDZENIA OGÓLNE.

Art. 82. Wszyscy urzędnicy niedożywotni, nawet i wicekról mogą być według woli króla złożeni, prócz posłów.

Art. 83. Nikt nie może sprawować urzędów bądź duchownych, bądź cywilnych, bądź też sądowych, kto nie jest obywatelem Księstwa Warszawskiego.

Art. 84. Wszystkie akta rządowe, prawodawcze, administracyjne i sądowe pisane będą w języku narodowym.

Art. 85. Ordery cywilne i wojskowe, będące dawniej w Polsce, utrzymują się, a król jest naczelnikiem tych orderów.

Art. 86. Niniejsza ustawa konstytucyjna będzie dopełnianą urządzeniami, wychodzącemi od króla, a roztrząsanemi w jego radzie stanu.

Art. 87. Prawa i urządzenia administracji publicznej będą ogłoszone w *Dzienniku praw* i, aby obowiązywały, nie potrzebują innej formy ogłoszenia.

TYTUŁ XII.

URZĄDZENIA PRZEMIJAJĄCE. [1])

Art. 88. Podatki, jakie są teraz, będą wybierane aż do 1-go stycznia 1809.

Art. 89. Nic nie będzie odmienionem co do teraźniejszej liczby i organizacji wojska dotąd, aż póki w tej mierze pierwszy zwołany sejm główny nie postanowi.

Napoleon, cesarz Francuzów, król Włoski, protektor Konfederacji reńskiej

potwierdziliśmy i potwierdzamy powyższą Ustawę konstytucyjną, podaną nam w skutku 5-go artykułu traktatu, zawartego w Tylży, a którą my uważamy za zdolną dopełnić nasze

[1]) *Tłum. I.:* przepisy tymczasowe.

obowiązanie się względem ludów Warszawy i Wielkiej Polski, godząc oraz ich swobody i przywileje z spokojnością państw ościennych.

Działo się w pałacu królewskim w Dreźnie, dnia 22 lipca 1807 r.

VI. DEKRET O PRZYSTOSOWANIU USTAWY KONSTYTUCYJNEJ KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO DO KRAJU PO-AUSTRJACKIEGO Z DN. 24-go LUTEGO 1810 R.

W pałacu naszym w Dreźnie, dnia 24-go miesiąca lutego r. 1810.

Frederyk August z Bożej łaski Król Saski, Książę Warszawski, etc., etc. Zważywszy, iż kraj, na mocy traktatu pokoju Wiedeńskiego, zawartego pod dniem 14 października 1809 r., wcielony do naszego Księstwa Warszawskiego, powinien być rządzony stosownie do konstytucji tegoż Księstwa; zważywszy nadto, iż stosownie do art. 86 statutu konstytucyjnego, pod dniem 22 lipca 1807 r., tenże statut konstytucyjny ma być uzupełnionym urządzeniami naszemi, roztrząsanemi w radzie stanu, tudzież, iż teraźniejsze kraju Księstwa powiększenie wymaga niektórych urządzeń tego rodzaju, po wysłuchaniu naszej rady stanu postanowiliśmy i stanowimy, jak następuje.

Art. 1. Konstytucja pod dniem 22 lipca 1807 r. będzie przystosowaną do kraju, na mocy traktatu wiedeńskiego, wcielonego do Księstwa naszego Warszawskiego, a to w sposób następnemi artykułami oznaczony.

Art. 2. Cztery diecezje i cztery biskupstwa będą dołączone do liczby wskazanej artykułem 3-im konstytucji. Z tych na trzy diecezje obrządku łacińskiego będzie podzielonym kraj nowowcielony, czwarta zaś diecezja będzie obrządku grecko-unickiego.

Art. 3. Będzie dodanych dwunastu członków do liczby tych, z których stosownie do 23 artykułu konstytucji składa się senat, to jest

czterech biskupów;

czterech wojewodów;
czterech kasztelanów.

Art. 4 W przypadku, artykułem 32-im konstytucji objętym, senat nie będzie mógł być złożonym więcej, jak z dziesięciu biskupów, dwudziestu wojewodów, dwudziestu kasztelanów, artykuł zaś 33-ci konstytucji ma być co do liczby senatorów uskuteczniony, podług oznaczenia w poprzedzającym artykule 3-im, ogółem dziesięciu biskupów, dziesięciu wojewodów, dziesięciu kasztelanów stanowiącym.

Art. 5. Liczba 60 posłów na sejm, oznaczona artykułem 35-ym konstytucji, pomnożona będzia do 100, z których 40 obranymi będą na sejmikach powiatowych w kraju, do Księstwa naszego Warszawskiego wcielonym, liczba 40 deputowanych, tymże artykułem oznaczonych, pomnożona będzie do 66 ciu, z których 26 będą obranymi na zgromadzeniach gminnych tegoż wcielonego kraju.

Art. 6. Kraj nowo wcielony podzielony będzie na cztery departamenta, czterdzieści powiatów i dwadzieścia sześć zgromadzeń gminnych, z których cztery w mieście Krakowie, a dwadzieścia dwa na resztę kraju.

Art. 7. Zgromadzenia gminne miasta Krakowa będą mogły być tak, jak zgromadzenia gminne miasta Warszawy, podług artykułu 61-go konstytucji, w jednymże czasie po dwa tylko razem zwołane.

Art. 8. Będzie dodanych dwuch referendarzy do liczby ich, konstytucją oznaczonej.

Art. 9. Ministrowie nasi, w czem do którego należy, wykonają niniejszą naszą wolę, a minister nasz sprawiedliwości w *Dzienniku praw* ustawę tę umieści.

VII. ZASADY KONSTYTUCJI KRÓLESTWA POLSKIEGO Z DN. 25 MAJA 1815 R.

ZARĘCZENIA OGÓLNE.

Art. 1. Prowincje Polskie, które z mocy umów na kongresie Wiedeńskim przyłączone zostały do Rosji pod oddzielnym

tytułem Królestwa Polskiego, zostaną na zawsze przywiązanemi do berła tego mocarstwa, i mieć będą konstytucję narodową, ugruntowaną na zasadach porządku, sprawiedliwości i wolności.

Statut konstytucyjny Księstwa dotąd trwający oraz urządzenia, które z niego wypływają, zachowują się w tych wszystkich postanowieniach, które nie są zmienione lub umiarkowane aktem niniejszym, nadto wyjąwszy jeszcze te ulepszenia i poprawy, które będą uznane za potrzebne, aby nowa konstytucja, nadać się Królestwu Polskiemu mająca, stać się mogła zupełniej narodową i zbliżyć się do Ustawy 3 maja 1791 r,, w miarę, ile różnica okoliczności i czasów pozwala.

Art. 2. Religja rzymsko-katolicka wyznawana przez znaczną większość mieszkańców, będąc od najdawniejszych czasów religją narodową, używać będzie jak przedtem, z tego powodu, wyraźnej opieki rządu, nie mogąc jednak przez to uwłaczać w niczem wolności innych wyznań, które wszystkie bez wyjątku będą używać zupełnie i publicznie tejże wolności, pod dozorem prawa. Różnica wyznań chrześcijańskich nie pociąga żadnej różnicy w używaniu praw społecznych.

Art. 3. Moc wykonawcza i rząd umieszczone są zupełnie w osobie panującego; wszelka władza wykonywująca i administracyjna nie może pochodzić tylko od niego.

Art. 4. Starodawne prawo kardynalne: *neminem captivabimus, nisi iure victum* zasłaniać będzie równie wszystkich klas mieszkańców, podług osnowy następującej. Nikt nie będzie mógł być zatrzymanym tylko w formie legalnej i w przypadkach prawem przewidzianych. Osobie zatrzymanej przedstawione będą natychmiast i na piśmie przyczyny, które do zatrzymania onej były powodem. Każda osoba zatrzymana stawioną będzie przed sąd właściwy w przeciągu dni trzech najdalej i powinna być sądzoną w jak najkrótszym czasie, jeżeli pierwsze śledzenia nie usprawiedliwiły ją z posądzenia. Ten, kto przystawi dostateczne zaręczenie, będzie natychmiast puszczonym, jeżeli się nie znajduje w przypadku, w którym prawo nie pozwala wypuścić go na wolność. Żaden występek nie może być karanym, jak tylko za wyrokiem właściwego sędziego. Nikt nie może być za granicę Królestwa wywiezionym. Każdy wyrokiem skazany w kraju karany będzie.

Art. 5. Każdy cudzoziemiec jakiegokolwiekbądź stanu i kraju, jak tylko stanie nogą na ziemi Królestwa Polskiego, używać będzie równie z innymi mieszkańcami opieki praw i korzyści, przez też prawa zapewnionych. Będzie mógł pozostać w kraju, wyjść z niego i do niego powrócić. Będzie mógł nabyć własność gruntową i wtedy ubiegać się o uzyskanie indygenatu.

Art. 6. Wszelka własność jakiegokolwiek nazwania, ro-

dzaju i natury, czy się znajduje na powierzchni, czy we wnętrznościach ziemi, jest świętą i nietykalną. Niemasz władzy, któraby mogła mieć prawo wydrzeć ją gwałtem, lub w najmniejszy sposób ją naruszyć. Prawo oznaczy formy, podług których można być zmuszonym do ustąpienia, za poprzedniczem wynagrodzeniem, swej własności, z powodu dobra publicznego.

Art. 7. Nakłady, podatki, taksy i ciężary publiczne takie, jakie będą oznaczone budżetem jeneralnym dochodów skarbu publicznego, mającym się potwierdzić w epoce wprowadzenia rządu stałego konstytucyjnego, będą trwałem prawem skarbowem dla kraju. Na przyszłość w materji nakładów, podatków, taks lub ciężarów publicznych jakiejkolwiekbądź natury nic nie będzie mogło być stanowionem ani odmienionem tylko za zezwoleniem sejmu jeneralnego, zwołanego i zgromadzonego w formie konstytucyjnej.

Art. 8. Prawa cywilne i kryminalne teraz będące (o tyle, ile nie są odmienione rozporządzeniami niniejszego aktu, lub ile nie będą zmienione osobnemi wyrokami z najwyższej naszej władzy pochodzącemi) nie przestaną obowiązywać dopóty, dopóki nowe praw księgi, których ułożenie nakazaliśmy, nie uzyskają sankcji i ogłoszenia, które do nadania im mocy prawa są potrzebne.

Na przyszłość wszelkie prawa cywilne i kryminalne, równie jak i prawa tyczące się materyj skarbowych, oraz te, które będą miały za cel oznaczenie lub odmienienie atrybucyj urzędów konstytucyjnych kraju, będą podane do roztrząśnienia sejmowi jeneralnemu konstytucyjnie zebranemu i nie wprzód będą obowiązującemi, aż otrzymają zezwolenie tegoż sejmu i sankcję panującego.

Urządzenie systematu menniczego, jako też przepisy stanowiące tytuł, wagę i wartość monet, powinny również być podane roztrząśnieniu i decyzji sejmu.

Art. 9. Urzędy publiczne nie będą mogły być sprawowane tylko przez obywatelów rodaków, i przez tych, którzy osiadłszy w kraju i nabywszy w nim własności nieruchomych, uzyskają prawo indygenatu. Niektóre urzędy nie będą mogły być sprawowane tylko przez właścicielów gruntowych. Urządzenia względem miejsc takowych oznaczą razem miarę własności potrzebną do posiadania z nich każdego.

Art. 10. Zapewnia się wolność druku. Ograniczenia jej i odpowiedzialność do niej przywiązana urządzone będą prawami organicznemi. Wydział senatu łącznie z komisją oświecenia publicznego czuwać mają nad ich wykonaniem.

Art. 11. Wszystkie czynności publiczne, administracyjne i sądowe bez żadnego wyjątku odbywać się będą w języku Polskim.

Art. 12. Wykonanie praw i administracja kraju powierzona będzie radzie stanu, w Warszawie zasiadającej pod prezydencją naszego namiestnika, i komisjom oddzielnym dla każdej głównej części administracji pod kierunkiem właściwych ministrów, to jest komisji do spraw wewnętrznych i policji; komisji wojskowej; komisji przychodów i skarbu. Będzie oprócz tego komisja oświecenia publicznego, która ma się razem trudnić sprawami wyznań religijnych i będzie w związku z radą stanu pod względem swych działań administracyjnych. Ta część atrybucji ministra sprawiedliwości, która jest zachowaną, przeniesiona będzie do trybunału najwyższego. Ministerstwo sekretarjatu stanu jest zachowane i będzie sprawowane ciągle przy naszej osobie.

Rada stanu zdaje co rok sprawę ogólną o położeniu kraju, złożoną z przedstawionych rachunków i raportów każdej szczególnej części administracji. Takowe rachunki złożone w senacie i roztrząśnione przez niego, równie jak przez sejm, kiedy ten zgromadzony będzie, zostaną podane drukiem do wiadomości publicznej.

Prawa oznaczą, w jakich przypadkach i podług jakich form isą odpowiedzialni ministrowie i członki rady stanu, którzy pod jch kierunkiem zawiadują pracami różnych wydziałów. Senat est najwyższym trybunałem narodowym do spraw tego gatunku.

Art. 13. Króiestwo Polskie podzielone będzie na województwa, których rozciągłość oznaczy się podług miejscowych dogodności. Teraźniejszy podział kraju na powiaty zachowuje się tylko pod względem reprezentacji narodowej i wyborów.

Art 14. W każdem województwie będzie komisja do czuwania nad wykonaniem praw i urządzeń, oraz nad porządkiem i nad czynnością w służbie publicznej we wszystkich częściach administracji. Prezydować ma w niej urzędnik szczególniej upoważniony pewnym udziałem atrybucji władzy wykonawczej.

Art. 15. Będą w każdem województwie komisarze obwodowi, których liczba ma się stosować do rozciągłości województwa i których jedynie będzie obowiązkiem uskuteczniać rozkazy przesyłane im od komisji wojewódzkiej.

Art. 16. Właściciele lub ich zastępcy po wsiach i w gminach wiejskich, a municypalności po miastach składać będą ostatnie ogniwo służby administracyjnej i wykonywać rozkazy komisjów wojewódzkich, przesyłane im przez komisarzów obwodowych.

Art. 17. Będzie w każdem województwie rada obywatelska, złożona z członków wybranych większością głosów na

sejmikach powiatowych i na zgromadzeniach gminnych. Oprócz atrybucyj, przywiązanych do rad dzisiejszych departamentowych, rada ta upoważnioną będzie do formowania listy kandydatów na urzędy administracyjne sposobem, w oddzielnem urządzeniu oznaczyć się mającem.

Art. 18. Wszyscy urzędnicy publiczni w linji administracyjnej mogą być odwołani wolą tej władzy, która ich mianowała; wszyscy bez żadnego wyłączenia są odpowiedzialnymi z swojego urzędowania.

Art. 19. Władza rozstrzygania spraw spornych administracyjnych, która dotąd była przywiązana przez statut konstytucyjny do rad prefekturalnych i do rady stanu, należeć będzie odtąd do trybunału i magistratur sądowych zwyczajnych.

WŁADZA SĄDOWNICZA.

Art. 20. Będzie w każdem województwie w miarę jego rozległości pewna liczba sądów pierwszej instancji, ziemskich do spraw cywilnych, a grodzkich do spraw kryminalnych.

Będą dwa trybunały apelacyjne na całe Królestwo.

Będzie trybunał najwyższy w Warszawie ostatecznie sądzący, jeden na całe Królestwo, przyłączony do senatu, w sposobie, który w organizacji sądownictwa będzie oznaczony.

Art. 21. Sędziowie, mianowani przez panującego, będą dożywotni i nie podpadają usunięciu od swych urzędów i godności. Dwie trzecie części sędziów w sądach dwuch pierwszych instancyj będą obieralnemi i również niepodlegającemi usunięciu przez czas oznaczony ich urzędowania. Żaden sędzia zrzucony być nie może, tylko w przypadku dowiedzionego przestępstwa.

Art. 22. Sądownictwo prostej policji i policji poprawczej powierzone będzie władzom miejscowym administracyjnym.

Art. 23. Będą sędziowie pokoju dla wszystkich klas mieszkańców; obowiązki ich będą jedynie pojednawczemi.

Art. 24. Sądownictwo zostaje konstytucyjnie niepodległem. Karność urzędników sprawiedliwości i poskromienie zboczeń od dokładności służby publicznej należeć będzie do trybunału najwyższego.

Prawo ułaskawienia *(ius agratiandi)* należy do panującego. On sam jedynie może darować lub odmienić karę.

Art. 25. Żadna sprawa nie może być za granicę kraju wyprowadzona.

Art. 26. Nowa księga postępowania i organizacji sądowej, zbliżona do dawnych praw cywilnych Polskich, ułożona przez komitet do tego szczególnie przez nas mianowany, zastąpi temczasowie procedurę teraźniejszą. Sądy niższe podsędkowskie,

notarjusze publiczni tak jak teraz są organizowani, i urzędnicy stanu cywilnego znoszą się.

Art. 27. Księgi publiczne, znane pod imieniem akta ziemiańskie, przywrócone zostaną. Pisarze ziemiańscy, którzy będą konserwatorami hipotek i stróżami składów sądowych, obierani będą na sejmikach i mieć powinni kaucję.

WOJSKO.

Art. 28. Wojsko narodowe Polskie zachowa kolory właściwego sobie munduru, swój właściwy ubiór i wszystko to, co się tyczy jego narodowości. Uważanem będzie, jako zbiór obywatelów zbrojnych i uporządkowanych dla obrony monarchy i ojczyzny. Naród dostarcza na jego utrzymanie. W czasie pokoju wojsko czynne, na stopie zupełnego żołdu, będzie tylko częścią siły zbrojnej, zawsze do użycia gotowej. Systema milicjów do ogólnej organizacji wojska należeć będzie.

Art 29. Wojsko będzie przeznaczone do bronienia granic polskich; mieć będzie w kraju stanowiska stałe i tylko w Europie używanem będzie.

Art. 30. Jeżeli (po zakończonej teraz toczącej się wojnie) wojska rosyjskie z powodów polityki zewnętrznej przechodzić będą przez Królestwo Polskie lub w niem pozostawać przez czas niejaki, utrzymywane będą kosztem skarbu naszego cesarskiego.

URZĄDZENIA WZGLĘDEM DUCHOWIEŃSTWA.

Art. 31. Duchowieństwo rzymsko-katolickie i duchowieństwo obrządku grecko-unickiego otrzyma zamiast sum, które im rząd tytułem kompetencji wypłacał, rocznego dochodu dwa miljony złot. polsk. z ziemi, z dóbr narodowych wydzielonej. Używać ich będzie, jako zupełnej i utracić się nie mogącej własności. Te nowo nadane fundusze, złączone z innemi, które duchowieństwo już posiadało, będą rozłożone i podzielone na całą hierarchję kościelną tak, aby los ubogich plebanów był polepszony, aby przyzwoite utrzymanie sług kościoła, seminarjów i domów poprawczych było zapewnione. Dobra duchowne podlegać będą urządzeniom, jakie do dóbr korony zaprowadzić każemy, w celu polepszenia stopniowego stanu rolników. Grunta i łąki, które od plebanów w dobrach narodowych odebrane do tychże dóbr wcielone były, zwrócone będą kościołowi. Uchylonem będzie z praw i urządzeń dotąd egzystujących to wszystko, co przeszkadzać mogło karności duchownej lub ubliżać godności lub prawom uznanym kościoła.

Art. 32. Suma, którą rząd płacił, jako wsparcie duchowieństwu wyznania reformowanego i augsburskiego, będzie podniesioną do stu tysięcy złotych polskich rocznie.

URZĄDZENIA WZGLĘDEM INSTRUKCJI PUBLICZNEJ.

Art. 33. Instrukcja publiczna będzie narodową i bezpłatną. Komisja tym znakomitym przedmiotem, jako i sprawami wyznań religijnych zajęta, trudnić się będzie przyzwoitem rozszerzeniem we wszystkich klasach mieszkańców oświecenia i nauki, powiększaniem wiadomości użytecznych i wzrostem nauk, umiejętności i kunsztów. Pierwsze ona zajmuje miejsce w rządzie komisyj ogólnych administracyjnych i mieć będzie prezesem swoim senatora. Aby jej ułatwić środki do przyzwoitego dopełnienia jej obowiązków, fundusze przywiązane do edukacji podniesione będą do sumy corocznej dwuch miljonów złot. polskich.

URZĄDZENIA WZGLĘDEM MIAST.

Art. 34. Cokolwiek ustawy dotąd egzystujące nadają miastom praw, wolności, przywilejów, wszystko to w zupełności zachowanem będzie. Własnościami i dochodami gminnemi miast zawiadywać będą przez swych własnych urzędników. Podnieść miasta i urządzić ich pomyślność jest naszą wyraźną chęcią i będzie przedmiotem usiłowań rządu naszego.

URZĄDZENIA DLA LUDU WIEJSKIEGO.

Art. 35. Liczna i użyteczna klasa włościan zachowa w zupełności prawo wolności osobistej i nabywania własności gruntowej. Zapewniona im zostanie opieka skuteczna i sprawiedliwość niekosztowna. Duch ustaw, im służących, tchnąć będzie szczególniej ojcowską troskliwością, mieć one będą za cel doprowadzenie tej klasy stopniami do rzeczywiście i gruntownie dobrego bytu.

URZĄDZENIA WZGLĘDEM STAROZAKONNYCH.

Art. 36. Ludowi Izraelskiemu zachowane będą prawa cywilne, które ma już sobie dotąd zapewnione przez ustawy i urządzenia teraźniejsze. Szczególne przepisy oznaczą warunki, pod któremi łatwo będzie starozakonnym uzyskać obszerniejsze uczestnictwo do brodziejstw społecznych.

Art. 37. Wielka księga konstytucyjna, którą nadajemy mieszkańcom naszego Królestwa Polskiego, ma być uważaną na

zawsze, jako główny i najświętszy węzeł, którym to Królestwo nieodzownie i na wieczność złączonem będzie z państwem Wszechrosji, tak w osobie naszej, jako i wszystkich naszych dziedziców i następców.

Rozrządzenia wyrażone w niniejszym akcie objawiają dostatecznie dobroczynne nasze zamiary względem mieszkańców Królestwa Polskiego. Położone te zasady będą następnie rozwijane urządzeniami szczególnemi. Pokładamy ufność w przywiązaniu i gorliwości nowych poddanych, iż pobudzeni naszym przykładem i poświęcając się ojczyźnie swojej ułatwią nam sposoby powiększenia i ugruntowania jej szczęścia.

Dodane słowa własną ręką Najjaśniejszego Cesarza i Króla:

Zasady powyższe konstytucji Królestwa Polskiego służyć będą za niezmienne prawidło i za instrukcję nowemu tymczasowemu rządowi tego kraju.

w Wiedniu, 25/13 maja 1815 r.

VIII. USTAWA KONSTYTUCYJNA KRÓLESTWA POLSKIEGO Z DN. 27 LISTOPADA 1815 R.

TYTUŁ I.

STOSUNKI POLITYCZNE KRÓLESTWA.

Art. 1. Królestwo Polskie jest na zawsze połączone z Cesarstwem Rosyjskiem.

Art. 2. Stosunki cywilne i polityczne, które jemu naznaczamy, jakoteż i związki, to połączenie ustalić mające, objęte są niniejszą ustawą, którą mu nadajemy.

Art. 3. Korona Królestwa Polskiego jest dziedziczną w osobie naszej i naszych potomków, dziedziców i następców podług porządku następstwa, ustanowionego dla tronu cesarsko-rosyjskiego.

Art. 4. Ustawa konstytucyjna oznacza sposób i prawidła sprawowania władzy najwyższej.

Art. 5. Król w przypadku swojej nieprzytomności mianuje namiestnika, który powinien mieszkać w Królestwie. Namiestnik podług woli odwołanym być może.

Art. 6. Gdy król nie będzie mianował swym namiestnikiem książęcia cesarsko-rosyjskiego, wybór ten padać nie może tylko na rodaka, albo na osobę, której król nada naturalizację stosownie do prawideł, ustanowionych przez artykuł trzydziesty trzeci.

Art. 7. Namiestnik będzie mianowany przez akt publiczny. Akt takowy oznaczy wyraźnie rodzaj i rozciągłość władzy, jaka mu będzie powierzoną.

Art. 8. Stosunki polityki zewnętrznej naszego Cesarstwa będą wspólne naszemu Królestwu Polskiemu.

Art. 9. Sam tylko panujący będzie miał prawo oznaczyć uczestnictwo Królestwa Polskiego do wojen, przez Rosję toczonych, jako też do traktatów pokoju i handlowych, któreby to mocarstwo zawierać mogło.

Art. 10. W każdym przypadku wprowadzenia wojsk rosyjskich do Polski, lub wojsk polskich do Rosji, lub w przypadku przechodu tychże wojsk przez jaką prowincję jednego z dwuch państw, utrzymanie ich i koszta przechodu ponoszone zostaną całkowicie przez kraj, do którego należeć będą. Wojsko polskie nie będzie nigdy użyte za granicami Europy.

TYTUŁ II.

ZARĘCZENIA OGÓLNE.

Art. 11. Religja katolicko-rzymska, wyznawana przez największą część mieszkańców Królestwa Polskiego, będzie przedmiotem szczególniejszej opieki rządu, nie uwłaczając przez to wolności innych wyznań, które wszystkie bez wyłączenia obrządki swe całkowicie i publicznie pod protekcją rządu odbywać mogą.

Różność wyznań chrześcijańskich nie będzie stanowić żadnej w używaniu praw cywilnych i politycznych.

Art. 12. Duchowieństwo wszystkich wyznań jest pod protekcją i dozorem praw i rządu.

Art. 13. Fundusze posiadane teraz przez duchowieństwo katolicko-rzymskie i przez duchowieństwo grecko-unickie, jako też te, które mu nadamy przez szczególne postanowienie, będą

uznane za własność niewzruszoną i wspólną całej hierarchji duchownej, skoro rząd wskaże i przeznaczy wzwyż wspomnionemu duchowieństwu dobra narodowe składać mające jego uposażenie.

Art. 14. W senacie Królestwa Polskiego zasiadać będzie tyle biskupów obrządu katolicko-rzymskiego, ile prawo oznaczy województw. Zasiadać będzie prócz tego biskup grecko-unicki.

Art. 15. Duchowieństwo wyznania ewangelicko-augsburskiego i wyznania ewangelicko-reformowanego używać będzie wsparcia rocznego, które im nadamy.

Art. 16. Wolność druku jest zaręczona. Prawo przepisze środki ukrócenia jej nadużyciów.

Art. 17. Prawo rozciąga swą opiekę zarówno do wszystkich obywateli bez żadnej różnicy stanu i powołania[1]).

Art. 18. Starodawne prawo kardynalne: *neminem captivari permittemus, nisi iure victum* stosować się będzie do wszystkich mieszkańców wszelkiego stanu podług następujących prawideł.

Art. 19. Nikt nie będzie mógł być zatrzymanym, tylko podług form i w przypadkach prawem oznaczonych.

Art. 20. Powody zatrzymania powinny być natychmiast oznajmione na piśmie osobie zatrzymanej.

Art. 21. Każda osoba zatrzymana stawioną będzie najpóźniej w trzech dniach przed sąd właściwy, końcem jej wybadania lub osądzenia podług form przepisanych.

Jeżeli będzie uniewinnioną przez pierwsze śledztwo, wróconą jej natychmiast wolność zostanie.

Art. 22. W przypadkach prawem dozwolonych, ktokolwiek złoży rękojmię, powinien być natychmiast tymczasowie uwolnionym.

Art. 23. Nikt karanym być nie może tylko na mocy trwającego prawa i wyroku właściwego sądu.

Art. 24. Każdemu Polakowi wolno będzie przenosić się z swą osobą i swym majątkiem, podług form, prawem oznaczonych.

---

[1]) *W red. senatu:* stopnia i stanu.

Art. 25. Skazany na karę ponosić ją będzie w Królestwie. Nikt nie będzie mógł być z kraju wywożonym, wyjąwszy w przypadkach wywołania prawem oznaczonych.

Art. 26. Wszelka własność jakiegokolwiek nazwiska i rodzaju, czyli się znajduje na powierzchni, czyli we wnętrznościach ziemi, do kogokolwiekbądź należąca, jest świętą i nietykalną. Żadna władza nie ma prawa jej naruszyć pod jakimbądź pozorem. Ktokolwiek nachodzi cudzą własność, za gwałciciela bezpieczeństwa publicznego uważanym i jako taki karanym będzie.

Art. 27. Rząd wszelako ma prawo wymagać od każdego odstąpienia własności z powodu użyteczności publicznej, za sprawiedliwem i poprzedniem wynagrodzeniem. Prawo oznaczy formy i przypadki, do których powyższe prawidło będzie się mogło stosować.

Art. 28. Wszystkie czynności publiczne: administracyjne, sądowe i wojskowe bez żadnego wyłączenia odbywać się będą w języku polskim.

Art. 29. Urzędy publiczne, cywilne i wojskowe nie będą mogły być sprawowane tylko przez Polaków. Urzędy prezesów sądów pierwszej instancji, komisyj wojewódzkich i trybunałów apelacyjnych, członków rad wojewódzkich, urzędy poselskie i deputowanych na sejm, jako też urzędy senatorskie nie mogą być powierzane tylko właścicielom gruntowym.

Art. 30. Wszyscy urzędnicy publiczni w administracji mogą być odwołani do woli przez tęż samą władzę, która ich mianuje. Wszyscy bez żadnego wyłączenia są odpowiedzialni za swe urzędowanie.

Art. 31. Naród Polski mieć będzie wiecznemi czasy reprezentację narodową w sejmie, złożonym z króla i z dwuch izb, z których pierwsza składać się będzie z senatu, druga z posłów i deputowanych od gmin.

Art. 32. Każdy cudzoziemiec, skoro się wylegitymuje, używać będzie zarówno z innymi mieszkańcami protekcji praw i korzyści, przez nie zaręczonych. Będzie mógł równie, jak oni, pozostać w kraju, lub się z niego wynieść, zachowując wydane przepisy, powrócić, nabywać własności gruntowej i podać się do uzyskania naturalizacji.

Art. 33. Każdy cudzoziemiec, stawszy się właścicielem, uzyskawszy naturalizację, nauczywszy się języka polskiego i pięć lat w kraju nienagannie zamieszkawszy, może być przypuszczonym do urzędu publicznego.

Art. 34. Wszelako król mocen będzie bądź z własnej woli, bądź na przedstawienie rady stanu, przypuścić cudzoziemców z zdolności znakomitych do urzędów publicznych, nie objętych artykułem dziewięćdziesiątym.

TYTUŁ III.

O RZĄDZIE.

ROZDZIAŁ I.

O KRÓLU.

Art. 35. Rząd jest w osobie króla. Król sprawuje władzę wykonawczą w całej swojej rozciągłości. Wszelka władza wykonawcza lub administracyjna od niego tylko pochodzić może.

Art. 36. Osoba królewska jest święta i nietykalna.

Art. 37. Wszystkie akta publiczne sądów, trybunałów i magistratur jakichbądź pod królewskiem wydawane będą imieniem. Monety i stemple nosić będą oznakę przez niego wskazaną.

Art. 38. Kierunek siły zbrojnej w pokoju i wojnie, jako też mianowanie dowódców i oficerów, należą wyłącznie do króla.

Art. 39. Król rozrządza dochodami państwa stosownie do ułożonego budżetu, a przez siebie potwierdzonego.

Art. 40. Prawo wydawania wojny i zawierania traktatów i umów wszelakich zachowane jest królowi.

Art. 41. Król mianuje senatorów, ministrów, radców stanu, referendarzy, prezesów komisyj wojewódzkich, prezesów i sędziów różnych sądownictw, do nominacji królewskiej zachowanych, agentów dyplomatycznych i handlowych, tudzież wszystkich innych urzędników administracyjnych, bądź przez siebie bezpośrednio, bądź przez upoważnione do tego od siebie władze.

Art. 42. Król mianuje arcybiskupów i biskupów różnych wyznań, sufraganów, prałatów i kanoników.

Art. 43. Prawo ułaskawienia zachowane jest wyłącznie królowi, który jest mocen darować lub zamienić karę.

Art. 44. Do panującego należy ustanowienie, urządzenie i rozdawnictwo orderów cywilnych i wojskowych.

Art. 45. Wszyscy nasi następcy do Królestwa Polskiego powinni się koronować, jako królowie polscy w stolicy, podług obrządku, jaki ustanowimy, i wykonają następującą przysięgę: „Przysięgam i przyrzekam przed Bogiem i na Ewangelję, iż ustawę konstytucyjną zachowywać i zachowania jej wszelkiemi siłami przestrzegać będę“.

Art. 46. Do króla należy prawo nadania szlachectwa, naturalizacji i tytułów honorowych.

Art. 47. Wszelkie rozkazy i postanowienia królewskie powinny być zaświadczone podpisem ministra naczelnika wydziału, który będzie odpowiedzialnym za wszystko, coby te rozkazy lub postanowienia obejmować mogły przeciwnego konstytucji i prawom.

ROZDZIAŁ II.

O REGENCJI.

Art. 48. Przypadki regencji, które są lub będą dopuszczone w Rosji, równie jak władza i atrybucje regenta, będą wspólne Królestwu Polskiemu i określone temiż samemi prawidłami.

Art. 49. W przypadku regencji, minister sekretarz stanu winien jest pod osobistą odpowiedzialnością donieść namiestnikowi o ustanowieniu regencji rosyjskiej.

Art. 50. Namiestnik, otrzymawszy uwiadomienie regencji rosyjskiej i doniesienie ministra sekretarza stanu, zwoływa senat dla obrania członków regencji Królestwa.

Art. 51. Regencja Królestwa składać się będzie z regenta rosyjskiego, z czterech członków przez senat wybranych i z ministra sekretarza stanu. Zasiadać będzie w stolicy Cesarstwa Rosyjskiego pod prezydencją regenta.

Art. 52. Władza regencji będzie taż sama, co i króla, wyłączywszy, że nie będzie mogła mianować senatorów, i że wszystkie jej mianowania ulegają potwierdzeniu króla, który, obejmując rządy, może je odwołać, i że postanowienia jej wychodzić będą w imieniu króla.

Art. 53. Mianowanie i odwołanie namiestnika zależy od regencji podczas jej rządu.

Art. 54. Gdy król obejmie rządy, każe regencji zdać sobie sprawę z jej działań.

Art. 55. Członki regencji odpowiadają z osób i majątków za wszystko, coby zdziałali przeciwnego konstytucji i prawom.

Art. 56. W przypadku śmierci członka regencji, senat, zwołany przez namiestnika, miejsce wakujące zapełni. Regencja mianuje ministra sekretarza stanu.

Art. 57. Członki regencji przed udaniem się do stolicy Cesarstwa Rosyjskiego wykonają przysięgę w obliczu senatu i przyrzeką wierne zachowywanie konstytucji i praw.

Art. 58. Regent rosyjski wykona tęż samą przysięgę w obliczu członków regencji Królestwa.

Art. 59. Minister sekretarz stanu będzie obowiązanym wykonać podobnąż przysięgę.

Art. 60. Akt wykonania przysięgi przez regenta, przesłany będzie senatowi polskiemu.

Art. 61. Akt wykonania przysięgi przez ministra sekretarza stanu będzie również przesłanym senatowi polskiemu.

Art. 62. Akt wykonania przysięgi przez członków regencji będzie przesłany przez senat polski regentowi rosyjskiemu.

ROZDZIAL III.

O NAMIESTNIKU I O RADZIE STANU.

Art. 63. Rada stanu pod przezydencją króla lub jego namiestnika składa się z ministrów, radców stanu, referendarzy, jako też z osób, które król zechce szczególnie do niej wezwać.

Art. 64. W nieprzytomności króla namiestnik i rada stanu zarządzają w jego imieniu sprawami publicznemi Królestwa.

Art. 65. Rada stanu dzieli się na radę administracyjną i na ogólne zgromadzenie.

Art. 66. Rada administracyjna składać się będzie z namiestnika, z ministrów naczelników pięciu wydziałów rządowych i z innych osób, szczególnie przez króla wezwanych.

Art. 67. Członki rady administracyjnej mają głos doradczy. Zdanie namiestnika jest jedynie stanowcze. Namiestnik wyda-

wać będzie swe postanowienia w radzie, stosownie do ustawy konstytucyjnej, do praw i do pełnomocnictwa królewskiego.

Art. 68. Każde postanowienie namiestnika, aby było obowiązującem, wydane być powinno w radzie administracyjnej aświadczone podpisem ministra naczelnika wydziału.

Art. 69. Namiestnik przedstawia do nominacji królewskiej podług osobnego urządzenia po dwuch kandydatów na każde miejsce wakujące arcybiskupa, biskupa, senatora, ministra, sędziego trybunału najwyższego, radcy stanu i referendarza.

Art. 70. Namiestnik wykona w ręce króla i w obliczu senatu następującą przysięgę: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, iż sprawować będę w imieniu króla rządy Polski stosownie do aktu konstytucyjnego, do praw i do pełnomocnictwa królewskiego i że złożę królowi władzę, którą mi powierzył, skoro się jego królewskiej mości zdawać będzie". W nieprzytomności króla w Królestwie, akt złożenia przysięgi przez namiestnika w ręce królewskie przesłany będzie senatowi przez ministra sekretarza stanu.

Art. 71. Pod bytność królewską władza namiestnika jest zawieszona. Zawisło w ten czas od króla pracować pojedyńczo z ministrami, lub zwoływać radę administracyjną.

Art. 72. W przypadku zejścia z tego świata namiestnika, lub gdyby królowi nie zdawało się nominować go, król tymczasowo miejsce jego zastąpi mianowaniem prezesa.

Art. 73. Ogólne zgromadzenie rady stanu składać się będzie ze wszystkich członków, wyrażonych w artykule sześćdziesiątym trzecim. Odbywać się będzie pod prezydencją królewską, namiestnika lub w ich nieprzytomności pierwszego członka rady, podług porządku, oznaczonego w artykułach sześćdziesiątym trzecim i sześćdziesiątym szóstym.

Czynnością jej będzie

1) roztrząsać i układać projekta wszelkie do praw i urządzeń, ogółu kraju tyczących się;

2) stanowić względem oddania pod sąd urzędników administracyjnych, mianowanych przez króla, za przestępstwa w urzędzie, wyjąwszy tych, co są sądom sejmowym ulegli;

3) stanowić w przypadkach sporu o juryzdykcję;

4) roztrząsać corocznie zdanie sprawy, przez każdy główny wydział rządowy składane;

5) zbierać spostrzeżenia względem nadużyciów i tego wszystkiego, coby mogło uwłaczać ustawie konstytucyjnej, i układać z nich ogólne przedstawienie, podać się mające panującemu, który oznacza przedmioty, podlegające odesłaniu za jego rozkazem do senatu lub do sejmu.

Art. 74. Zgromadzenie ogólne rady stanu roztrząsa wszelkie przedmioty na rozkaz króla, namiestnika, lub na żądanie naczelnika wydziału, stosownie do statutu organicznego.

Art. 75. Postanowienia zgromadzenia ogólnego rady stanu ulegają potwierdzeniu przez króla lub namiestnika, te zaś, które się tyczą oddania pod sąd urzędników i sporu juryzdykcyjnego, niezwłocznie wykonanemi będą.

ROZDZIAŁ IV.

O WYDZIAŁACH RZĄDOWYCH.

Art. 76. Wykonanie praw powierzone będzie różnym wydziałom rządowym, jak niżej

1) komisji wyznań religijnych i oświecenia publicznego;

2) komisji sprawiedliwości, wybranej z pomiędzy członków trybunału najwyższego;

3) komisji spraw wewnętrznych i policji;

4) komisji wojny;

5) komisji przychodów i skarbu.

Każda z tych komisyj zostawać będzie pod prezydencją i kierunkiem ministra tym końcem mianowanego.

Art. 77. Ustanowionym będzie minister sekretarz stanu, który ciągle przy boku królewskim ma przemieszkiwać.

Art. 78. Będzie izba obrachunkowa, do której należeć ma ostateczna rewizja rachunków i zakwitowanie zdających rachunki. Izba ta od samego tylko króla zależeć będzie.

Art. 79. Statut organiczny oznaczy skład i atrybucje komisji oświecenia publicznego, jako też i sądownictwa.

Art. 80. Komisje spraw wewnętrznych, wojny i skarbu składać się będą z ministra i radców stanu, dyrektorów generalnych, podług rozporządzeń statutów organicznych.

Art. 81. Minister sekretarz stanu przedstawia królowi sprawy, które mu przesyła namiestnik, i przesyła nawzajem namiestnikowi postanowienia królewskie. Stosunki zewnętrzne, ile się Królestwa Polskiego dotyczyć będą, jemu są powierzone.

Art. 82. Ministrowie naczelnicy wydziałów, tudzież członki komisyj rządowych odpowiadają i podległymi są sądom sejmowym za każde naruszenie ustawy konstytucyjnej, praw i postanowień królewskich, któregoby się dopuścili.

ROZDZIAŁ V.
O ADMINISTRACJI WOJEWÓDZKIEJ.

Art. 83. W każdem województwie będzie komisja wojewódzka złożona z prezesów i komisarzy, dla wykonania rozkazów komisyj rządowych, podług osobnego urządzenia.

Art. 84. W miastach będą urzędy municypalne, w każdej zaś gminie będzie wójt, dla wykonania rozkazów rządowych, jako ostatnie ogniwo administracji krajowej.

TYTUŁ IV.
O REPREZENTACJI NARODOWEJ.

Art. 85. Reprezentacja narodowa złożona jest wedle brzmienia artykułu trzydziestego pierwszego.

Art. 86. W osobie króla i w dwuch izbach sejmowych polega władza prawodawcza, stosownie do rozporządzenia artykułu trzydziestego pierwszego.

Art. 87. Sejm zwyczajny zgromadza się co dwa lata w Warszawie w czasie oznaczonym przez akt zwołania od króla wydany. Trwać będzie dni trzydzieści. Król jedynie może go przedłużyć, odroczyć i rozwiązać.

Art. 88. Król zwołuje sejm nadzwyczajny, kiedy mu się to zdawać będzie.

Art. 89. Członek sejmu nie może przez czas jego trwania być przytrzymanym, ani kryminalnie sądzonym, chyba za zezwoleniem izby, do której należy.

Art. 90. Sejm naradza się nad wszelkiemi projektami do praw cywilnych, kryminalnych, lub administracyjnych, które mu przesłane będą od króla przez radę stanu. Naradza się nad wszyst-

kiemi projektami, które mu król każe podać względem umiarkowania lub zmiany atrybucji władz i urzędów konstytucyjnych, jako to sejmu, rady stanu, sądownictwa i komisyj rządowych.

Art. 91. Sejm naradza się podług wezwania panującego nad powiększeniem lub zmniejszeniem podatkow, nakładów i wszelakich ciężarów publicznych, nad zmianą, jakiej by wymagały, nad najlepszym i najsprawiedliwszym sposobem rozkładu, nad układaniem budżetu przychodów i rozchodów, nad urządzeniem systematu mennicznego, nad zaciągiem do wojska, równie jak i nad wszystkiemi innemi przedmiotami, które by mu przez panującego były odesłane.

Art. 92. Sejm jeszcze naradza się nad tem, co mu udzielonem będzie od króla w skutku raportu ogólnego, poruczonego radzie stanu przez artykuł siedmdziesiąt trzeci. Nakoniec sejm po rozstrzygnieniu tych wszystkich przedmiotów przyjmuje żądania, przełożenia i odwołania się posłów i deputowanych, mające za cel dobro i korzyści swych współobywateli. Przesyła je radzie stanu, która je podaje panującemu. Gdy od króla odesłanemi zostaną sejmowi przez radę stanu, sejm naradza się nad projektami praw, do których takowe żądania stały się powodem.

Art. 93. W przypadku, gdyby sejm nie ustanowił nowego budżetu, dawny zachowuje moc prawa aż do przyszłego zebrania się sejmu. Jednakże budżet ustaje po upłynieniu lat czterech, gdyby w tym przeciągu sejm zwołanym nie był.

Art. 94. Sejm nie może się trudnić, jak tylko przedmiotami, do jego atrybucji należącemi lub wskazanemi w akcie zwołania.

Art. 95. Obiedwie izby naradzają się publicznie. Mogą wszelako zamieniać się w wydział tajny na żądanie dziesiątej części członków przytomnych.

Art. 96. Projekta do praw, ułożone w radzie stanu, wnoszone będą na sejm za rozkazem królewskim przez członków tejże rady.

Art. 97. Od króla zależy kazać wnosić projekta bądź do izby senatorskiej, bądź do izby poselskiej, wyjąwszy projekta skarbowe, które pierwej do izby poselskiej powinny być wnoszone.

Art. 98. Do roztrząsania projektów będą wybrane w każdej izbie przez wota sekretne trzy oddzielne komisje, złożone każda w izbie senatorskiej z trzech, a w izbie poselskiej z pięciu członków, jako to

komisja do praw skarbowych;

komisja do praw cywilnych i kryminalnych;

komisja do praw organicznych i administracyjnych.

Każda izba uwiadamia radę stanu o wyborze tych komisyj. Komisje znosić się będą z radą stanu.

Art. 99. Projekta wniesione za rozkazem królewskim, nie mogą być zmieniane [1]) tylko przez radę stanu w skutku przedstawionych jej uwag od stosownych komisyj sejmowych.

Art. 100. Same tylko członki rady stanu w obu izbach i członki komisjów w izbach właściwych mogą mieć mowy z pisma. Innym członkom będzie tylko wolno z pamięci się przymawiać.

Art. 101. Członki rady stanu mają miejsce i głos w obu izbach przy roztrząsaniu projektów rządowych, lecz nie mają prawa wotowania, jeżeli nie są senatorami, posłami lub deputowanymi.

Art. 102. Projekta decydowane będą większością zdań; wotowanie nad projektem będzie głośne. Projekt, tym sposobem przyjęty przez jedną izbę większością zdań, przejdzie do izby drugiej, która podobież względem niego stanowić będzie. Równość zdań będzie uważana za przyjęcie projektu.

Art. 103. Projekt przez jedną izbę przyjęty nie może być przez drugą zmienianym, tylko albo całkowicie przyjętym, albo odrzuconym.

Art. 104. Projekt przez obydwie izby przyjęty jest podanym do sankcji królewskiej.

Art. 105. Jeżeli król da swoją sankcję, projekt zamienia się w prawo, którego ogłoszenie zwykłym sposobem przez króla rozkazane będzie. Jeżeli król odmówi swej sankcji, projekt upada.

Art. 106. Raport ogólny o położeniu kraju, ułożony w radzie stanu i przesłany senatowi, będzie czytanym w obu izbach połączonych.

---

[1]) *W red. senatu:* umiarkowywane.

Art. 107. Każda izba z osobna raport ten przez właściwe komisje roztrząśnie i zdanie swoje względem niego królowi oświadczy. Raport rzeczony będzie mógł być drukiem ogłoszony.

ROZDZIAŁ II.
O SENACIE.

Art. 108. Senat składa się
z książąt krwi cesarsko-królewskiej;
z biskupów;
z wojewodów;
z kasztelanów.

Art. 109. Liczba senatorów nie może przenosić połowy liczby posłów i deputowanych.

Art. 110. Król mianuje senatorów. Urzędy ich są dożywotnie. Senat podaje królowi za pośrednictwem namiestnika po dwuch kandydatów na każde miejsce wakujące senatora wojewody lub kasztelana.

Art. 111. Aby być podanym za kandydata na senatora wojewodę lub kasztelana, trzeba mieć najmniej trzydzieści pięć lat skończonych, opłacać dwa tysiące złotych rocznego podatku i dopełniać innych warunków, prawami organicznemi przepisanych.

Art. 112. Książęta krwi mają prawo zasiadać i wotować w senacie, skończywszy lat ośmnaście.

Art. 113. W senacie prezyduje pierwszy członek podług porządku, przepisanego osobnem postanowieniem.

Art. 114. Oprócz swych atrybucyj prawodawczych senat używa innych, które są osobno oznaczone.

Art. 115. Do pełnienia swych atrybucyj prawodawczych senat inaczej zgromadzać się nie może, jak w czasie sejmu za zwołaniem królewskiem. Do innych czynności senat przez prezesa zwołanym będzie.

Art. 116. Senat stanowić będzie względem oddania pod sąd senatorów, ministrów naczelników wydziałów rządowych, radców stanu i referendarzy, wykraczających w urzędzie, bądź na odesłanie królewskie lub namiestnika, bądź na zaskarżenie izby poselskiej.

Art. 117. Senat stanowi ostatecznie względem ważności sejmików, zgromadzeń gminnych i wyborów, tudzież o układaniu ksiąg obywatelskich tak sejmikowych, jak zgromadzeń gminnych.

ROZDZIAŁ III.

O IZBIE POSELSKIEJ.

Art. 118. Izba poselska składa się

1) z siedmiudziesiąt siedmiu posłów, wybranych na sejmikach, czyli zgromadzeniach szlachty, licząc po jednym pośle z każdego powiatu;

2) z pięciudziesiąt i jeden deputowanych od gminów.

W izbie poselskiej prezyduje marszałek, wybrany z jej grona, a od króla mianowany.

Art. 119. Cały kraj Królestwa Polskiego dzieli się pod względem reprezentacji narodowej i wyborów, na siedmdziesiąt siedm powiatów i pięćdziesiąt i jeden okręgów gminnych. Ośm okręgów gminnych będzie w mieście Warszawie, a czterdzieści trzy w reszcie kraju.

Art. 120. Członki izby poselskiej zostaną w urzędowaniu lat sześć. Odnawiają się w trzeciej części co dwa lata. A zatem i na pierwszy raz jedna trzecia część członków izby poselskiej zostanie na urzędzie tylko przez dwa lata, a druga trzecia część przez lat cztery. Los oznaczy członków, wychodzących w tych dwuch epokach. Członki wychodzące mogą być nieograniczenie na nowo obranymi.

Art. 121. Aby być obranym na członka izby poselskiej trzeba miać lat trzydzieści skończonych, być w używaniu praw obywatelskich i opłacać podatku najmniej złotych polskich sto.

Art. 122. Żaden urzędnik publiczny, cywilny i wojskowy nie może być obranym na członka izby poselskiej, jeżeli wprzód nie otrzyma zezwolenia swojej zwierzchniej władzy.

Art. 123. Gdyby poseł lub deputowany, który przed wybraniem swem nie posiadał żadnego urzędu płatnego ze skarbu publicznego, urząd takowy po wyborze swym przyjął, nowy sejmik lub zgromadzenie gminne zwołanem będzie, a to końcem przystąpienia do nowego wyboru posła lub deputowanego.

Art. 124. Król ma prawo rozwiązać izbę poselską. Gdy tego prawa użyje, izba się rozejdzie, a król nakazuje w przeciągu dwuch miesięcy nowe wybory posłów i deputowanych.

ROZDZIAŁ IV.

O SEJMIKACH.

Art. 125. Szlachta właściciele każdego powiatu, zebrani na sejmikach, wybierają jednego posła, dwuch członków rady wojewódzkiej i układają listę kandydatów na urzędy administracyjne.

Art. 126. Sejmiki inaczej zgromadzać się nie mogą tylko za zwołaniem królewskiem, w którem czas zebrania się, czynność i trwanie sejmików będą oznaczone.

Art. 127. Na sejmikach wotować nie mogą tylko szlachta, w księgę obywatelską szlachty powiatu wpisani, używający praw obywatelskich, mający lat dwadzieścia jeden skończonych i posiadający własność gruntową.

Art. 128. Księgi obywatelskie szlachty powiatu układane będą przez rady wojewódzkie, a przez senat zatwierdzone.

Art. 129. Na sejmikach prezyduje marszałek, mianowany przez króla.

ROZDZIAŁ V.

O ZGROMADZENIACH GMINNYCH.

Art. 130. W każdym okręgu gminnym będzie zgromadzenie gminne, które wybiera jednego deputowanego na sejm, jednego członka rady wojewódzkiej i układa listę kandydatów na urzędy administracyjne.

Art. 131. Do zgromadzeń gminnych przypuszczonym będzie

1) każdy obywatel właściciel nieszlachcic, opłacający z swej własności gruntowej jakibądź podatek;

2) każdy rękodzielnik i przełożony nad czeladzią warsztatową, każdy kupiec, mający własny zapas w sklepie lub w magazynie, wartości dziesięciu tysięcy złotych polskich;

3) wszyscy plebani i wikarjusze;

4) profesorowie, nauczyciele i inne osoby, mające sobie powierzone oświecenie publiczne;

5) każdy artysta, znakomity z talentów, znajomości lub przysług, uczynionych bądź handlowi, bądź kunsztom.

Art. 132. Nikt nie może wotować na zgromadzeniu gminnem, jeżeli nie jest wpisany w księgę obywatelską gminną, jeżeli nie używa praw obywatelskich i jeżeli nie ma lat dwadzieścia jeden skończonych.

Art. 133. Listę właścicieli, mających prawo do wotowania na zgromadzeniach gminnych, układać będzie rada wojewódzka; listę rękodzielników, kupców i obywateli znakomitych z talentów i przysług komisja spraw wewnętrznych; listę plebanów i wikarjuszów, jako też urzędników oświecenia komisja wyznań religijnych i oświecenia publicznego.

Art. 134. Na zgromadzeniach gminnych prezyduje marszałek, mianowany przez króla.

ROZDZIAŁ VI.

O RADACH WOJEWÓDZKICH.

Art. 135. W każdem województwie będzie rada wojewódzka, złożona z radców, wybranych na sejmikach i zgromadzeniach gminnych.

Art. 136. W radzie wojewódzkiej prezyduje radca najstarszy wiekiem.

Art. 137. Do głównych atrybucyj rad wojewódzkich należy

1) wybór na urzędy sędziowskie w dwuch pierwszych instancjach;

2) formowanie i oczyszczanie listy kandydatów na urzędy administracyjne;

3) przestrzeganie dobra województwa,

wszystko — stosownie do osobnych urządzeń.

TYTUŁ V.

O SĄDOWNICTWIE.

Art. 138. Sądownictwo jest konstytucyjnie niepodległe.

Art. 139. Przez niepodległość sędziego rozumie się służąca mu wolność oświadczenia swego zdania w sądzeniu bez ulegania wpływowi władzy najwyższej i ministerjalnej, lub jakiemubądź innemu względowi. Wszelkie inne określenie lub tłumaczenie niepodległości sędziego uznaje się za nadużycie.

Art. 140. Sądy składać się będą z sędziów przez króla mianowanych, i z sędziów obieralnych, stosownie do statutu organicznego.

Art. 141. Sędziowie, mianowani przez króla, są doży-

wotni i nie mogą być odwołanymi. Sędziowie obieralni nie mogą być również odwołanymi przez czas swego urzędowania.

Art. 142. Żaden sędzia nie może być złożony z urzędu tylko przez wyrok właściwej instancji sądowej, za dowiedzeniem wykroczenia w urzędzie lub innego przestępstwa.

Art. 143. Karność urzędników sądowniczych bądź mianowanych, bądź obieralnych i pohamowanie ich zboczeń od dokładnego pełnienia służby publicznej należeć będą do trybunału najwyższego.

SĘDZIOWIE POKOJU.

Art. 144. Będą sędziowie pokoju dla wszystkich klas mieszkańców. Obowiązki ich są pojednawcze [1]).

Art. 145. Żadna sprawa nie będzie wniesiona do sądu cywilnego pierwszej instancji, jeżeli nie była wprzód wytoczona przed właściwego sędziego pokoju, wyjąwszy te, które podług przepisów prawa nie ulegają pojednaniu.

SĄDY PIERWSZEJ INSTANCJI.

Art. 146. Dla spraw pięćset złotych polskich nieprzechodzących będzie w każdej gminie i w każdem mieście sąd cywilny i policji.

Art. 147. Dla spraw, przechodzących pięćset złotych, będzie w każdem województwie kilka sądów ziemskich i sądów zjazdowych.

Art. 148. Będą także sądy handlowe.

Art. 149. Dla spraw kryminalnych i policji poprawczej będzie w każdem województwie kilka sądów grodzkich.

TRYBUNAŁY APELACYJNE.

Art. 150. Będą najmniej dwa trybunały apelacyjne w całem Królestwie, które w drugiej instancji przesądzać będą sprawy, sądzone w sądach cywilnych, kryminalnych i handlowych.

---

1) *W red. senatu:* Obowiązki ich urzędowania są i t. d.

TRYBUNAŁ NAJWYŻSZY.

Art. 151. Będzie trybunał najwyższy w Warszawie na całe Królestwo, sądzący w ostatniej instancji wszelkie sprawy cywilne i kryminalne, wyjąwszy zbrodnie stanu. Składać się będzie w części z senatorów, z kolei w nim zasiadających, a w części z sędziów, przez króla dożywotnie mianowanych.

SĄD SEJMOWY.

Art. 152. Sąd sejmowy sądzić będzie sprawy o zbrodnie stanu i o przestępstwa wyższych urzędników Królestwa, o których oddaniu pod sąd senat stanowi podług artykułu sto szesnastego. Sąd sejmowy składać się będzie z wszystkich członków senatu.

TYTUŁ VI.

O SILE ZBROJNEJ.

Art. 153. Siła zbrojna składa się z wojska czynnego na stopie zupełnego żołdu i z milicyj, gotowych go wzmocnić w przypadku potrzeby.

Art. 154. Siła wojska na koszcie krajowym oznaczona jest przez panującego w miarę potrzeby i w stosunku do dochodów, w budżecie umieszczonych.

Art. 155. Rozłożenie wojska zastosowane będzie do połączonej dogodności mieszkańców, systemu wojskowego i administracji.

Art. 156. Wojsko zachowa kolory swego munduru, swój ubiór właściwy i wszystko, co się tyczy jego narodowości.

TYTUŁ VII.

URZĄDZENIA OGÓLNE.

Art. 157. Dobra i dochody korony składają się

1) z dóbr korony, które będą zarządzane oddzielnie na rzecz królewską przez izbę lub urzędników, szczególnie od króla wybranych;

2) z pałacu królewskiego w Warszawie i z pałacu saskiego.

Art. 158. Dług publiczny stanu jest zaręczony.

Art. 159. Kara konfiskaty jest zniesioną i w żadnym przypadku przywróconą być nie może.

Art. 160. Ordery Polskie cywilne i wojskowe, to jest Orła Białego, Świętego Stanisława i Krzyża Wojskowego są zachowane.

Art. 161. Niniejsza ustawa konstytucyjna będzie rozwinioną przez statuta organiczne. Któreby z nich nie były wydane niezwłocznie po ogłoszeniu ustawy konstytucyjnej, będą poprzedniczo roztrząsane w radzie stanu.

Art. 162. Pierwszy budżet dochodów i rozchodów będzie urządzony przez króla za zdaniem rady stanu. Budżet ten będzie wykonywanym, dopóki nie zostanie umiarkowanym lub zmienionym przez panującego i przez obydwie izby.

Art. 163. Cokolwiek nie jest przedmiotem statutu organicznego lub księgi praw i cokolwiek nie powinno być odesłanem do sejmu podług jego atrybucji, będzie urządzonem przez postanowienia królewskie lub przez przepisy rządowe. Statuta organiczne i księgi praw nie mogą być miarkowane lub zmieniane, tylko przez panującego i przez obydwie izby sejmu.

Art. 164. Prawa, postanowienia i urządzenia królewskie będą drukowane w *Dzienniku Praw.* Postanowienie królewskie przepisze sposób ich ogłaszania.

Art. 165. Wszystkie prawa i ustawy poprzednicze, przeciwne niniejszej ustawie konstytucyjnej, są zniesione.

Uznawszy w naszem sumieniu, iż niniejsza ustawa konstytucyjna odpowiada naszym ojcowskim zamiarom, dążącym do utrzymania we wszystkich klasach poddanych naszych Królestwa Polskiego pokoju, zgody i jedności tak potrzebnej dla ich swobodnego bytu i do ustalenia szczęśliwości, którą im pragniemy zjednać, — nadaliśmy i nadajemy im niniejszą ustawę konstytucyjną, którą przyjmujemy za siebie i za naszych następców. Nakazujemy nadto wszystkim władzom publicznym jej wykonanie.

Działo się w zamku naszym królewskim, w Warszawie, dnia 15/27 listopada 1815 r.

IX. ARTYKUŁ DODATKOWY DO USTAWY KONSTYTUCYJNEJ KRÓLESTWA POLSKIEGO Z DN. 13-go LUTEGO 1825 r.

Z Bożej łaski, my Aleksander I, cesarz Wszech Rosji, król Polski, etc., etc., etc. Wierni uczuciom i ojcowskim zamiarom, które nami powodowały do nadania z własnego naszego natchnienia poddanym naszym Królestwa Polskiego ustawy konstytucyjnej; w celu utrzymania we wszystkich klasach mieszkańców pokoju, zgody i jedności tak potrzebnej dla ich swobodnego bytu; troskliwi o oddalenie niebezpieczeństw, jakie nadużycie jednego z przepisów tejże ustawy już sprawiło i jeszcze wznowićby mogło;

zważywszy, iż publiczne odbywanie narad w obu izbach sejmowych, pobudzając mówców do powodowania się raczej chwilową wziętością, niż korzyścią rzeczy publicznej, zamieniło takowe narady w czcze deklamacje, zdolne do zniszczenia tej jedności tak pożądanej, i oddaliło od nich umiarkowanie i poważną dostojność, która każdej ważnej naradzie towarzyszyć winna;

chcąc zaradzić złemu w samym zarodzie, zapobiec potrzebie wszelkiego wpływu na wybory i zdania, a przytem zapewnić poddanym naszym Królestwa Polskiego używanie wszelkich dobrodziejstw, które im ustawa konstytucyjna zabezpieczyła, — zamierzyliśmy ustalić dzieło nasze, zmieniając artykułem dodatkowym jedno z rozporządzeń porządkowych, którego doświadczenie wykryło nam ważne niedogodności.

W tym celu postanowiliśmy i stanowimy, co następuje.

ARTYKUŁ DODATKOWY.

Posiedzenia, przeznaczone na otwarcie i zamknięcie sejmu, oraz te, w których ogłaszać się będzie sankcja królewska, dana projektom do praw, odbywać się będą, jak dawniej, publicznie z zachowaniem zwyczajnych uroczystości.

Na wybory zaś komisjów i inne jakiekolwiek narady i dyskusje, izby zamieniać się zawsze będą w wydział tajny.

Artykuł niniejszy ogłoszony zostaje, jako składający część ustawy konstytucyjnej i od niej nieoddzielny.

Wykonanie onego prezesowi senatu oraz marszałkowi izby poselskiej pod osobistą ich odpowiedzialnością polecamy.

Dan w Carskiem Siele, dn 1/13 lutego 1825 r.

X. KONSTYTUCJA WOLNEGO MIASTA KRAKOWA I JEGO OKRĘGU Z DN. 15 LIPCA — 11 WRZEŚNIA 1818 R.

ARTYKUŁ I.

Religja katolicka apostolska rzymska, (wyznawana od większej części mieszkańców Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu), utrzymuje się, jako religja kraju. Będzie zawsze przedmiotem szczególniejszych starań rządu, nie uwłaczając w niczem wolności innych wyznań chrześcijańskich, które wszystkie bez żadnego wyłączenia będą mogły być wyznawanemi wolno i publicznie pod opieką rządu.

ARTYKUŁ II.

Wszystkie wyznania chrześcijańskie nie stanowią żadnej różnicy w prawach towarzyskich.

ARTYKUŁ III.

Prawa teraźniejsze rolników będą utrzymane. Każdemu wieśniakowi wolno jest przenieść osobę swoją, równie jak swoją własność wedle form, ustawami przepisanych. Stosunki włościanina względem właściciela gruntu stanowi umowa bądź domniemana bądź wyraźna; równie pierwsza, jak druga ściśle zachowywana być powinna. Względnie ziemi, onemu do uprawienia użyczonej, uważać go należy jako dzierżawcę, opłacającego dzierżawę swoją bądź to pieniędzmi, bądź ziemiopłodami, bądź też posługami osobistemi. Równie właścicielowi, jak dzierżawcy wolno jest zrzec się umowy domniemanej i zawrzeć nowe umowy. Każdy rolnik ma niezaprzeczoną zdolność używania wszelkich praw cywilnych i politycznych bądź czynnych (actifs), bądź biernych (passifs), jeżeli posiada własności, przez konstytucję żądane. W obliczu prawa wszyscy obywatele są równi i wszyscy zostają pod równą onegoż opieką, bez żadnej różnicy stanów lub kondycyj.

Prawo także opiekuje się cudzoziemcami, którzy mieszkają i mieszkać będą w wolnem mieście Krakowie i jego okręgu, wyjąwszy ludzi z pod broni uszłych, lub od prawa ściganych, którzy są zbiegami.

Po przemieszkanych pięciu latach przy sprawowaniu się nienagannem, i po nabyciu własności, cudzoziemcy będą używać praw społecznych i politycznych, i będą mogli być mianowanymi na urzędy publiczne. Senat jednakże mocen jest przeciąg ten czasu skrócić lub z własnej woli nadać prawo obywatelstwa jakiemu bądź cudzoziemcowi.

Każdemu obywatelowi wolno jest opuścić ojczyznę.

Pod opieką prawa zostają także wyznania tolerowane.

ARTYKUŁ IV.

Rząd Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu zostaje w senacie, złożonym z dwunastu członków, nazwanych senatorami, i jednego prezesa. Senat sprawuje w całej zupełności władzę wykonawczą. Wszelka władza wykonywująca lub administracyjna od niego tylko pochodzić może.

Prawo ułaskawienia od wszelkich kar służy w części senatowi, w części zaś prezesowi senatu. Początkowanie tegoż prawa poruczonym jest prezesowi, jako naczelnikowi rządu; jeżeli prezes nie użyje prawa uczynienia wniosku za ułaskawieniem winowajcy, prawo w tym razie wykonane zostanie. Jeżeli zaś przeciwnie użyje swojej prerogatywy, zapytanie, czyli kara ma być w zupełności odpuszczoną, lub w jaki sposób zwolnioną, roztrzygnionem będzie większością głosów w senacie. Trybunał winien będzie oznajmić prezesowi senatu w przeciągu dwudziestu czterech godzin o każdym wyroku, pociągającym za sobą karę śmierci, i oczekiwać będzie rozkazu naczelnika rządu w celu wykonania jego.

ARTYKUŁ V.

Dziewięciu senatorów, licząc w to prezesa, będzie obranych od zgromadzenia reprezentantów. Czterech zaś wybranych zostanie przez kapitułę i uniwersytet, z których każda ma prawo mianować z pomiędzy siebie po dwuch członków do zasiadania w senacie, jednego dożywotnio, drugiego do czasu. Każdy obywatel Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu, posiadający własności i warunki, art. 19 konstytucji przepisane, może się podać za kandydata na urząd senatora lub prezesa, do deputacji sejmowej, w tym zamiarze wybranej. Ta zaś sprawdziwszy uzdatnienia jego, ułoży listę kandydatów, i wręczy ją prezydu-

jącemu w zgromadzeniu reprezentantów, który takową ogłosiwszy, wezwie reprezentantów do wyboru sekretnemi kreskami.—Większość głosów stanowić będzie obiór; w razie zaś równości kresek, prezydujący w zgromadzeniu kreską swoją równość tę rozwiąże.

ARTYKUŁ VI.

Sześciu senatorów będzie dożywotnich. Prezes senatu zostanie w urzędowaniu przez lat trzy, lecz może być na nowo obranym, również jak senatorowie. Połowa senatorów czasowych wyjdzie w każdym roku z senatu, zostawując miejsce nowo obranym. Senatorowie czasowi delegowa i od kapituły i uniwersytetu zmieniać się corocznie będą. Z pomiędzy czterech pozostałych senatorów czasowych jeden tylko wychodzić corocznie będzie, z kolei wiekiem ustanowionej, tak, iż najstarszy z czterech senatorów najpierwej wybranych wyńdzie dopiero po upłynionych czterech latach, a nowo obrani będą uważanymi za obranych na lat cztery i że dla nieprzerwania tej kolei, senator czasowy obrany w miejsce zmarłego lub dostojność swą składającego, zajmie miejsce poprzednika swojego i wyńdzie w ten czas, gdy na tamtego kolej przypada. Pierwsza zmiana senatorów czasowych nastąpiła z dniem 1 stycznia 1817 roku.

ARTYKUŁ VII.

Członki duchowieństwa świeckiego i uniwersytetu, równie jak właściciele ziemi, domów, lub jakich bądź innych dóbr nieruchomych, jeżeli opłacają pięćdziesiąt złotych polskich podatku gruntowego, entreprenerowie fabryk lub rękodzielników, kupcy hurtowi i wszyscy zapisani na członków giełdy albo kongregacji kupieckiej, artyści, w pięknych sztukach celujący, to jest znakomici z talentów, znajomości lub użytecznych wynalazków i przysług, poczynionych handlowi bądź sztukom, profesorowie szkół publicznych, nauczyciele i inne osoby, trudniące się instrukcją publiczną, jak skoro dońdą pełnoletności, ustawami przepisanej, mieć będą prawo polityczne obieralności. Będą także mogli być obieranymi, jeżeli nadto dopełnią warunków, art. 19 konstytucji oznaczonych.

Rolnikom, nie mającym jeszcze nabytej własności gruntowej, wolno będzie przed nabyciem onej posyłać do właściwych zgromadzeń gminnych, z każdej wsi obejmującej więcej niż dziesięć domów wieśniaczych, jednego chrześcijanina z pośród siebie wybranego, który w imieniu swoich współmieszkańców sprawować będzie prawo polityczne obieralności. — Wolność jednak ta

służyć będzie jedynie mieszkańcom takiej włości, w którejby nie był żaden obywatel, prawa tego używający.

W razie gdzieby było kilku współdziedziców jednejże nieruchomości, opłacającej skarbowi publicznemu złotych pięćdziesiąt podatku gruntowego, jeden tylko z nich ma prawo obieralności. Prawo to służy najstarszemu wiekiem z pomiędzy nich. Ten jednakże może wedle swej woli ustąpić tego prawa jednemu z swych współdziedziców.

Nie mają prawa wotowania w zgromadzeniach gminnych, chociażby nawet przepisane posiadali własności,

1) zakonnicy w ogólności jakiejkolwiek reguły;

2) wszelkie osoby, w służbie prywatnej będące, przez czas tejże służby;

3) osoby wyznań tolerowanych, jako to żydzi i tym podobni, dopóki nie nabędą praw politycznych.

Nikt do wotowania w zgromadzeniu gminnem przypuszczonym być nie może, jeżeli nie jest zapisanym w liście wotujących, przez senat zatwierdzonej.

Listę osób duchowieństwa świeckiego, używających prawa wotowania w zgromadzeniach gminnych, układać będzie konsystorz biskupi; listę akademików, profesorów szkół publicznych, nauczycieli, artystów, w sztukach pięknych celujących, ułoży uniwersytet; listę zaś innych obywateli spiszą wójci gmin miejskich i okręgowych. Wszystkie te listy zostaną sprawdzone i zatwierdzone w senacie.

Zgromadzeniom gminnym przewodniczyć będzie marszałek, od senatu mianowany.

ARTYKUŁ VIII.

Senat mianuje do miejsc administracyjnych i odwołuje podług woli urzędników, od siebie postanowionych. Wójci zatem mogą być zawieszonymi w urzędzie przez senat, lecz odwoływanymi dowolnie być przez niego nie mogą, chociaż są urzędnikami administracyjnymi.

Odwołanie dowolne nie może być stanowionem, jak tylko dwoma trzeciemi częściami głosów obecnych senatorów.

Senat mianuje także do wszystkich beneficjów kościelnych kolacji rządowej, z wyłączeniem czterech kanonjów w kapitule wskrzeszonych i nadanych przez najjaśniejszego cesarza Wszech Rosji, króla Polskiego.

Cztery te miejsca, do mianowania uniwersytetowi zostawione, będą zachowanemi dla doktorów fakultetów, sprawujących urzędy nauczycieli.

ARTYKUŁ IX.

Wolne Miasto Kraków z okręgiem będzie podzielone na gminy miejskie i wiejskie. Pierwsze z nich będą miały, ile miejscowość pozwoli, po dwa tysiące; drugie zaś po trzy tysiące pięćset dusz najmniej. Każda z tych gmin będzie miała wójta, wolno obranego i obowiązanego wykonywać rozkazy rządowe, wójt ten zostawać będzie w urzędowaniu przez dwa po sobie idące lata.

Warunki do zostania wójtem żądane są

1) pełnoletność;

2) umiejętność dokładnego pisania, czytania po polsku i rachunków;

3) nie być nigdy karanym kryminalnie, ani też w stanie oskarżenia.

Warunki te winny być usprawiedliwione przed marszałkami, prezydującymi w zgromadzeniach gminnych.

W gminach wiejskich może być kilku zastępców wójtów, jeżeli tego okoliczności wymagają.—Zastępców takowych senat mianuje. Właściciele wsiów mają przed innemi pierwszeństwo do tego miejsca.

ARTYKUŁ X.

W miesiącu grudniu każdego roku, poczynając od pierwszego poniedziałku w tymże miesiącu, będzie zgromadzenie reprezentantów, które dłużej nad cztery tygodnie (po odciągnieniu dni świąt), to jest nad dwadzieścia cztery posiedzeń trwać nie będzie mogło. Zgromadzenie to sprawować będzie wszystkie własności władzy prawodawczej, roztrząsać rachunki roczne administracji publicznej i stanowić coroczny budżet. Rok finansowy zaczynać się będzie z dniem pierwszym czerwca, a kończyć z dniem ostatnim maja następnego roku. Zgromadzenie reprezentantów obierać będzie członków senatu wedle artykułu organicznego, tym końcem postanowionego.

Obierać także będzie sędziów. Mieć będzie prawo na wniesienie jednego z członków swoich oskarżenia dwoma trzeciemi częściami głosów wszelkich urzędników publicznych, jeżeli są obwinionymi o kradzież publicznego grosza, zdzierstwo albo nadużycie w sprawowaniu poruczonych im urzędów i takowych pod sąd najwyższy oddawania.

ARTYKUŁ XI.

Zgromadzenie reprezentantów składać się będzie

1) z deputowanych od gmin, z których każda obiera jednego;

2) z trzech członków, delegowanych od senatu;

3) z trzech prałatów, delegowanych od kapituły;

4) z trzech doktorów fakultetów, delegowanych od uniwersytetu;

5) z sześciu urzędników pojednawczych, w urzędowaniu będących, wziętych z kolei wedle liczby porządkowej ich okręgów.

Prezydujący w zgromadzeniu wybranym będzie z pomiędzy trzech członków, delegowanych od senatu.

Żaden projekt do ustawy bądź nowej bądź zmierzającej do zaprowadzenia jakiej zmiany w prawie lub w trwającem urządzeniu nie będzie mógł być oddanym pod rozwagę zgromadzenia reprezentantów, jeżeli poprzednio nie był udzielonym senatowi, i jeżeli ten przełożenia większością głosów nie przyjął. Projekta rzeczone powinny być przedstawianemi zgromadzeniu reprezentantów do decyzji przynajmniej w trzynastym dniu posiedzeń jego, wyjąwszy budżet, rewizję rachunków i ustawy skarbowe, które winny będą być przedstawionemi zgromadzeniu reprezentantów najpóźniej w czwartym dniu jego posiedzeń. Zgromadzenie reprezentantów nie będzie mogło czynić odmian w projektach do ustaw, od senatu przedstawionych, lecz tylko je wprost przyjąć lub odrzucić.

ARTYKUŁ XII.

Zgromadzenie reprezentantów trudnić się będzie w razie potrzeby ułożeniem i przejrzeniem kodeksu cywilnego, kryminalnego i postępowania sądowego. Wyznaczy komitet, mający to dzieło przygotować, w którem mieć należy słuszne względy na miejscowości krajowe i ducha mieszkańców. Dwuch z członków senatu będzie przydanych do tego komitetu. Stanowienie i ogłaszanie urządzeń policyjnych i administracyjnych jest udziałem senatu.

ARTYKUŁ XIII.

Każda pierwotna ustawa, zapadła w zgromadzeniu reprezentantów, która należy do nowego prawodawstwa, potrzebuje do ważności swojej tylko prostej większości głosów. Na przyszłość zaś każdy projekt do zmiany prawa lub istniejącego urządzenia, albo do nowej ustawy, od senatu (wedle art. 11) przedstawionej, winien będzie być w wykonanie wprowadzonym, ani senat skutków jego wstrzymać nie będzie mocen, jeżeli ta ustawa przez siedm ósmych części wotujących reprezentantów przyjętą została. W przeciwnym zaś razie, gdyby projekt nie był siedmiu ósmemi częściami głosów przyjętym, senat winien będzie skutki jego zawiesić; a jeżeli większością dziewięciu głosów

uzna, iż tego publiczne dobro wymaga, będzie mógł poddać go powtórnie pod rozwagę prawodawców, w zgromadzeniu następującego roku zebranych, i na ten czas prosta większość głosów dostateczną będzie do nadania mu mocy prawa. Jeżeli zdarzenie to tyczyć się będzie skarbu, prawo upłynionego roku pozostanie w swej mocy aż do zaprowadzenia nowej ustawy.

ARTYKUŁ XIV.

W każdym okręgu, obejmującym przynajmniej sześć tysięcy dusz, będzie jeden urzędnik pojednawczy, mianowany przez zgromadzenie reprezentantów; urzędowanie jego na lat trzy oznacza się. Oprócz obowiązku pojednywania czuwać będzie z urzędu nad sprawami małoletnich, równie jak nad procesami, tyczącemi się funduszów i własności, należących do kraju lub instytutów publicznych. W dwojakim tym względzie porozumiewać się będzie z najmłodszym w wieku senatorem, któremu wyraźnie porucza się staranie czuwania nad interesami małoletnich i nad tem wszystkiem, co się spraw odnoszących się do funduszów i własności krajowej dotyczy. W pierwszem znaczeniu urzędnik pojednawczy przewodniczyć będzie w kolegjach, dla spraw małoletnich swojego okręgu postanowionych, albo w radach familijnych. Kodeks postępowania oznaczy, w jakich wypadkach udawać się on ma do senatora, który takowe ostatecznie rozstrzygnie. W drugiem znaczeniu urzędnik pojednawczy i senator projektować będą informacje potrzebne do procesu i udzielać pozwolenie do prowadzenia onego. W razie różności zdań w tej mierze, jeżeli rzecz idzie o proces instytutów publicznych, senat stanowić będzie; jeżeli zaś o sprawę małoletnich, zdanie senatora przeważa. Kierować także będą tokiem tych procesów przez adwokatów i zapobiegać przerwie ich biegu.

ARTYKUŁ XV.

Będzie sąd pierwszej instancji i sąd apelacyjny; trzech sędziów w pierwszej instancji a czterech w sądzie apelacyjnym, łącząc w to ich prezesów, będą dożywotnimi. Inni sędziowie, dodani każdemu z tych sądów w liczbie potrzebnej stosownie do miejscowości, zostawać będą w urzędowaniu przez lat dwa tylko.

Ci sędziowie czasowi zależeć mają od wolnego obioru gmin w tym sposobie, iż każda gmina, używająca praw politycznych, obierze prócz kandydata na sędziów pokoju, jednego także kandydata do miejsc sędziów, wychodzących z trybunału pierwszej instancji, a jednego do miejsc w sądzie apelacyjnym z powodu,

iż każde z tych miejsc innych wymaga własności. Zgromadzenie reprezentantów obierać będzie co lat dwa lub w razie wakansu z pomiędzy kandydatów przez gminy wybranych potrzebną liczbę sędziów czasowych, bądź to do sądu pierwszej instancji, bądź do sądu apelacyjnego. Sędziowie czasowi mogą być na nowo obieranymi. Dwa te sądy wyrokować będą we wszystkich sprawach bez różnicy ich natury lub stanu osób. Jeżeli wyroki dwuch instancyj są zgodne w swoich decyzjach, odwołanie się niema miejsca. Jeżeli zaś ich decyzje różnią się w treści, albo jeżeli fakultet prawny uniwersytetu krakowskiego (licząc w to wszystkich doktorów prawa, członkami tegoż uniwersytetu będących) roztrząsnąwszy akta procesu, uzna, iż jest powód uskarżania się na zgwałcenie prawa lub form istotnych procedury w materji cywilnej, również w wyrokach, stanowiących karę śmierci lub infamji, sprawa raz jeszcze odesłana będzie do sądu apelacyjnego, lecz w tym przypadku do liczby sędziów zwyczajnej dołączeni będą wszyscy sędziowie pojednawczy z miasta i cztery osoby, których każda z stron pryncypalnych, podług woli swojej, wybrać może, połowę z pomiędzy obywateli. Obecność trzech sędziów potrzebną jest do wyrokowania w pierwszej, pięciu w drugiej, a siedmiu w ostatniej instancji.

ARTYKUŁ XVI.

Sąd najwyższy, na przypadek art. 10 przewidziany, składać się będzie

a) z pięciu reprezentanów, losem wyciągnionych,

b) z trzech członków senatu, przez tenże wybranych,

c) z prezesów obydwu sądów,

d) z czterech urzędników pojednawczych, z kolei powołanych,

e) z trzech obywateli, wybranych przez urzędnika, pod sąd oddanego.

Sąd ten wybierze z pomiędzy siebie prezydującego.

Obecność dziewięciu członków potrzebną jest do wyrokowania.

ARTYKUŁ XVII.

Procedura tak w materji cywilnej, jak kryminalnej będzie publiczną. W instrukcji procesów (a mianowicie tych, które są właściwie kryminalne) ma być użyta instytucja przysięgłych, stosowna do miejscowości kraju, oświecenia i charakteru mieszkańców. Stanowić oni będą równie, czy oskarżenie, jako też i czyli ukaranie ma miejsce. Sposób ich składu i przypadki ich działania oznaczy kodeks procedury.

ARTYKUŁ XVIII.

Sądownictwo jest niepodległem. Przez niepodległość sędziego rozumieć się ma służąca mu wolność oświadczenia swojego zdania w sądzeniu, bez ulegania wpływom władzy najwyższej, lub innym jakim bądź względom. Wszelkie inne określenie lub tłumaczenie niepodległości sędziego uznaje się za nadużycie.

Pomimo tej niepodległości, sędziowie będą pod nadzorem rządowym. W skutku tego prawa rząd nie tylko

1) mianować będzie urzędników niższego stopnia na przedstawienie prezesa sądu appelacyjnego, ale nadto mocen jest

2) wglądać w regularność biegu spraw, kazać sobie podawać perjodycznie wykazy ich stanu, wzierając w akta i pobudzając opieszałych sędziów; szczególniej zaś czuwać będzie

3) nad sprawami kryminalnemi, i każdy sędzia aresztujący obywatela, winien jest w przeciągu dwudziestu czterech godzin pod ciężkiemi karami donieść senatowi o tem aresztowaniu i przyczynach, skłaniających go do tego kroku; a nadto podawać temuż senatowi co dni czternaście wiadomości potrzebne o postępie sprawy.

Sąd apelacyjny nadzór ten sprawować ma nad niższemi władzami sądowemi przez swojego prezesa, który, będąc senatowi w tej mierze odpowiedzialnym, zdaje mu swoje raporta. Nad sądem zaś apelacyjnym samże senat nadzoruje.

ARTYKUŁ XIX.

Z upłynieniem szóstego roku, rachując od daty ogłoszenia ustawy konstytucyjnej, warunki do zostania senatorem z wyboru reprezentantów będą

1) mieć lat trzydzieści pięć skończonych;

2) odbyć zupełne nauki w jednym z uniwersytetów, istniejących w krajach dawnego Królestwa Polskiego;

3) sprawować urząd wójta przez lat dwa, sędziego przez lat dwa i reprezentanta przez dwa zgromadzenia;

4) mieć własność nieruchomą, płacącą sto pięćdziesiąt złotych polskich podatku gruntowego i nabytą przynajmniej na rok przed obiorem;

5) nie być krwią połączonym w linji wstępnej, zstępnej ani pobocznej rodzonego braterstwa z żadnym innym członkiem senatu.

Warunki do zostania sędzią będą

1) mieć lat trzydzieści skończonych;

2) odbyć zupełne nauki w jednym z powyżej wzmiankowanych uniwersytetów i otrzymać stopień doktora prawa;

3) pracować przez rok jeden przy pisarzu sądowym i podobnież praktykować przez rok przy adwokacie;

4) mieć własność nieruchomą wartości ośmiu tysięcy złotych polskich, nabytą na rok przynajmniej przed obiorem.

Obywatele związkami krwi połączeni w stopniach, wyżej pod liczbą 5) wspomnianych, nie mogą być sędziami jednego sądu.

Do zostania sędzią drugiej instancji, albo prezesem jednego z dwuch sądów, potrzeba oprócz powyższych warunków odbyć urząd sędziego pierwszej instancji lub urzędnika pojednawczego przez lat dwa i raz jeden być reprezentantem.

Ażeby być wybranym na reprezentanta gminy potrzeba

1) mieć dwadzieścia sześć lat skończonych;

2) odbyć zupełny bieg nauk w uniwersytecie krakowskim, albo w jednym z wyżej wzmiankowanych uniwersytetów;

3) mieć własność nieruchomą ,oszacowaną na dziewięćdziesiąt złotych polskich i nabytą przynajmniej na rok jeden przed wyborem;

4) żaden z urzędników (fonctionnaire) publicznych płatnych nie będzie mógł być obrany reprezentantem, jak tylko za zezwoleniem senatu na poprzedni raport właściwy władzy jego. Senat odmawiając zezwolenie wyrazi powody.

Wszystkie te warunki, w artykule niniejszym wyrażone, nie stosują się do tych osób, które w czasie bytu Księstwa Warszawskiego sprawowały urzędy zawisłe od mianowania królewskiego, lub od wyboru na sejmikach; ani do tych, które je teraz otrzymują z władzy mocarzów kontraktujących. Te będą mieć zupełne prawo zostania mianowanemi lub obranemi na wszystkie urzędy.

Przed upłynieniem terminu lat sześciu, potrzeba, aby każdy obywatel do otrzymania jednego z urzędów, w niniejszym artykule wymienionych, udowodnił posiadanie własności po wójcie żądanych. Senatorowie czasowi, sędziowie pokoju i wójci pierwszy raz obrani są obowiązani miejsca te przyjąć lub zapłacić pieniężną karę, którą senat oznaczy.

ARTYKUŁ XX.

Wszystkie akta rządowe, prawodawcze i sądowe pisane będą w języku polskim.

ARTYKUŁ XXI.

Dochody i wydatki uniwersytetu składać będą część budżetu generalnego Miasta i okręgu Wolnego Krakowa.

ARTYKUŁ XXII.

Służba bezpieczeństwa wewnętrznego i policji odbywać się ma przez oddział dostateczny milicji municypalnej. Ten oddział będzie koleją zmieniany i zostawać pod dowództwem oficera z wojska linjowego, który służywszy zaszczytnie, przyjmie ten rodzaj służby spokojnej. Będzie uzbrojoną i ubraną dostateczna liczba jezdnych żandarmów do zabezpieczenia dróg i wsiów.

ARTYKUŁ XXIII.

Prawo nie może nigdy postanowić zajęcia na skarb własności obywatela, wyjąwszy przedmioty kontrabandy, przez skarb zabrane.

ARTYKUŁ XXIV.

Wolność druku jest nietykalna, zacząwszy od dnia, w którym kodeks kryminalny ogłoszonym zostanie. Żadne pismo nie będzie poprzednio musiało być podawane pod cenzurę. Kodeks kryminalny oznaczy pomiędzy nadużyciami druku te, które mają należeć do zbrodni lub przestępstw i urządzi rozmaite stopnie kar. Autor lub tłumacz odpowiedzialnym jest za wszystko, co się w imieniu jego drukuje. Za bezimiennego albo obcego autora, księgarz lub drukarz biorą na siebie odpowiedzialność.

Działo się w Krakowie dnia piętnastego lipca, i złożono w ręce senatu i zgromadzenia reprezentantów dnia jedenastego września tysiącznego ośmsetnego ośmnastego roku.

XI. ZMIANY, WPROWADZONE DO KONSTYTUCJI K. P. PRZEZ SEJM REWOLUCYJNY 1831 r.

A. UCHWAŁA O SPOSOBIE POCZĄTKOWANIA, OBRADOWANIA, DYSKUTOWANIA I PRZYJMOWANIA PROJEKTÓW Z DN. 22 STYCZNIA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska, stosownie do przedstawionego im przez komisje sejmowe projektu i po wysłuchaniu tychże komisjów, przekonawszy się o koniecznej potrzebie ustanowienia na sejmie teraźniejszym nadzwyczajnym pewnych jednostajnych prawideł, podług których początkowanie praw i wnoszenie projektów do izb oddzielnych lub połączonych następować powinno, uchwaliły i uchwalają, co następuje.

Art. 1. Prawo początkowania służyć będzie nie tylko rządowi, ale również każdej z izb, senatorskiej lub poselskiej, z tem jednakże zastrzeżeniem, iż w razie, jeżeli projekt bezpośrednio przez komisje, ale przez szczególnych członków obu izb podany został, winien być poprzedniczo do prezydującego w izbie oddany. Sekretarz izby odczyta treść projektu, która w krótkości na boku przedstawienia wyszczególnioną będzie, a izba postanowi, bez dyskusji, czyli projekt ma być do właściwych komisyj obu izb odesłany lub też wprost odrzucony. Projekt do tej izby wniesiony być powinien, gdzie był początkowo podany.

Art. 2. Izby obradować będą oddzielnie; projekt, w jednej izbie przyjęty, odesłany będzie natychmiast do drugiej izby, która, jeżeli takowy przyjmie, wówczas projekt zamieni się w prawo obowiązujące.

Art. 3. Gdyby zaś projekt, w jednej izbie ze zmianami lub bez zmian przyjęty, w drugiej zatwierdzenia nie pozyskał, w takowym przypadku roztrząsany jeszcze będzie w obu połączonych izbach, które względem przyjęcia lub odrzucenia onegoż ostatecznie i prostą większością głosów postanowią. Wolno także będzie połączonym izbom poczynić w projekcie odmiany, jakieby za potrzebne uznały.

Art. 4. Wyjmuje się od powyższych przepisów wybór lub oddalenie osób, rząd składających, wypowiadanie wojny, ratyfikacje traktatów, które przedmioty nie mają przechodzić przez oddzielne izby, lecz zaraz do izb połączonych wnoszone i tamże ostatecznie załatwione być winny. Przy wyborach ten ma być jeszcze zachowany porządek, iż kandydat wybrany musi mieć za sobą prostą większość, t. j. przynajmniej jeden głos więcej nad połowę wszystkich obecnych członków obu izb; w razie zaś przeciwnym winno nastąpić powtórne głosowanie między dwoma kandydatami, najwięcej kresek mającymi.

B. UCHWAŁA O WŁADZY NACZELNEGO WODZA Z DNIA 24 STYCZNIA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska, stosownie do przedstawionego im przez komisje sejmowe projektu i po wysłuchaniu tychże komisyj, zważając potrzebę oznaczenia władzy, jaka na-

czelnemu wodzowi wojsk polskich od narodu powierzoną być ma, uchwaliły i uchwalają, co następuje.

Art. 1. Dowódca wojsk polskich nosić będzie tytuł Naczelnego Wodza siły zbrojnej narodowej, używać będzie jako oznakę rangi dubeltowego haftu jeneralskiego i na szlifach na krzyż złożone dwie buławy hetmańskie.

Art. 2. Kierunek siły zbrojnej, jakoteż mianowanie dowódców i oficerów aż do stopnia pułkownika włącznie, należą do naczelnego wodza, na wyższe zaś stopnie przedstawionych od niego kandydatów rząd, najwyższą władzę sprawujący, zatwierdza; urzędnicy i oficjaliści wszelkiego stopnia, do czynnej służby wojskowej należący, mianowani będą przez wodza naczelnego.

Art. 3. Wszystko, co się ściąga do obrony kraju, pomnożenia, uzbrojenia, ubioru i żywności wojska, winno być przez władzę wykonawczą na żądanie od naczelnego wodza przedewszystkiem załatwione i uskutecznione.

Art. 4. Prawo zawierania układów o zawieszenie broni służy naczelnemu wodzowi.

Art. 5. Do naczelnego wodza należy rozdawanie krzyżów i orderów wojskowych stosownie do ustaw.

Art. 6. Naczelny wódz mieć będzie prawo oddawania wojskowych wszelkiego stopnia, przeciw przepisom wojskowym wykraczających, pod sąd wojenny, zatwierdzania i wykonywania wyroków oraz ułaskawienia.

Art. 7. Nim prawo karne dla wojska na sejmie uchwalonem zostanie, obowiązujące za Ks. Warszawskiego przepisy karne zachowanemi i teraz będą.

Art. 8. W okolicach działań armij, w stanie wojennym ogłoszonych, wszelkie osoby cywilne, z jakiegokolwiek powodu tymże działaniom uszczerbek przynoszące, na rozkaz naczelnego wodza aresztowane i do właściwych sądów cywilnych natychmiast po przyaresztowaniu odesłane być winny.

Art. 9. Naczelnemu wodzowi zachowane jest prawo oddawania pod sąd wojenny osób, które za szpiegów, przez nieprzyjaciela użytych, uznanemi będą.

Art. 10. Naczelny wódz mieć będzie głos stanowczy w rządzie w tem, co się rzeczy wojennych dotyczy, a to dopóki tego

miejscowe położenie głównej kwatery bez uchybienia działaniom wojennym dozwoli.

Niniejszą uchwałę po nadaniu jej przez izbę senatorską i izbę poselską mocy prawa, zalecamy i rozkazujemy umieścić w *Dzienniku praw* oraz przesłać do senatu, komisjów rządowych i wszystkich władz krajowych, a w szczególności zalecamy komisji rządowej sprawiedliwości prawo niniejsze, jako mające wszelką moc obowiązującą, ogłosić.

C. UCHWAŁA O RZĄDZIE Z DN. 29 STYCZNIA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska, stosownie do przedstawionego im przez komisje sejmowe projektu i po wysłuchaniu tychże komisyj, zważywszy, iż w skutek uchwały sejmowej, na d. 25 stycznia r. b. w połączonych izbach zapadłej, stosunki polityczne z cesarzem rosyjskim zerwane zostały, i przekonawszy się o potrzebie postanowienia rządu tymczasowego, uchwaliły i uchwalają, co następuje.

Art. 1. Tytuł I i rozdział II tytułu III ustawy konstytucyjnej Królestwa Polskiego, oraz mające z niemi związek przepisy, statutami organicznemi i innemi prawami i postanowieniami objęte, nie mniej art. 108, co się tyczy książąt z krwi cesarsko królewskiej, uznają się odtąd za nieobowiązujące.

Art. 2. Wszelkie inne przepisy tejże ustawy konstytucyjnej oraz mające z niemi związek przepisy, statutami organicznemi i innemi prawami i postanowieniami objęte, utrzymują się w swej nienaruszonej mocy, o ile przez uchwały niniejszego sejmu nadzwyczajnego zmienionemi lub uchylonemi nie były i jeszcze zmienionemi lub uchylonemi nie zostaną.

Art. 3. W czasie teraźniejszego bezkrólewia rozdziały I, III i IV tytułu III ustawy konstytucyjnej zawieszają się w swej mocy, zachowując jednakże art. 78, 79, 80 i 82; również aż do wyboru nowego króla zawieszają się w swej mocy wszelkie artykuły, gdzie osoba króla i jego familja lub ich prerogatywy są wzmiankowane, a w miejsce tychże wstępują przepisy, artykułami następującemi objęte.

Art. 4. Sprawowanie władzy królewskiej konstytucyjnej

powierzonem zostaje rządowi narodowemu Królestwa Polskiego, o ile niniejsze prawo ją zakreśla; reszta władzy takowej zostaje przy obu izbach.

Art. 5. Rząd narodowy składać się będzie z prezesa i czterech członków, którzy żadnego urzędu etatowego sprawować, a gdyby byli senatorami lub członkami izby poselskiej, przez czas swego urzędowania w izbach zasiadać nie mają. W niebytności prezesa, zastąpi go członek, najwięcej przy wyborze kresek mający. Działania rządu w komplecie najmniej trzech odbywane i większością rozstrzygane będą. Jeżeli zajdzie równość głosów, członek, najmniej kresek mający, wyjść powinien. Gdy wódz naczelny, stosownie do art. 10 ustawy sejmowej z d. 24 stycznia r. b. zasiadać będzie w rządzie, wówczas, w razie równości głosów, wyjść ma również ten członek, który przy wyborze najmniej miał kresek.

Art. 6. Podawanie kandydatów, równie jak wybór prezesa i członków rządu narodowego, dopełni się w połączonych izbach w następujący sposób: każdy członek poda najprzód na osobnej liście dwie osoby, które na prezesa proponuje; z list tych dwaj, najwięcej mający za sobą głosów, będą kandydatami, z których izby podług prawa z dn. 22 stycznia r. b. prezesa wybiorą. Po wyborze prezesa, następnie każdy z członków poda na liście osobnej cztery osoby, które na członków rządu proponuje; z list tych ośmiu, najwięcej za sobą mających głosów, będą kandydatami, z których izby członków rządu wybiorą.

Art. 7. Wszystkie akta publiczne trybunałów, sądów i magistratur jakich bądź, po dn. 29 listopada 1830 r. zaszłe, wydawane będą w imieniu rządu narodowego, co jednak nie ubliża wydanym już w innem imieniu aktom i wyrokom. Monety i stemple nosić będą oznaki narodowe, przez rząd wskazane. Prawa i postanowienia rząd ogłaszać jest obowiązany.

Art. 8. Rząd narodowy rozrządza dochodami państwa, stosownie do budżetu, przez sejm zatwierdzić się mającego.

Art. 9. Do traktatów przyjaźni, pomocy, handlu oraz zaciągania bądź w kraju, bądź za granicą pożyczek, stosownie do potrzeb budżetem wskazanych, rząd narodowy upoważnionym zostaje. Wszelkie zaś inne traktaty zawierać będzie rząd narodo-

wy, lecz, aby były obowiązującemi, sejm je ratyfikować powinien.

Art. 10. Rząd narodowy, w razie nieobecności sejmu, mianuje zastępcę naczelnego wodza, a zawsze oficerów wyższego stopnia, zacząwszy od jenerała brygady, na przedstawienie naczelnego wodza. Mianować będzie ministrów, radców i referendarzy stanu, prezesów i członków władz naczelnych, od komisyj rządowych niezawisłych; prezesów, prokuratorów i sędziów wszystkich sądów; prezesów i komisarzy wojewódzkich; agentów dyplomatycznych, niemniej wszelkich urzędników administracyjnych włącznie aż do naczelników wydziałów w komisjach rządowych, nakoniec urzędników w hierarchji duchownej niższych w stopniu do biskupa, którzy od nominacji królewskiej zawiśli. Również ma prawo zatwierdzać wybory rektorów uniwersytetu, zawieszać i odwoływać urzędników odwołalnych; niższych zaś urzędników mianuje rząd przez upoważnione do tego władze.

Art. 11. Sejm wybiera senatorów z podanych sobie przez senat, w podwójnej liczbie na każde miejsce, kandydatów, wybiera również biskupów i prezesa głównej izby obrachunkowej.

Art. 12. Prawo ułaskawienia służyć ma rządowi narodowemu, który może darować lub zmniejszyć karę; wyłącza się kara za zbrodnie stanu, która, na przedstawienie rządu narorodowego, jedynie przez sejm ułaskawioną być może.

Art. 13. Uzupełniając art. 5 uchwały sejmowej z dn. 24 stycznia 1831 o atrybucjach naczelnego wodza, najwyższe dwie klasy krzyża wojskowego nadaje rząd narodowy na przedstawienie naczelnego wodza.

Art. 14. Wykonanie praw i postanowień powierzone będzie stosownie do przedmiotu ministrom: wyznań religijnych i oświecenia publicznego, sprawiedliwości, spraw zagranicznych, spraw wewnętrznych i policji, wojny, tudzież przychodów i skarbu. Wszelkie postanowienia rządu narodowego, aby miały moc wykonawczą powinny być podpisane przez prezydującego w rządzie, a kontrasygnowane przez jednego z ministrów, który jest odpowiedzialnym za kontrasygnowanie postanowienia. Ministrowie mają prawo lub wezwani być mogą przez rząd narodowy, do zasiadania w nim z głosem doradczym.

D. UCHWAŁA O KOKARDZIE NARODOWEJ Z DN. 7 LUTEGO 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska, po wysłuchaniu wniosków komisyj sejmowych, zważywszy potrzebę nadania jednostajnej oznaki, pod którą winni się łączyć Polacy, postanowiły i stanowią.

Art. 1. Kokardę narodową stanowić będą kolory herbu Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, to jest kolor biały z czerwonym.

Art. 2. Wszyscy Polacy, a mianowicie wojska polskie te kolory nosić mają w miejscu, gdzie takowe oznaki dotąd noszonemi były.

E. UCHWAŁA O PRZYSIĘDZE Z DN. 8 LUTEGO 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska stosownie do przedstawionego im przez komisje sejmowe projektu i po wysłuchaniu tychże komisyj, uznawszy potrzebę oświadczenia przed Europą, jaka forma rządu dla Polski jest najwłaściwszą, nie mniej zważywszy, iż w teraźniejszem bezkrólewiu i po rozwiązaniu przysięgi, byłemu królowi i jego następcy wykonanej, zaprzysiężenie ojczyźnie i narodowi Polskiemu wierności staje się koniecznym obowiązkiem każdego mieszkańca Królestwa Polskiego, przeto postanowiły i stanowią, co następuje.

Art. 1. Sejm w imieniu narodu oświadcza, iż uznaje monarchję konstytucyjno-reprezentacyjną z prawem następstwa wybrać się mającej rodziny, jako jedynie odpowiadającą potrzebom swoim, że form jej w tem nawet bezkrólewiu najściślej przestrzegać będzie i nikomu ich bezkarnie przekroczyć nie dozwoli.

Art. 2. Nim naród w sejmie obierze króla, wykonaną będzie przysięga sejmowi, naród reprezentującemu, przy którym teraz prawa majestatu zostają; przysięgę takową wykonywać będą duchowni, wojsko, urzędnicy, gminy i miasta, zgoła wszyscy mieszkańcy kraju polskiego podług roty następującej: „Przysięgam wierność ojczyźnie i narodowi Polskiemu, w sejmie reprezentowanemu. Przysięgam nie uznawać żadnych władz, jak tylko te, które sejm ustanowił lub jeszcze ustanowi. Przysięgam po-

pierać wszelkiemi siłami sprawę powstania narodowego ku ustaleniu bytu, wolności i niepodległości narodu Polskiego".

Art. 3. Otwarte będą po województwach, powiatach i miastach księgi, w których zapisany będzie akt powstania narodowego, jako i rota przysięgi, w artykule poprzednim wyrażona, z domieszczeniem własnoręcznego podpisu wykonywujących przysięgę, a to na wieczną pamiątkę udziału w sprawie odrodzenia się ojczyzny naszej. Księgi takowe w przeciągu najdalej 6 tygodni od ich otwarcia przesłane będą do stolicy i zachowane zostaną w archiwum senatu.

F. UCHWAŁA O REPREZENTACJI DLA LITWY I WOŁYNIA Z DN. 11—19 MAJA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska stosownie do przedstawionego im przez komisje sejmowe projektu i po wysłuchaniu tychże komisyj, pragnąc, aby wszystkie części dawnego Królestwa Polskiego przemocą samodzierżców rosyjskich niegdyś ujarzmione, a teraz jarzmo to bądź same, bądź z pomocą oręża bratniego zrzucające, jak najrychlej przez reprezentantów swoich miały udział w obecnych naradach o dobro wspólnej ojczyzny; pragnąc zaprowadzić jednostajność w sposobie i liczbie wybieranych reprezentantów i zastąpić w tem braci naszych, którzy dla odległości i przecięcia związków porozumieć się w tej mierze nie mogą; nie przesądzając jednak bynajmniej względem przyszłego składu obu izb, ilości reprezentantów, sposobu i warunku ich wyboru, co wszystko dopiero za porozumieniem się z reprezentantami ziem wyswobodzonych przez prawo w sposób stały nadal oznaczone będzie, postanowiły to tymczasowe prawo, wedle którego na ten raz reprezentanci prowincyj oswobodzonych z obecnym sejmem połączą się.

Art. 1. Podział na gubernje i powiaty zachowuje się tymczasowo, z zastrzeżeniem, że gubernje nazywać się będą województwami.

Art. 2. Senat poda kandydatów do składu swojego z metropolitów, arcybiskupów lub biskupów wszelkich wyznań chrześcijańskich, tudzież najznamienitszych obywateli tych województw,

które się w części lub całości do sprawy powszechnej przyłączą; a izby połączone wyborem swoim w stosunku, jaki jest senatu do izby poselskiej przepisany, senat uzupełnią.

Art. 3. Do izby poselskiej wybrani będą posłowie po jednym z każdego powiatu i deputowani po jednym z miast guberskich, czyli wojewódzkich. Miasto zaś Wilno ma prawo wybrania trzech deputowanych. Względem przypuszczenia innych miast lub gmin do prawa wybierania deputowanych, lub połączenia kilku miast w tym celu, rząd narodowy na ten jeden raz postanowi.

Art. 4. Na sejmikach powiatowych mają prawo głosować wszyscy obywatele, szlachta własność ziemską, kolokację lub zastawę posiadający, pełnoletni, podług praw statutu Litewskiego, jakiego bądź wyznania. Na zgromadzeniach miejskich lub gminnych mają prawo głosować lat 21 najmniej mający, mieszkańcy wyznań chrześcijańskich lub mahometańskiego następujący: obywatele miast lub gmin, własność nieruchomą posiadający, duchowieństwo świeckie, kupcy, podatek giełdowy płacący, doktorowie wszelkich fakultetów, profesorowie, nauczyciele, adwokaci, patronowie, artyści, rękodzielnicy i majstrowie, kilku przynajmniej czeladzi utrzymujący, nie mniej czynszownicy, stałe czynsze opłacający.

Art. 5. Sejmiki szlacheckie odbędą się osobno dla każdego powiatu w mieście powiatowem pod przewodnictwem marszałka powiatowego lub pierwszego z rzędu urzędników powiatowych, w razie zaś ich nieobecności pod przewodnictwem obywatela powiatu tego, przez rząd mianowanego. Zgromadzenia miejskie i gminne odbędą się również w mieście, które deputowanego obiera, lub w miejscu, przez rząd wskazanem, pod prezydencją osoby, od rządu mianowanej. Obowiązkiem prezydującego tak na sejmiku, jak zgromadzeniu, jest zawiadomić mających prawo głosowania o dniu i celu zebrania.

Art. 6. Pierwszą czynnością zebranego sejmiku będzie spisanie i podpisanie przez wszystkich obecnych we dwuch egzemplarzach aktu przystąpienia do powstania Królestwa Polskiego, z których jeden pozostanie przy prezydującym, drugi senatowi polskiemu przesłany będzie; poczem przystąpi sejmik do wybrania większością głosów posła na sejm z obywateli krajo-

wych prawo głosowania, własność gruntową gdziekolwiek i lat 30 mających. Do tej czynności przybierze marszałek sejmiku do pomocy dwuch obywateli, trzeciego wezwie na sekretarza, a spisany protokół sejmiku i świadectwo wyboru na posła we 2-ch egzemplarzach, jeden przy sobie zostawi, drugi odda wybranemu, który niezwłocznie na sejm przybędzie.

Art. 7. Podobnież odbędą się zgromadzenia miast, mających prawo wysłania deputowanych; wybranym na nich być może każdy, gdziekolwiek prawo głosowania i własność nieruchomą posiadający i lat 30 wieku mający.

Art. 8. Senat o ważności wyborów stanowić będzie podług przepisów obecnego prawa; w razie zaś, gdyby wybory nastąpiły gdzie przed dojściem niniejszej uchwały, względem ważności onych wyrzeknie, trzymając się jedynie przepisów art. 3 i 4 tegoż prawa.

G. UCHWAŁA O KOMISJACH SEJMOWYCH Z DN. 21 LIPCA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska po wysłuchaniu zdania komisjów sejmowych uchwaliły i uchwalają, co następuje.

Będą odnowione niezwłocznie wybory komisjów sejmowych izb obu. Przedmioty wojskowe poruczają się odtąd komisjom sejmowym do praw skarbowych, przedmioty organiczne — komisjom sejmowym do praw cywilnych i kryminalnych, przedmioty dyplomatyczne — komisjom sejmowym do praw administracyjnych. Żaden członek izb obu nie może się wymówić od przyjęcia urzędu komisarza sejmowego bez sprawiedliwej przyczyny i zezwolenia izby. Komisje co dwa miesiące odnawiane będą przez wybory.

Wykonanie niniejszej uchwały poleca się prezydującemu w senacie i marszałkowi izby poselskiej.

H. UCHWAŁA WZGLĘDEM ZMIANY ATRYBUCJI WODZA NACZELNEGO Z DN. 13—14 SIERPNIA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska na przedstawienie komisjów sejmowych i po wysłuchaniu tychże uchwaliły i uchwalają, co następuje.

Art. 1. Mianowanie naczelnego wodza i odwołanie jego należeć ma odtąd do atrybucji rządu narodowego.

Art. 2. Wódz naczelny przestaje być członkiem rządu narodowego.

Art. 3. Wszelkie inne atrybucje wodza naczelnego, uchwałą sejmową z dn. 24 stycznia r. b. objęte, zachowują się w swej nienaruszonej mocy, o ile przez niniejszą uchwałę lub następne prawa sejmowe zmienione nie zostaną.

Art. 4. Wykonanie niniejszej uchwały poleca się rządowi narodowemu.

I. UCHWAŁA O RZĄDZIE Z DN. 17 SIERPNIA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska na wniosek komisyj sejmowych i po wysłuchaniu tychże komisyj, przekonawszy się o potrzebie zmienienia uchwały z dn. 29 stycznia r. b., rząd narodowy stanowiącej, w celu nadania większej sprężystości działaniom rządu, dopokąd inaczej nie postanowią, uchwaliły i uchwalają, co następuje.

Art. 1. Rząd narodowy, uchwałą z dn. 29 stycznia r. b. pięciu osobom poruczony, powierzonym zostaje odtąd prezesowi w radzie ministrów, przez izby połączone niezwłocznie wybrać się mającemu.

Art. 2. Prezes mianuje 6-ciu ministrów wydziałów rządowych i zastępcę prezesa, który go na przypadek choroby lub niemożności urzędowania wyręczać będzie. Sam tylko prezes lub jego zastępca mieć będzie głos stanowczy, a ministrowie zasiadać mają z głosem doradczym. Każde postanowienie prezesa w imieniu rządu narodowego wychodzić ma i, ażeby było obowiązujące, wydane być powinno na radzie i zaświadczone podpisem jednego z ministrów, radę składających.

Art. 3. Prezesowi, prócz atrybucyj, uchwałą sejmową z d. 29 stycznia r. b. nadanych, służyć będzie prawo nominowania i odwołania naczelnego wodza siły zbrojnej i prawo ułaskawienia.

Art. 4. Atrybucje, wypływające z art. 40 ustawy konstytucyjnej, t. j. wydawania wojny, zawierania traktatów i umów wszelkich, przy izbach połączonych zostają.

Art. 5. Izby sejmowe odtąd aż do oswobodzenia stolicy

pracować będą w połączeniu, a same tylko w każdym razie zalimitować lub rozwiązać się mogą.

Art. 6. Wykonanie uchwały niniejszej, dopóki izby sejmowe inaczej nie postanowią, poleca się prezydującemu w senacie i marszałkowi izby poselskiej.

K. UCHWAŁA O RADZIE STANU Z DN. 30 SIERPNIA 1831 R.

Izba senatorska i izba poselska na wniosek rządu narodowego i po wysłuchaniu komisjów sejmowych, zważywszy, że podług art. 73 konstytucji Królestwa do czynności rady stanu należy stanowienie względem oddania pod sąd urzędników administracyjnych, przez rząd mianowanych, za przestępstwa w urzędzie i rozpoznawanie sporów jurysdykcyjnych, tudzież podług postanowienia królewskiego z dn. 30 marca/11 kwietnia 1817 r. w związku z postanowieniami namiestnika z dn. 20 lutego 1816 r. i 26 listopada 1822 r. rozstrzyganie sporów o alewjacje; że po zawieszeniu przez art. 3 uchwały sejmowej z dn. 29 stycznia r. b. w swej mocy rozdziału 3-go tytułu III-go ustawy konstytucyjnej rada stanu czynną być przestała, a przedmioty wyżej wspomnione są tego rodzaju, że rozstrzyganie ich zwłoce ulegać nie powinno, w celu przeto załatwienia takowych uchwaliły i uchwalają, co następuje.

Art. 1. Atrybucje zgromadzenia ogólnego rady stanu co do rozpoznawania i stanowiska względem

1° oddawania pod sąd urzędników administracyjnych przez rząd mianowanych za przestępstwa w urzędzie, art. 39-tym statutu organicznego o radzie stanu przewidziane;

2° sporów o jurysdykcję w sprawach, *juristitio* nie podpadających;

3° sporów, tyczących się żądanej alewjacji, poruczają się delegacji z 10 członków składać się mającej, których prezes rządu narodowego w radzie ministrów z pomiędzy sędziów najwyższej instancji, tudzież czynnych radców stanu i referendarzy powoła. Delegacja ta pod prezydencją najstarszego z nominacji sędziego najwyższej instancji w komplecie najmniej 7-miu członków stanowić będzie większością głosów. W przypadku równości zdań los oznaczy członka, wyłączonego z wotujących.

Art. 2. W myśl art. 35-go statutu organicznego o radzie stanu komisja instrukcyjna składać się będzie z trzech członków, przez delegację z grona swego wybrać się mających, każdy przedmiot do ostatecznego rozstrzygnienia przygotować obowiązanych, którym wszakże głos stanowczy w komplecie, przez poprzedzający artykuł oznaczonym, zachowanym zostaje.

Art. 3. Członek delegacji, który wpływał do instrukcji lub decyzji jakiego przedmiotu w niższych instancjach, nie może mieć żadnego udziału co do tegoż przedmiotu w delegacji.

Art. 4. Delegacja i komisja instrukcyjna stosować się mają do prawideł, dla rady stanu w przedmiotach tego rodzaju przepisanych,

Art. 5. Wykonanie niniejszej uchwały poleca się rządowi narodowemu.

XII. PROJEKTY USTAWY ZASADNICZEJ Z R. 1830—1.

A. ARTYKUŁY, KTÓRYCH KONSTYTUCYJNA GWARANCJA LUB ZMIANA PROJEKTUJE SIĘ.

W MIEJSCE ARTYKUŁÓW 1, 2, 3.

Królestwo Polskie jest niepodległe, a korona jego dziedziczną w osobie naszej i naszych potomków, dziedziców i następców, podług porządku następstwa, ustanowionego dla tronu N. N.

W MIEJSCE ART. 6.

Gdy król nie będzie mianował swym namiestnikiem książęcia *krwi*, wybór ten padać nie może jak tylko na *Polskiego* rodaka.

W MIEJSCE ART. 8.

Stosunki polityki zewnętrznej *Królestwa będą zatrzymywane za pośrednictwem agentów dyplomatycznych Królestwa pod kierunkiem króla.*

W MIEJSCE ART. 10.

W żadnym razie wojska obce wprowadzane być nie mogą do Polski na ciągły pobyt. W przypadku przechodu tych wojsk przez jaką prowincję potrzebnego, będzie sejmowi o tem doniesiono, jeśli pod ten czas sejm odbywa się; jeśli nie, to senatowi

w składzie członków przytomnych w stolicy, dla powzięcia ich zezwolenia. Koszta przechodu ponoszone zostaną całkowicie przez rząd N. N. Wojsko polskie nie będzie nigdy użyte za granicami Europy.

W MIEJSCE ART. 11.

Religja katolicko-rzymska, wyznawana przez największą część mieszkańców Królestwa Polskiego, będzie przedmiotem szczególniejszej opieki rządu, nie uwłaczając przez to wolności innych wyznań, które wszystkie bez wyłączenia obrządki swe całkowicie i publicznie pod protekcją rządu odbywać mogą. Różność wyznań chrześcijańskich nie będzie stanowić żadnej w używaniu praw cywilnych i politycznych.

Wyznawcy niechrześcijanie przypuszczanymi zostaną do ich zupełnego używania w miarę, jak do tego przez oświatę i cywilizację usposobionymi sie okażą.

W MIEJSCE ART. 13.

Fundusze, posiadane teraz przez duchowieństwo katolicko-rzymskie i przez duchowieństwo grecko-unickie, będą uznane za własność niewzruszoną i wspólną całej hierarchij duchownej, skoro *sejm* wskaże i przeznaczy wzwyż wspomnionemu duchowieństwu dobra narodowe *lub innego rodzaju wieczyste fundusze*, składać mające jego uposażenie.

W MIEJSCE ART. 14.

W senacie Królestwa Polskiego zasiadać będzie tyle biskupów obrzędu katolicko-rzymskiego, *ile ich król, za zdaniem senatu, zamianuje. W żadnym jednak razie liczba ich przenosić nie może liczby województw, które prawo oznaczy.* Zasiadać będzie prócz tego biskup grecko-unicki.

W MIEJSCE ART. 16.

Wolność druku jest zaręczona. Prawo, *na najbliższym sejmie zapaść mające*, przepisze środki ukrócenia jej nadużyciów.

W MIEJSCE ART. 21.

Żadne komitety bądź delegacje śledcze nadzwyczajne, żadne sądy niekonstytucyjne tworzone nie będą w przypadkach, do zatrzymania powód dających. Każda osoba zatrzymana, stawioną będzie najpóźniej w trzech, *a w materji przewinień politycznych najpóźniej w ośmiu* dniach przed sąd właściwy, końcem jej wybadania lub osądzenia podług form przepisanych. Jeżeli będzie uniwinnioną przez pierwsze śledztwo, wolność natychmiast wróconą jej zostanie.

WZGLĘDEM ART. 24.

Domagać się ścisłego dotrzymania.

W MIEJSCE ART. 34.

Wszelako król mocen będzie, bądź z własnej woli, bądź na przedstawienie rady stanu przypuścić cudzoziemców z zdolności znakomitych do urzędów publicznych, nie objętych artykułami *83* i 90.

DO ART. 39, 87, 91, 93.

Domagać się zachowania, by budżet na sejmie był przedstawianym co dwa lata, a w razie niezwołania sejmu w tym czasie, aby to najdalej w czwartym roku stało się.

W MIEJSCE ART. 43.

Prawo ułaskawienia zachowane jest wyłącznie królowi, który jest mocen darować lub *złagodzić* karę.

DO ART. 47, 68, 88.

Dopomnieć się ścisłego zachowania tych artykułów co do kontrasygnacji postanowień przez ministrów i co do ich odpowiedzialności.

W MIEJSCE ART. 66.

Rada administracyjna składać się będzie z namiestnika, z ministrów naczelników pięciu wydziałów rządowych i z innych osób, szczególnie przez króla wezwanych, *rodowitych Polaków.*

W MIEJSCE ART. 68.

Każde postanowienie namiestnika, aby było obowiązującem, wydane być powinno w radzie administracyjnej i zaświadczone podpisem ministra naczelnika wydziału, *bez czego ważnem nie będzie i wykonanem być niema.*

DO ART. 69, 110.

Obstawać wypada za ścisłem wykonaniem tych artykułów w tem, aby obok przedstawianych przez senat kandydatów na senatorów inni ubocznie przez namiestnika lub radę administracyjną podawani nie byli, i aby tylko z podanych przez senat kandydatów król nominował. Cf. niżej art. 110.

DO ART. 73.

Domagać się ścisłego wykonania w tem, aby ogólne zgromadzenie rady stanu do tych jedynie atrybucyj zwróconem było,

które ten artykuł wskazuje, i aby w czasie dyskusjów, na ogólnem zgr. rady stanu odbywać się mających nad projektami do praw i postanowień, koniecznie znajdował się na posiedzeniu minister naczelnik tego wydziału, którego przedmiot dotyczy się. Jeżeli zaś wyręczonym zostaje przez zastępcę, aby w tym razie zastępca jego podczas dyskusji takiej materji na radzie administracyjnej znajdował się.

DO ART. 76.

Domagać się mianowania ministra wojny.

W MIEJSCE ART. 77.

Ustanowionym będzie minister sekretarz stanu, który ciągle przy boku królewskim ma przemieszkiwać.

Minister sekretarz stanu odpowiedzialnym jest za postanowienia i rozkazy królewskie, przez siebie podpisane lub tylko kantrasygnowane, gdy te są przeciwnemi ustawie konstytucyjnej.

W MIEJSCE ART. 78.

Będzie izba obrachunkowa, do której należeć ma ostateczna rewizja rachunków i zakwitowanie zdających rachunki. *Izba ta we względzie administracyjnym od króla zależeć będzie i o rezultatach zaś rachunków zrewidowanych, równie jak o swych postrzeżeniach sejmowi także sprawiać się powinna.*

W MIEJSCE ART. 87.

Sejm zwyczajny zgromadza się co dwa lata w Warszawie w czasie, oznaczonym przez akt zwołania, od króla wydany. Trwać będzie *tygodni sześć.* Król jedynie może go przedłużyć, odroczyć i rozwiązać.

DO ART. 89.

Domagać się ścisłego dotrzymania tego artykułu.

DO ART. 91.

Domagać się, aby stosownie do tego artykułu przedmioty, w nim objęte, na najbliższy sejm zostały wniesione, i na przyszłość od narad sejmowych usuwane nie były.

W MIEJSCE ART. 92.

Sejm jeszcze naradza się nad tem, co mu udzielonem będzie od króla w skutku raportu ogólnego, poruczonego radzie stanu przez art. 73. Nakoniec sejm, po roztrząśnieniu tych wszystkich przedmiotów, przyjmuje żądania, przełożenia i odwo-

łania się posłów i deputowanych, mające za cel dobro i korzyści swych współobywateli. Przesyła je radzie stanu, która *gdy uzna przedmiot za należący do administracyjnego załatwienia, natychmiast wyda potrzebne w tej mierze rozporządzenia*; *gdy zaś przedmiot ich uwłaśnionym jest do projektu*, *wówczas rada stanu* podaje one panującemu. — Gdy od króla odesłanemi zostaną sejmowi przez radę stanu, sejm naradza się nad projektami praw, do których takowe żądania stały się powodem; *a w tym razie przygotowanie projektu nastąpić powinno na najbliższy sejm zwyczajny, lub też przyczyna, dla której to nie nastąpiło, sejmowi temu objawioną być powinna.*

DO ART. 95.

Domagać się należy zniesienia artykułu dodatkowego, który publiczność narad usunął.

W MIEJSCE ART. 102.

Projekta decydowane będą większością zdań; wotowanie nad projektem będzie głośne. Projekt tym sposobem przyjęty przez jedną izbę większością zdań, przejdzie do izby drugiej, która podobnież względem niego stanowić będzie. Równość zdań będzie uważana *za odrzucenie* projektu.

W MIEJSCE ART. 103.

Projekt przez jedną izbę przyjęty nie może być przez drugą zmienianym *w głównym przedmiocie*, tylko albo przyjętym albo odrzuconym być powinien. *Gdy druga izba co do niektórych jego szczegółów odmiennego jest zdania, projekt zwróconym będzie do pierwszej z proponowanemi zmianami; komisje sejmowe z obu izb zniosą się wzajemnie, i z radą stanu. Gdy izba pierwsza przyjmie zmiany, natenczas druga wyrzeka ostatecznie przyjęcie jego; gdy nie będzie zgody, wówczas projekt przez drugą izbę zostaje odrzucony.*

W MIEJSCE ART. 107.

Każda izba z osobna raport ten przez właściwe komisje roztrząśnie i zdanie swoje względem niego królowi oświadczy.— Raport takowy *będzie* drukiem ogłoszony *równie*, *jak zdanie izb o nim.*

W MIEJSCE ART. 110.

Król mianuje senatorów. Urzędy ich są dożywotnie. Senat podaje królowi, za pośrednictwem namiestnika, po dwuch kandydatów na każde miejsce wakujące senatora, wojewody lub kasztelana; *a król z podanych od senatu kandydatów czyni wybór i mianuje.*

W MIEJSCE ART. 118.

Izba poselska składa się

1) *z posłów wybranych na sejmikach czyli zgromadzeniach szlachty, licząc po jednym pośle z każdego powiatu*;

2) *z deputowanych od gmin, licząc po jednym z każdej gminy.*

W izbie poselskiej prezyduje marszałek, wybrany z jej grona, a od króla mianowany.

W MIEJSCE ART. 119.

Podział kraju Królestwa Polskiego będzie pod względem reprezentacji narodowej i wyborów odpowiadał takiemu podziałowi administracyjnie politycznemn na powiaty i okręgi gminne, jaki prawo sejmowe oznaczy.

W MIEJSCE ART. 121.

Aby być obranym na członka izby poselskiej, trzeba mieć lat trzydzieści skończonych, być w używaniu praw obywatelskich i opłacać podatku najmniej złotych *trzysta.*

W MIEJSCE ART. 122.

Urzędnik publiczny cywilny i wojskowy może być obranym na członka izby poselskiej.

DO ART. 125, 130.

Żądać należy, aby z list kandydatów na urzędy administracyjne, użytek konstytucją zamierzony był czynionym przy nominacjach urzędników.

W MIEJSCE ART. 133.

Listę właścicieli, mających prawo do wotowania na zgromadzeniach gminnych, układać będzie rada wojewódzka. *Listę rękodzielników, kupców ułożą municypalności miejscowe i prześlą je przez rady wojewódzkie do komisji spraw wewnętrznych dla ostatecznego ich uformowania i złożenia w senacie.* Listę obywateli znakomitych z talentów i przysług ojczyźnie układać będzie taż komisja. — Listę plebanów i wikarjuszów, jako też urzędników oświecenia komisja wyznań religijnych i oświecenia publicznego.

DO ART. 135 i 137.

Żądać należy szanowania nadal tych gwarancyj; niepozbawiania województw ich rad pod żadnym pozorem i nadawania skutku czynnościom i przełożeniom, przez ustawę im atrybuowanym.

DO ART. 138, 139.

Dopomnieć się ścisłego dochowania tych warunków.

DO ART. 140.

Domagać się rozwinięcia rychło sądownictwa konstytucyjnego przez statut organiczny a raczej przez prawo sejmowe, któreby zarazem dla spraw, do tak zwanego teraz sądownictwa administracyjnego przyłączonych, stosowne obmyśliło ułatwienie w sądownictwie konstytucyjnem.

DO ART. 141, 142.

Upomnieć się o dotrzymanie tych warunków.

W MIEJSCE ART. 144.

Będą sędziowie pokoju dla wszystkich klas mieszkańców. Obowiązki ich są pojednawsze i te, które późniejszem prawem dla dobra powiatów, w których urzędują, poruczone im jeszcze zostaną.

DO ART. 146.

Żądać jego skutku.

W MIEJSCE ART. 147.

Dla spraw, przechodzących 500 złotych, będą w województwach sądy ziemskie i sądy zjazdowe, w liczbie *stosownej. Będą także od czasu do czasu zsyłani lustratorowie czyli wizytatorowie sądowi, których obowiązki oddzielnie oznaczone zostaną.*

DO ART. 148.

Żądać organizacji sądów handlowych w porządku sądownictwa konstytucyjnego.

DO ART. 149.

Żądać organizacji sądów grodzkich.

DO ART. 150, 151.

Żądać organizacji trybunałów apelacyjnych i trybunału najwyższego, poprzednio zaś wniesienia projektu o sądzie kasacyjnym, gdyż ten w związku byłby z organizacją rzeczonych trybunałów.

DO ART. 152.

Sąd sejmowy sądzić będzie sprawy o zbrodnie stanu i o przestępstwa wyższych urzędników Królestwa, o których oddaniu

pod sąd senat stanowi podług art. 116. Sąd sejmowy składać się będzie z wszystkich członków senatu. *Statut organiczny, na sejm wprowadzać się mający, rozwinie niniejszy artykuł.*

DO ART. 153.

Domagać się niezwłocznie urządzenia milicyj zbrojnych i żądać projektu na sejm.

W MIEJSCE ART. 154.

Siła wojskowa na koszcie krajowym *oznaczona będzie przez sejm* w miarę potrzeby i w stosunku do dochodów, w budżecie umieszczonych.

ARTYKUŁ NOWY.

Dobra narodowe należą do budżetu. Własność ich rozrządzaną być nie może, jak tylko z upoważnienia sejmu.

W MIEJSCE ART. 157.

Dobra i dochody korony składają się

1) z dóbr korony, *przez sejm oznaczyć się mających,* które będą zarządzane oddzielnie na rzecz królewską, przez izbę lub urzędników, szczególnie od króla wybranych. *O takowych i o ich zarządzaniu budżety sejmowi przedstawiane wzmiankę czynić powinny.*

2) z pałacu królewskiego w Warszawie i z pałacu saskiego.

W MIEJSCE ART. 158.

Dług publiczny stanu jest zaręczony. *Żaden tego rodzaju dług zaciąganym nie będzie bez zezwolenia sejmu.*

W MIEJSCE ART. 161.

Niniejsza konstytucja będzie rozwiniętą przez statuta organiczne.—Któreby z nich nie były wydane niezwłocznie po ogłoszeniu ustawy konstytucyjnej, będą poprzedniczo roztrząsane w radzie stanu, *zachowując sejmowi w czasie przejrzenie ich i poprawę, w czemby się ta potrzebną okazała. Również na przyszłość statuta organiczne żadne inaczej stanowione nie będą, jak tylko za wniesieniem na sejm.*

DO ART. 162.

Domagać się zniesienia tego artykułu.

W MIEJSCE ART. 163.

Cokolwiek nie jest przedmiotem statutu organicznego lub księgi praw i cokolwiek nie powinno być odesłanem do sej-

mu podług jego atrybucji, *a ma być urządzonem przez postanowienia królewskie lub przez przepisy rządowe, powinno się zasadzać na prawie i być przezeń do wykonania upoważnionem.* Statuta organiczne i księgi praw nie mogą być miarkowane lub zmieniane tylko przez panującego i przez obiedwie izby sejmu.

W MIEJSCE ART. 165.

Wszystkie prawa i ustawy poprzednicze przeciwne niniejszej ustawie konstytucyjnej są zniesione. *Sejm najbliższy postanowi, które z nich za takie uważane lub w czem umiarkowane być powinny.*

B. USTAWA KONSTYTUCYJNA KRÓLESTWA POLSKIEGO.

FORMA RZĄDU.

Art. 1. Forma rządu narodu Polskiego jest monarchją reprezentacyjno-konstytucyjną.

Art. 2. Korona Królestwa Polskiego jest dziedziczną w osobie króla, (obrać się mającego), jego potomków i krewnych po mieczu podług porządku starszeństwa. Urządzenie regencji i opieki w czasie małoletności króla osobne prawo przepisze.

KRÓL.

Art. 3. Osoba króla jest świętą i nietykalną.

Art. 4. Król zwołuje sejmiki i sejmy. Skoro tego uzna potrzebę, może sejm rozwiązać i postanowić nowe na sejmikach wybory członków izby poselskiej; w takim przypadku winien sejm nowy zwołać w przeciągu trzech miesięcy najdalej.

Art. 5. Król nadaje sankcję projektom do praw, przyjętym przez reprezentację narodową. Projekt przez uzyskanie sankcji zamienia się w prawo.

Art. 6. Król podług woli swojej wybiera i oddala ministrów i wszelkich urzędników administracji Królestwa, bądź przez siebie, bądź przez władze, od niego upoważnione.

Art. 7. Wszystkie akta publiczne sądów i wszelkich jakich bądź urzędników sądowych w imieniu króla wydawane będą.

Art. 8. Król mianuje sędziów.

Art. 9. Królowi wyłącznie służy prawo ułaskawienia.

Art. 10. Królowi służy wyłącznie prawo wydawania wojny, zawierania traktatów i umów wszelkich z państwami zagranicznemi.

Art. 11. Królowi wyłącznie powierzony jest kierunek siły zbrojnej w pokoju i wojnie, jako też mianowanie dowódców i oficerów.

REPREZENTACJA NARODOWA.

Art. 12. Naród Polski reprezentowanym będzie w sejmie, złożonym z króla i z dwuch izb: senatorskiej i poselskiej. Izba senatorska składać się będzie z członków, bądź dożywotnie, bądź dziedzicznie przez króla mianowanych. Izba poselska wybieraną będzie przez naród. Sposób mianowania członków senatu i wybierania izby poselskiej osobnem prawem przepisany będzie.

Art. 13. Członkowie izb przez ciąg sejmu nie mogą być więzieni, jak tylko za zezwoleniem właściwej izby.

Art. 14. Władza prawodawcza w całej rozciągłości należy do sejmu.

Art. 15. Sejm ustanawia ogół przychodów kraju. Roztrząsa i zatwierdza wydatki na potrzeby kraju.

Art. 16. Żadna własność narodowa nieruchoma nie może być zbywaną ani obciążaną bez uchwały sejmowej.

Art. 17. Izbie poselskiej służy prawo zaskarżania ministrów, wykraczających w urzędzie. Rozpoznanie i ukaranie ich przewinienia należy do sądu sejmowego, złożonego z izby senatorskiej.

Art. 18. Sąd sejmowy w powyższym składzie sądzić będzie sprawy o zbrodnie stanu.

WŁADZA PRAWODAWCZA.

Art. 19. Członkowie izb sami od siebie i ministrowie z polecenia króla podają projekta do praw.

Art. 20. Projekta do praw, nim uzyskają sankcję królewską, rozbierane i przyjęte być winny przez obie izby sejmowe w każdej z osobna.

Art. 21. Projekt do prawa przyjętym jest wówczas w izbie, jeżeli uzyska większość głosów członków, izbę składających.

Art. 22. Projekta do praw wnoszone będą do izby senatorskiej, bądź do izby poselskiej, wyjąwszy projekta skarbowe, które najprzód do izby poselskiej wnoszone być winny.

WŁADZA WYKONAWCZA.

Art. 23. Władza wykonawcza powierzona jest królowi. Sprawuje ją przez ministrów odpowiedzialnych. Ministrowie kontrasygnują wszelkie akta publiczne, wychodzące od króla.

Art. 24. Szczegółowe urządzenie wydziałów, którym władza wykonawcza poruczoną być ma, osobnem prawem przepisane będzie.

WŁADZA SĄDOWNICZA.

Art. 25. Sędziemu służy wolność oświadczenia swego zdania w sądzeniu bez ulegania wpływowi bądź władzy królewskiej, bądź ministerjalnej, bądź jakiejkolwiek innej.

Art. 26. Sędziowie wszelkiego rodzaju i stopnia mianowani będą dożywotnie.

Art. 27. Sędzia złożonym być może z urzędu jedynie na mocy wyroku właściwej władzy sądowej, za dowiedzeniem wykroczenia w urzędzie.

Art. 28. Szczegółowa organizacja sądownictwa osobnem przepisaną będzie prawem.

ZARĘCZENIA OGÓLNE.

Art. 29. W pojedyńczych częściach kraju istnieć będą rady, wybrane przez obywateli dla przestrzegania potrzeb miejscowych. — Znaczenie tych rad, udział w sprawach publicznych, stosunki z władzami rządowemi oddzielnem prawem oznaczone będą.

Art. 30. Każdy mieszkaniec kraju ma wolność bez żadnego ograniczenia wyznawać religję swoją. Religja rzymsko-katolicka jest religją stanu.

Art. 31. Każdy mieszkaniec kraju ma wolność ogłaszania i drukowania swych myśli, stosując się do praw, w tym przedmiocie wydać się mających. Cenzura nie może być nigdy postanowioną.

Art. 32. Wolność osobista wszystkich mieszkańców kraju zarówno jest zaręczoną. Nikt nie może być zatrzymanym ani więzionym, jak tylko przez czas i w przypadkach, przez prawo przewidzianych, podług form, jakie prawo postanowi.

Art. 33. Żaden pobór wojskowy nie będzie mógł być w kraju postanowionym bez uchwały sejmowej.

Art. 34. Wszyscy mieszkańcy kraju są równymi w obliczu prawa. O ile wyznania niechrześcijańskie mają być ograniczone w używaniu tej równości, osobne prawo przepisać winno.

Art. 35. Wszelka własność jest świętą i nietykalną. Rządowi nie wolno zabierać na użytek publiczny niczyjej własności inaczej, jak za poprzedniem wynagrodzeniem w sposobie i przypadkach prawem przepisanych.

Art. 36. Żaden podatek ogólny nie będzie mógł być nałożonym, jak za poprzedniem ustanowieniem go na sejmie.

Art. 37. Król i jego następcy zaprzysięgają przy koronacji, iż powyższą ustawę konstytucyjną wiernie dochowywać będą i nikomu przekroczyć jej bezkarnie nie dozwolą.

XIII. STATUT ORGANICZNY DLA KRÓLESTWA POLSKIEGO Z DN. 26 LUTEGO 1832 R.

Z Bożej dopomagającej łaski, my Mikołaj I, cesarz i samowładca Wszech Rosji, król Polski, etc., etc., etc. Przy ciągłem i usilnem staraniu naszem o dobro narodów, przez najwyższą Opatrzność berłu naszemu powierzonych, my ze szczególną uwagą roztrząsaliśmy zasady przyszłej organizacji Królestwa Polskiego i, mając na względzie prawdziwe korzyści i stan tego kraju, oraz miejscowe potrzeby i zwyczaje mieszkańców, przy niezbędnej potrzebie ustalenia ich spokojności i dobrego bytu przez ściślejsze i niezachwiane połączenie z Państwem Rosyjskiem, przepisaliśmy i najłaskawiej nadajemy Królestwu Polskiemu następne zasadnicze prawa.

I. PRZEPISY OGÓLNE.

Art. 1. Królestwo Polskie przyłączone na zawsze do Państwa Rosyjskiego stanowi nierozdzielną część tego Państwa. Ono będzie miało osobny, do potrzeb miejscowych zastosowany rząd, nie mniej swoje własne kodeksa cywilny i kryminalny; i wszystkie dotychczas istniejące po miastach i w gminach wiejskich, nadane im miejscowe prawa i ustawy pozostają na dawniejszych swoich zasadach i dawnej mocy.

Art. 2. Korona Królestwa Polskiego jest dziedziczną w osobie naszej i naszych potomkow, następców i sukcesorów, stosownie do porządku, dla następstwa tronu cesarstwa Wszech Rosji przepisanego.

Art. 3. Koronacja cesarzów Wszech Rosji, królów Polskich zawiera się w jednym i tymże samym obrzędzie świętym, który będzie się odbywać w mieście stołecznem Moskwie w obecności deputatów Królestwa Polskiego, wzywanych do uczestnictwa w takowej uroczystości, razem z deputatami innych części cesarstwa.

Art. 4. W przypadkach, w których wedle istniejących dopiero lub na przyszłość wydać się mających przepisów będzie ustanowiona w Rosji regencja, władza regenta lub regentki Państwa rozciąga się i na Królestwo Polskie.

Art. 5. Wolność wyznania religijnego gwarantuje się w zupełnej mocy, każdemu w szczególności, pod protekcją rządu zostawuje się wolność sprawowania religijnych obrządków publicznie i bez żadnej przeszkody, a różnica w nauczaniu rozmaitych wy-

znań chrześcijańskich nie może być powodem do wyłączenia kogokolwiek od praw i przywilejów, wszystkim mieszkańcom Królestwa nadanych. Osoby duchowne wszelkich wyznań zostają w równym stopniu pod protekcją i dozorem władz, przez prawa ustanowionych. Wreszcie, religja rzymsko-katolicka, jako przez największą część poddanych naszych Królestwa Polskiego wyznawana, będzie zawsze szczególnym przedmiotem opieki i protekcji rządu.

Art. 6. Fundusze, posiadane przez duchowieństwo rzymsko-katolickie i grecko-unickie, uznają się za własność ogólną, nietykalną hierarchji kościelnej każdego z tych wyznań.

Art. 7. Opieka praw rozciąga się jednostajnie na wszystkich mieszkańców Królestwa, bez żadnej różnicy stanu lub znaczenia. Każdy, przez osobiste zasługi i talenta, może dostąpić w kraju porządkiem, w prawie przepisanym, wszystkich urzędów i godności.

Art. 8. Wolność osobista każdego zapewnia się i ochrania się mocą istniejących praw. Nikt nie może być aresztowany lub oddany pod sąd, jak tylko w przypadkach prawem przepisanych, ze ścisłem zachowaniem porządku, w tym celu ustanowionego. Każdy z aresztowanych będzie zawiadomiony przez pismo o powodach zatrzymania go.

Art. 9. Każdy z aresztowanych nie dalej jak w przeciągu pierwszych trzech dni swojego zatrzymania, powinien być stawiony przed władzą sądowniczą, końcem wybadania go lub osądzenia według porządku przepisanego. Jeśli przy takowem pierwszem śledztwie uznany będzie za niewinnego, odzyskuje natychmiast wolność; równie uwalnia się z pod straży i ten, kto w przypadkach prawem przepisanych złoży za siebie dostateczną rękojmię.

Art. 10. Porządek postępowania śledczego i sądowniczego nad najwyższymi urzędnikami Królestwa, jako też osobami, obwinionemi w wykroczeniach stanu, będzie przepisany osobnem prawem, na fundamentach zgodnych z istniejącemi w tym celu ustawami w innych częściach imperjum naszego.

Art. 11. Prawo wszelkiej własności osób pojedyńczych i stowarzyszonych, tak na powierzchni, jak wewnątrz ziemi znajdującej się, uznaje się za święte i nietykalne, a to stosownie do ustaw istniejących. Każdy poddany Królestwa Polskiego ma zupełną wolność przesiedlenia się i przeniesienia swej własności, dokądkolwiek zechce, z zachowaniem tylko właściwych w tym względzie przepisów.

Art. 12. Kara konfiskaty majątku stanowi się jedynie za wykroczenie stanu pierwszego rzędu, jak to będzie w szczególności oznaczono w osobnych przepisach.

Art. 13. Ogłaszanie myśli za pośrednictwem druku ulegnie takiemu tylko ograniczeniu, jakie uznanem będzie za nieodbicie potrzebne do zapewnienia winnego uszanowania dla religji, nietykalności władzy najwyższej, nieskazitelności obyczajów i osobistego honoru każdego. W tym celu będą przepisane osobne prawidła, oparte na zasadach, które służyły podstawą do przepisów, istniejących dziś w tej mierze w innych częściach Państwa naszego.

Art. 14. Królestwo Polskie będzie miało w stosunku przyzwoitym uczestnictwo w ogólnych wydatkach na załatwienie potrzeb Imperjum. Część podatków i poborów na ten cel od niego przynależnych będzie oznaczona z najściślejszą proporcjonalnością przez osobne postanowienie.

Art. 15. Wszystkie podatki i inne pobory, które egzystowały w Królestwie Polskiem do miesiąca listopada 1830 roku, będą pobierane i na przyszłość trybem dawniejszym dopóty, dopóki rodzaj i ilość tych podatków i poborów nie zostaną przejrzane i ustanowione w inny sposób, końcem porównania i ulżenia, ile można będzie, tych ogólnych na potrzeby krajowe powinności.

Art. 16. Skarb Królestwa Polskiego, równie jak i inne gałęzie rządu, mają być zawiadywane oddzielnie od zarządów innych części Imperjum.

Art. 17. Dług krajowy Królestwa Polskiego przez nas uznany będzie, jak przedtem, gwarantowany rękojmią rządu i uiszczony z dochodów Królestwa.

Art. 18. Bank Królestwa Polskiego i egzystujące po dziś dzień kredytowe dla majątków nieruchomych ustawy będą zostawały, jak i dawniej, pod opieką rządu.

Art. 19. Porządek stosunków handlowych między Cesarstwem Rosyjskiem i Królestwem Polskiem, będzie zawsze ustanawiany zgodnie ze wzajemnemi widokami prowincyj połączonych ogólnem krajowem dobrem, lecz mających osobne zarządy.

Art. 20. Wojsko nasze w Imperjum i Królestwie składa jedną całość bez rózróżnienia wojsk rosyjskich i polskich. My zostawujemy sobie na przyszłość oznaczenie przez osobną ustawę, w jakiej proporcji i na jakim fundamencie Królestwo Polskie będzie miało uczestnictwo w ogólnym składzie tego naszego wojska. Liczba wojska, mającego składać straż wewnętrzną Królestwa, będzie również przepisana osobną ustawą.

Art. 21. Ci z poddanych naszych Imperjum Rosyjskiego, którzy osiadłszy w Królestwie Polskiem, posiadają już lub na przyszłość posiadać będą w tym kraju własność nieruchomą, będą używać wszystkich praw krajowcom właściwych, tak równie jak poddani nasi Królestwa Polskiego zamieszkali i mający nieruchomość w innych prowincjach Cesarstwa. My zostawujemy

sobie na przyszłość udzielanie naturalizacji w Królestwie Polskiem i innym osobom, chociażby jeszcze w granicach onego nie osiadłym, tak Rosjanom, jako też cudzoziemcom. Poddani nasi Cesarstwa Rosyjskiego, mający czasowe zamieszkanie w Królestwie Polskiem, nie mniej poddani nasi Królestwa Polskiego, zamieszkali w innych częściach imperjum, podlegają prawom tego kraju, w którym przebywają.

II. O GŁÓWNYM I MIEJSCOWYM ZARZĄDZIE.

Art. 22. Główny zarząd Królestwa Polskiego wkłada się na radę administracyjną, mającą rządzić w imieniu naszem pod prezydencją namiestnika Królestwa.

Art. 23. Rada administracyjna składa się z namiestnika Królestwa, głównych dyrektorów w komisjach prezydujących, między którymi dzielą się interesa zarządu, kontrolera generalnego, prezydującego w najwyższej izbie obrachunkowej i innych członków, których my będziemy przeznaczali przez osobne nasze rozkazy.

Art. 24. Członkowie rady administracyjnej ze wszelką swobodą wynurzają w niej swe zdania i każdy z nich ma prawo domagania się, aby opinja jego była wpisaną w protokół posiedzeń. Interesa rozstrzygają się większością głosów; w przypadkach zaś równości tych ostatnich, głos namiestnika Królestwa stanowi przewagę.

Art. 25. Gdyby większa część członków nie była zgodną z opinją namiestnika Królestwa, a ten ze swojej strony uważał, że projekt ich ma w sobie ważne niedogodności, wówczas mocen będzie wstrzymać wykonanie postanowienia członków i niezwłocznie ma o tem przedstawić na naszą rozwagę, dołączając kopję z protokółu posiedzeń rady.

Art. 26. Stosownie do osobnych przepisów, jakie w tej mierze wydanemi zostaną, rada administracyjna obiera i przedstawia nam przez namiestnika Królestwa kandydatów na wakujące miejsca: arcybiskupów, biskupów, głównych dyrektorów, radców stanu, członków izby sądu najwyższego i innych urzędników, których przeznaczenie do atrybucji administracyjnej i sądowej od nas zależy. Listy takowe kandydatów będą rozważane i porównywane z innemi wiadomościami przy nominowaniu na wakujące miejsca przedstawianych nam przez radę administracyjną, lub innych godnych zaufania naszego osób, tak z mieszkańców Królestwa Polskiego, jako też i drugich prowincyj Cesarstwa.

Art. 27. W przypadku śmierci, obłożnej choroby lub nieobecności namiestnika Królestwa, alboliteż innej prawnej prze-

szkody do sprawowania urzędu, władza namiestnika przechodzi czasowie na starszego z członków rady administracyjnej, który ją będzie piastował dopóty, dopóki nie zostanie ogłoszoną w tej mierze dalsza nasza wola.

Art. 28. Dla interesów, w następnym 29 artykule oznaczonych, na które władza rady administracyjnej wpływu mieć nie będzie, stanowimy w Królestwie Polskiem radę stanu, pod prezydencją także namiestnika Królestwa. W takowej radzie będą zasiadać 1) główni dyrektorowie i kontroler generalny, jako członkowie onej z miejsc swoich; 2) urzędnicy, zaszczyceni godnością radców stanu, i inni, wzywani przez nas do stałego lub czasowego zasiadania w radzie stanu. W przypadku nieobecności namiestnika, prezyduje w radzie stanu jeden z członków osobno do piastowania tego urzędu w podobnych zdarzeniach przez nas upoważniony.

Art. 29. Do obowiązków rady stanu Królestwa Polskiego należą

1) przeglądanie i układanie projektów do nowych praw i ustaw, zmierzających do ogólnego zarządu Królestwa;

2) rozwiązywanie sporów i kwestyj, wynikających między władzami administracyjnemi i sądowemi w przedmiotach zakresów ich władzy;

3) roztrząsanie przedstawień i prośb zgromadzeń stanów prowincjonalnych i rad wojewódzkich względem potrzeb i dobra kraju. oraz rezolwowanie pomienionych przedstawień i prośb;

4) przejrzenie rocznego budżetu o dochodach i wydatkach Królestwa, przez radę administracyjną ułożonego, oraz doniesień kontrolera generalnego względem rewizji rachunków różnych gałęzi zarządu;

5) rozpatrzenie raportów głównych naczelników rozmaitych gałęzi administracyjnych o ich czynnościach w interesach im powierzonych;

6) stanowienie wyroków o oddanie pod sąd za przestępstwa z urzędu tych urzędników, którzy bezpośrednio przez nas lub w imieniu naszem nominowani będą.

Art. 30. Wszystkie wyżej w art. 24 i 25 zawarte przepisy o porządku posiedzeń i wykonaniu postanowień rady administracyjnej rozciągają się w całej swojej mocy i na czynności rady stanu Królestwa Polskiego.

Art. 31. Interesa, ściągające się do prawodawstwa, i inne projekta wielkiej wagi, które się nam zdawać będą wymagającemi poprzedniego i starannego skombinowania z istniejącemi w innych częściach Imperjum ustawami i ogólnem onego dobrem, oraz budżet roczny, składany nam przez radę stanu Królestwa Polskiego, dla ostatecznego przejrzenia i potwierdenia, będą

przechodzić przez radę stanu Cesarstwa Rosyjskiego. Na ten koniec ustanawia się w niej osobny departament pod nazwiskiem Departamentu interesów Królestwa Polskiego. W departamencie tym będą zasiadać nominowani przez nas członkowie z poddanych naszych Cesarstwa i Królestwa.

Art. 32. Zostający przy osobie naszej minister sekretarz stanu Królestwa Polskiego przedstawia nam interesa, które odbierać będzie przez namiestnika od rady administracyjnej i rady stanu, on także ogłasza namiestnikowi Królestwa rozkazy nasze cesarsko-królewskie.

Art. 33. Wszystkie sankcjonowane przez nas prawa, rozkazy i ustawy, ściągające się do Królestwa Polskiego, będą kontrasygnowane przez naszego ministra sekretarza stanu tegoż Królestwa i mają być umieszczane w *Dzienniku Praw.*

Art. 34. Wszystkie interesa administracyjne i sądowe w Królestwie Polskiem będą się odbywać w języku polskim.

Art. 35. Interesa administracyjne poruczają się komisjom rządowym, które będą zostawały pod prezydencją dyrektorów głównych. Komisyj takowych przeznacza się trzy

1) komisja spraw wewnętrznych i interesów duchownych, oraz oświecenia narodowego;

2) komisja sprawiedliwości;

3) komisja przychodów i skarbu.

Art. 36. Prócz takowych komisyj ustanawia się izba najwyższa obrachunkowa, dla ogólnej rewizji rachunków z dochodów i wydatków Królestwa, w której prezyduje generalny kontroler.

Art. 37. Interesa, których rozstrzygnienie przechodzi zakres władzy dyrektorów głównych i komisyj, przenoszą się do rady administracyjnej; te zaś, których rozwiązanie nie zależy od władzy, nadanej radzie i namiestnikowi Królestwa, mają być przedstawiane nam przez ministra sekretarza stanu.

Art. 38. Dyrektorowie główni, generalny kontroler, członkowie rady administracyjnej i rady stanu Królestwa oraz komisyj rządowych są odpowiedzialni za każde uchybienie przeciwko prawom, rozkazom naszym i ustawom. Skoro wykroczenia ich zostaną porządkiem przepisanym wykryte i dowiedzione przez radę stanu Królestwa, rada ta niezwłocznie przedstawia o tem na naszą rozwagę, upraszając o decyzję naszą względem oddania winnych pod sąd.

Art. 39. Teraźniejszy podział Królestwa na województwa, obwody, powiaty, miejskie i wiejskie okręgi (gminy) pozostaje na dawniejszych zasadach i każda z tych części zachowuje się w dawniejszych swoich granicach, do zmian, jakie dla ogólnego dobra Królestwa mogą być w czasie przyszłym uznane za potrzebne.

Art. 40. W każdem województwie ustanawia się komisja wojewódzka; ona składa się z prezesa i komisarzy obowiązanych spełniać rozkazy głównych komisyj rządowych, według przepisanego na to przez osobną ustawę porządku.

Art. 41. Zarząd miast porucza się zwierzchności przez zgromadzenia miejskie obieranej, a w okręgach wiejskich (gminach) wójtom. W miastach burmistrze, zaś w gminach wiejskich wójci obowiązani są czuwać nad spełnieniem rozkazów rządu.

III. O ZGROMADZENIACH SZLACHECKICH, ZGROMADZENIACH OKRĘGOWYCH (GMINNYCH) I O RADACH WOJEWÓDZKICH.

Art. 42. We wszystkich województwach będą istnieć na osnowie dawniejszej zgromadzenia szlacheckie, zgromadzenia miejskich i wiejskich gmin oraz rady wojewódzkie.

Art. 43. W każdym powiecie ze szlachty posiadającej majątki nieruchome składa się zgromadzenie pod prezydencją marszałka, przez namiestnika Królestwa w imieniu naszem nominowanego, dla obrania dwuch członków do rady wojewódzkiej i przedstawienia listy kandydatów, którą rząd będzie miał na uwadze przy zamieszczaniu wakansów w różnych gałęziach administracyjnych.

Art. 44. Zgromadzenia szlacheckie zbierają się nie inaczej, jak za wezwaniem namiestnika Królestwa, który przeznacza dzień zebrania się, przedmiot narad i czas do onych potrzebny.

Art. 45. Żaden szlachcic nie może być przypuszczonym do uczestnictwa w naradach zgromadzenia szlacheckiego, jeśli nie będzie wpisany do księgi tego powiatu, nie używa praw obywatelstwa w Królestwie Polskiem, nie ma najmniej dwadzieścia i jeden lat od urodzenia i nie posiada jakiejkolwiek nieruchomej własności.

Art. 46. Księgi szlacheckie każdego powiatu układane być mają przez radę wojewódzką i potwierdzone przez radę administracyjną.

Art. 47. W każdym miejskim i wiejskim okręgu (gminie) ma być zgromadzenie okręgowe (gminne) również za wezwaniem namiestnika Królestwa i pod prezydencją marszałka, przez niego nominowanego. Zgromadzenie takowe obiera jednego członka do rady wojewódzkiej i układa listę kandydatów, którą rząd będzie miał na uwadze przy nominowaniu osób na różne urzędy.

Art. 48. W obradach okręgowych (gminnych) zgromadzeń mają prawo mieć uczestnictwo

1) każdy obywatel nie należący do stanu szlacheckiego, lecz mający własność nieruchomą, z której opłaca jaki bądź podatek;

2) każdy fabrykant i właściciel rękodzielni, każdy kupiec mający sklep lub magazyn z towarem własnym, wartości najmniej na dziesięć tysięcy złotych polskich;

3) wszyscy plebani, przełożeni zakonów i wikarjusze kościołów;

4) profesorowie, nauczyciele i inne osoby, trudniące się edukacją młodzieży w naukowych zakładach, przez rząd zawiadywanych;

5) każdy artysta, który się wsławił przez swoje talenta i wiadomości, albo przyłożył się do wzbogacenia przemysłu narodowego, handlu lub sztuk wyzwolonych.

Art. 49. Nikt nie może mieć uczestnictwa w obradach okręgowych (gminnych), kto nie będzie wpisany do księgi tego miejskiego lub wiejskiego zgromadzenia, nie używa praw cywilnych w Królestwie Polskiem i nie ma jeszcze dwadzieścia i jeden lat od urodzenia.

Art. 50. Listy właścicieli posiadłości nieruchomych, mających przeto prawo do uczestnicwa w obradach zgromadzeń szlacheckich i zgromadzeń okręgowych będą się układać w radach wojewódzkich; a listy fabrykantów, właścicieli rękodzielni, kupców i obywateli, wsławionych przez swoje talenta w sztukach wyzwolonych lub przez pożytek, dobru ogólnemu przez nich przyniesiony, oraz listy plebanów, przełożonych klasztorów i wikarjuszów kościołów, nie mniej osób, trudniących się edukacją młodzieży w publicznych naukowych zakładach, w komisji spraw wewnętrznych, interesów duchownych i oświecenia narodowego.

Art. 51. W każdem województwie ustanawia się rada wojewódzka, złożona z radców, obieranych przez zgromadzenia szlacheckie i zgromadzenia okręgowe pod prezydencją jednego z członków, który nominowany zostanie na ten urząd przez namiestnika Królestwa w imieniu naszem.

Art. 52. Główniejsze obowiązki tej rady są następne

1) obierać sędziów do juryzdykcji sądowniczych dwuch pierwszych instancyj;

2) mieć uczestnictwo w układaniu i sprawdzaniu listy kandydatów, którą Rząd będzie miał na uwadze przy nominowaniu osób do różnych urzędów;

3) czuwać nad zachowaniem dobra i pożytków województwa, udając się w tym celu do rządu z należnemi przedstawieniami i prośbami za pośrednictwami komisji wojewódzkiej i stosując się we wszystkiem do przepisów osobnej w tym przedmiocie ustawy.

IV. O ZGROMADZENIACH STANÓW PROWINCJONALNYCH.

Art. 53. Dla naradzania się w interesach, dotyczących dobra ogólnego całego Królestwa Polskiego, ustanawiają się zgro-

madzenia stanów prowincjonalnych. Zgromadzenia takowe w interesach pod rozwagę ich podawanych będą miały głos doradczy.

Art. 54. Skład i porządek działań tych zgromadzeń stanów prowincjonalnych będzie przepisany w osobnej ustawie.

V. O PORZĄDKU SĄDOWNICZYM.

Art. 55. Wszelka władza sądownicza w Królestwie Polskiem jest najłaskawiej przez nas nadana i ma działać w imieniu naszem. Prawo ułaskawienia i zmniejszenia kary do nas wyłącznie należy.

Art. 56. Juryzdykcje sądownicze składają się z sędziów, nominowanych przez nas, i z sędziów, obieranych porządkiem przepisanym w osobnej na to ustawie.

Art. 57. Sędziowie nominowani przez nas zostają w swych obowiązkach do uwolnienia ich, gdy tego potrzebę znajdziemy, do oddalenia przez sąd za wykroczenia lub nakoniec do przeniesienia ich na inny urząd. Sędziowie obieralni przeznaczają się na czas ograniczony w osobnej ustawie.

Art. 58. Sędziowie ulegną oddaleniu od urzędów za nadużycia władzy i za wszelkie inne dowiedzione wykroczenia przeciwko porządkowi ustalonemu, nie inaczej wszakże, jak w skutek wyroku wyższej właściwej juryzdykcji sądowniczej.

Art. 59. Przestrzeganie porządku w sądach I i II instancji, oraz rozwiązanie wynikać mogących sporów i kwestyj pomiędzy niemi względem zakresu ich władzy zostawuje się izbie sądu najwyższego.

Art. 60. Ustawa względem sędziów pokoju dla mieszkańców wszystkich stanów pozostaje na dawniejszej osnowie; obowiązkiem ich przy roztrząsaniu spraw jest starać się o pogodzenie stron, spory wiodących.

Art. 61. Żadna sprawa nie może być wprowadzoną do sądu cywilnego I-szej instancji, jeśli wprzódy nie była pod rozbiorem właściwego sędziego pokoju, wyłączają się wszakże od tego takie sprawy, których ostateczne zakończenie na mocy istniejących ustaw nie zależy od pogodzenia sędziego pokoju.

Art. 62. Dla spraw nie przewyższających wartości pięciuset polskich złotych, przeznaczają się sędziowie cywilni i policyjni w każdem mieście i wiejskim okręgu (gminie).

Art. 63. Dla spraw, których wartość przewyższa sumę pięciuset złotych polskich, przeznaczają się w każdem województwie sądy ziemskie i sądy zjazdowe.

Art. 64. Ustanowienie osobnych sądów handlowych pozostaje na dawnej osnowie.

Art. 65. Dla spraw kryminalnych i tyczących się policji poprawczej ustanawiają się w każdem województwie sądy grodzkie.

Art. 66. Dla sprostowania wyroków zapadłych w sądach ziemskich, zjazdowych i grodzkich oraz w handlowych ustanawiają się sądy apelacyjne.

Art. 67. Nadto ustanawia się w Warszawie izba sądu najwyższego, której skład i zakres działań będzie przepisany w osobnej ustawie.

Art. 68. Przepisy, w niniejszym statucie organicznym zawarte, będą stosownie do potrzeby rozwijane i dopełniane przez osobne ustawy.

Art. 69. Wszystkie sprzeciwiające się przepisom niniejszego statutu organicznego dawniejsze prawa i ustawy kasują się.

Statut ten organiczny podpisaliśmy własną naszą ręką i cesarską naszą pieczęć przyłożyć rozkazaliśmy.

Dan w Sankt-Petersburgu, czternastego dnia lutego, roku od narodzenia pańskiego tysiąc ośmset trzydziestego drugiego, panowania zaś naszego siódmego.

XIV. DEKRET O NAJWYŻSZEJ WŁADZY REPREZENTACYJNEJ REPUBLIKI POLSKIEJ Z DN. 22 LISTOPADA 1918 R.

Na podstawie dekretu z dn. 14 listopada r. b., przedłożył mi p. prezydent ministrów uchwalony przez tymczasowy rząd ludowy Republiki Polskiej projekt utworzenia najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej aż do czasu zwołania sejmu ustawodawczego. Zatwierdzając przedłożony mi projekt, stanowię, co następuje.

Art. 1. Obejmuję, jako tymczasowy naczelnik państwa, najwyższą władzę Republiki Polskiej i będę ją sprawował aż do czasu zwołania sejmu ustawodawczego.

Art. 2. Rząd Republ. Polskiej stanowią mianowani przezemnie i odpowiedzialni przedemną aż do zebrania się sejmu prezydent ministrów i ministrowie.

Art. 3. Projekty ustawodawcze, uchwalone przez radę ministrów, ulegają memu zatwierdzeniu i uzyskują moc obowiązującą, o ile sama ustawa inaczej nie stanowi, z chwilą ogłoszenia w *Dzienniku praw Państwa Polskiego*; tracą one moc obowiązującą, o ile nie będą przedstawione na pierwszem posiedzeniu sejmu ustawodawczego do jego zatwierdzenia.

Art. 4. Akty rządowe kontrasygnuje prezydent ministrów.

Art. 5. Sądy wydają wyroki w imieniu Republiki Polskiej.

Art. 6. Wszyscy urzędnicy Państwa Polskiego składają przysięgę na wierność Republice Polskiej według ustalić się mającej przez radę ministrów roty.

Art. 7. Mianowanie wyższych urzędników państwowych, zastrzeżone w myśl przepisów dotychczasowych głowie państwa, wychodzić będzie odemnie na propozycję prezydenta ministrów i właściwego ministra.

Art. 8. Budżet Republ. Polskiej na pierwszy okres budżetowy uchwali rząd i przedłoży mi do zatwierdzenia.

J. Piłsudski.

prezydent ministrów *Moraczewski.*

Dan w Warszawie, dn. 22 listopada 1918 r.

XV. UCHWAŁA SEJMU WALNEGO RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z DN. 20 LUTEGO 1919 R.

I. Sejm przyjmuje oświadczenie Józefa Piłsudskiego, że składa w ręce sejmu urząd naczelnika państwa do wiadomości, i wyraża mu podziękowanie za pełne trudów sprawowanie urzędu w służbie dla Ojczyzny.

II. Aż do ustawowego uchwalenia tej części konstytucji, która określi zasadniczo przepisy o organizacji naczelnych władz w Państwie Polskiem, sejm powierza dalsze sprawowanie urzędu naczelnika państwa Józefowi Piłsudskiemu na następujących zasadach.

1. Władzą suwerenną i ustawodawczą w Państwie Polskiem jest sejm ustawodawczy. Ustawy ogłasza marszałek sejmu z kontrasygnacją prezesa ministrów i odnośnego ministra fachowego.

2. Naczelnik państwa jest przedstawicielem Państwa i najwyższym wykonawcą uchwał sejmu w sprawach cywilnych i wojskowych.

3. Naczelnik państwa powołuje rząd w pełnym składzie na podstawie porozumienia z sejmem.

4. Naczelnik państwa oraz rząd są odpowiedzialni przed sejmem za sprawowanie swego urzędu.

5. Każdy akt państwowy naczelnika państwa wymaga podpisu odnośnego ministra.

XVI. KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z DN. 17 MARCA 1921 R.

W imię Boga Wszechmogącego!

My, naród Polski, dziękując Opatrzności za wyzwolenie nas z półtorawiekowej niewoli, wspominając z wdzięcznością męstwo i wytrwałość ofiarnej walki pokoleń, które najlepsze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez przerwy poświęcały, nawiązując do świetnej tradycji wiekopomnej Konstytucji 3-go maja — dobro całej, zjednoczonej i niepodległej matki-ojczyzny mając na oku, a pragnąc jej byt niepodległy, potęgę i bezpieczeństwo oraz ład społeczny utwierdzić na wiekuistych zasadach prawa i wolności, pragnąc zarazem zapewnić rozwój wszystkich jej sił moralnych i materjalnych dla dobra całej odradzającej się ludzkości, wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej równość, a pracy poszanowanie, należne prawa i szczególną opiekę państwa zabezpieczyć—tę oto ustawę konstytucyjną na sejmie ustawodawczym Rzeczypospolitej Polskiej uchwalamy i stanowimy.

ROZDZIAŁ I.

RZECZPOSPOLITA.

Art. 1. Państwo Polskie jest Rzecząpospolitą.

Art. 2. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do narodu. Organami narodu w zakresie ustawodawstwa są sejm i senat, w zakresie władzy wykonawczej — prezydent rzeczypospolitej łącznie z odpowiedzialnymi ministrami, w zakresie wymiaru sprawiedliwości — niezawisłe sądy.

ROZDZIAŁ II.

WŁADZA USTAWODAWCZA.

Art. 3. Zakres ustawodawstwa państwowego obejmuje stanowienie wszelkich praw publicznych i prywatnych i sposobu ich wykonania.

Niema ustawy bez zgody sejmu, wyrażonej w sposób, regulaminowo ustalony.

Ustawa, uchwalona przez sejm, zyskuje moc obowiązującą w czasie, przez nią samą określonym.

Rzeczpospolita Polska, opierając swój ustrój na zasadzie szerokiego samorządu terytorjalnego, przekaże przedstawicielstwom samorządu właściwy zakres ustawodawstwa, zwłaszcza z dziedziny administracji, kultury i gospodarstwa, który zostanie bliżej określony ustawami państwowemi.

Rozporządzenia władzy, z których wynikają prawa lub obowiązki obywateli, mają moc obowiązującą tylko wtedy, gdy zostały wydane z upoważnienia ustawy i z powołaniem się na nią.

Art. 4. Ustawa państwowa ustala corocznie budżet państwa na rok następny.

Art. 5. Ustalanie stanu liczebnego wojska i zezwalanie na coroczny pobór rekruta może nastąpić jedynie w drodze ustawodawczej.

Art. 6. Zaciągnięcie pożyczki państwowej, zbycie, zamiana i obciążenie nieruchomego majątku państwowego, nałożenie podatków i opłat publicznych, ustanowienie ceł i monopolów, ustalenie systemu monetarnego, jakoteż przyjęcie gwarancji finansowej przez państwo—może nastąpić tylko na mocy ustawy.

Art. 7. Rząd przedstawi corocznie zamknięcie rachunków państwowych do parlamentarnego zatwierdzenia.

Art. 8. Sposób wykonania parlamentarnej kontroli nad długami państwa określi oddzielna ustawa.

Art. 9. Do kontroli całej administracji państwowej pod względem finansowym, badania zamknięć rachunków państwa, przedstawiania corocznie sejmowi wniosku o udzieleniu lub odmówieniu rządowi absolutorjum—jest powołana najwyższa izba kontroli, oparta na zasadzie kolegjalności i niezależności sędziowskiej członków jej kolegjum, usuwalnych tylko uchwałą sejmu, większością $^3/_5$ głosujących. Organizację najwyższej izby kontroli i sposób jej działania określi szczegółowo osobna ustawa.

Prezes najwyższej izby kontroli zajmuje stanowisko równorzędne ministrowi, nie wchodzi jednak w skład rady ministrów, a jest za sprawowanie swego urzędu i za podległych mu urzędników odpowiedzialny bezpośrednio przed sejmem.

Art. 10. Prawo inicjatywy ustawodawczej przysługuje rządowi i sejmowi. Wnioski i projekty ustaw, pociągające za sobą wydatki ze skarbu państwa, muszą podawać sposób ich zużycia i pokrycia.

Art. 11. Sejm składa się z posłów, wybranych na lat pięć, licząc od dnia otwarcia sejmu, w głosowaniu powszechnem, tajnem, bezpośredniem, równem i stosunkowem.

Art. 12. Prawo wybierania ma każdy obywatel polski bez różnicy płci, który w dniu ogłoszenia wyborów ukończył lat 21, używa w pełni praw cywilnych i zamieszkuje w okręgu wyborczym przynajmniej od przedednia ogłoszenia wyborów w *Dzienniku Ustaw*. Prawo głosowania może być wykonywane tylko osobiście. Wojskowi w służbie czynnej nie mają prawa głosowania.

Art. 13. Prawo wybieralności ma każdy obywatel, mający prawo wybierania do sejmu, nie wyjmując wojskowych w służbie czynnej, niezależnie od miejsca zamieszkania, o ile ukończył lat 25.

Art. 14. Nie mogą korzystać z prawa wyborczego obywatele, skazani za przestępstwa, które określi ordynacja wyborcza, jako pociągające za sobą czasową lub stałą utratę prawa wybierania, wybieralności, a także piastowania mandatu poselskiego.

Art. 15. Państwowi urzędnicy administracyjni, skarbowi i sądowi nie mogą być wybierani w tych okręgach, w których pełnią swą służbę. Przepis nie dotyczy urzędników, pełniących swą służbę przy władzach centralnych.

Art. 16. Pracownicy państwowi i samorządowi, z chwilą wyboru na posła, otrzymują na czas trwania mandatu poselskiego urlop. Przepis ten nie dotyczy ministrów, podsekretarzy stanu i profesorów wyższych uczelni. Lata, spędzone na wykonaniu mandatu poselskiego, liczą się do lat służby.

Art. 17. Poseł, obejmujący płatną służbę państwową, traci mandat; przepis ten nie dotyczy powołania na stanowisko ministrów, podsekretarzy stanu i profesorów wyższych uczelni.

Art. 18. Bliższe postanowienia o wyborach posłów do sejmu określi ordynacja wyborcza.

Art. 19. Sejm sprawdza ważność wyborów niezaprotestowanych. O ważności wyborów zaprotestowanych rozstrzyga sąd najwyższy.

Art. 20. Posłowie są przedstawicielami całego narodu i nie są krępowani żadnemi instrukcjami wyborców.

Posłowie składają na ręce marszałka wobec izby następujące ślubowanie:

„Ślubuję uroczyście, jako poseł na sejm Rzeczypospolitej Polskiej, wedle najlepszego mego rozumienia i zgodnie z sumieniem, rzetelnie pracować wyłącznie dla dobra Państwa Polskiego, jako całości".

Art. 21. Posłowie nie mogą być pociągani do odpowiedzialności za swoją działalność w sejmie lub poza sejmem, wchodzącą w zakres wykonania mandatu poselskiego, ani w czasie trwania mandatu, ani po jego wygaśnięciu. Za przemówienia i odezwania się, tudzież manifestacje w sejmie posłowie odpowiadają tylko przed sejmem. Za naruszenie prawa osoby trzeciej mogą być pociągnięci do odpowiedzialności sądowej, o ile władza sądowa uzyska na to zezwolenie sejmu.

Postępowanie karno-sądowe, karno-administracyjne lub dyscyplinarne, wdrożone przeciw posłowi przed uzyskaniem mandatu poselskiego, ulegnie na żądanie sejmu zawieszeniu aż do wygaśnięcia mandatu.

Bieg przedawnienia przeciw posłowi w postępowaniu karnem ulega przerwie na czas trwania mandatu poselskiego.

Przez cały czas trwania mandatu posłowie nie mogą być pociągani do odpowiedzialności karno-sądowej, karno-administracyjnej i dyscyplinarnej, ani pozbawieni wolności bez zezwolenia sejmu. W wypadku schwytania posła na gorącym uczynku zbrodni pospolitej, jeżeli jego przytrzymanie jest niezbędne dla zabezpieczenia wymiaru sprawiedliwości, względnie dla unieszkodliwienia skutków przestępstwa, władza sądowa ma obowiązek bezzwłocznego zawiadomienia o tem marszałka sejmu dla uzyskania zezwolenia sejmu na areszt i dalsze postępowanie karne. Na żądanie marszałka przytrzymany musi być niezwłocznie uwolniony.

Art. 22. Poseł nie może na swoje ani na obce imię kupować lub uzyskiwać dzierżaw dóbr państwowych, przyjmować dostaw publicznych i robót rządowych ani otrzymywać od rządu koncesyj lub innych korzyści osobistych.

Poseł nie może również otrzymywać od rządu żadnych odznaczeń, z wyjątkiem wojskowych.

Art. 23. Poseł nie może być redaktorem odpowiedzialnym.

Art. 24. Posłowie otrzymują diety w wysokości, regulaminem określonej, i mają prawo bezpłatnego korzystania z państwowych środków komunikacji dla podróży po całym obszarze Rzeczypospolitej.

Art. 25. Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje, otwiera, odracza i zamyka sejm i senat.

Sejm winien być zwołany na pierwsze posiedzenie w trzeci wtorek po dniu wyborów i corocznie najpóźniej w październiku na sesję zwyczajną celem uchwalenia budżetu, stanu liczebnego i poboru wojska oraz innych spraw bieżących.

Prezydent Rzeczypospolitej może zwołać sejm w każdym czasie na sesję nadzwyczajną wedle własnego uznania, a winien to uczynić na żądanie $^1/_3$ ogółu posłów w ciągu dwuch tygodni.

Inne wypadki zebrania się sejmu na sesję nadzwyczajną określa konstytucja.

Odroczenie wymaga zgody sejmu, jeżeli ma być w ciągu tej samej sesji zwyczajnej powtórzone lub jeżeli przerwa ma trwać dłużej, niż 30 dni.

Sejm, zwołany w październiku na sesję zwyczajną, nie może być zamknięty przed uchwaleniem budżetu.

Art. 26. Sejm może się rozwiązać mocą własnej uchwały, powziętej większością $^2/_3$ głosów przy obecności połowy ustawowej liczby posłów. Prezydent Rzeczypospolitej może rozwiązać sejm za zgodą $^3/_5$ ustawowej liczby członków senatu.

Równocześnie w obu wypadkach z samego prawa rozwiązuje się senat.

Wybory odbędą się w ciągu 90 dni od dnia rozwiązania; termin ich będzie oznaczony bądź w uchwale sejmu, bądź w orędziu prezydenta o rozwiązaniu sejmu.

Art. 27. Posłowie wykonywają swe prawa i obowiązki poselskie osobiście.

Art. 28. Sejm wybiera ze swego grona marszałka i jego zastępców, sekretarzy i komisje.

Mandaty marszałka i jego zastępców trwają po rozwiązaniu sejmu aż do ukonstytuowania się nowego sejmu.

Art. 29. Sposób i porządek obrad sejmowych, rodzaj i ilość komisyj, liczbę wice-marszałków i sekretarzy, prawa i obowiązki marszałka określa regulamin sejmowy.

Marszałek mianuje urzędników sejmowych, za których działania odpowiada przed sejmem.

Art. 30. Posiedzenia sejmu są jawne. Na wniosek marszałka, przedstawiciela rządu lub 30 posłów może sejm uchwalić tajność posiedzenia.

Art. 31. Nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za zgodne z prawdą sprawozdanie z jawnego posiedzenia sejmu i komisji sejmowej.

Art. 32. Do prawomocności uchwał potrzebna jest zwykła większość głosów przy obecności przynajmniej $1/3$ ogółu ustawowej liczby posłów, o ile inne przepisy konstytucji nie zawierają odmiennych postanowień.

Art. 33. Posłowie mają prawo zwracać się z interpelacjami do rządu bądź do poszczególnych ministrów w sposób, regulaminem przepisany. Minister ma obowiązek udzielić odpowiedzi ustnie lub pisemnie w terminie nie dłuższym, niż 6 tygodni, albo w umotywowanem oświadczeniu usprawiedliwić brak rzeczowej odpowiedzi. Na żądanie interpelantów odpowiedź musi być sejmowi zakomunikowana. Sejm może odpowiedź rządu uczynić przedmiotem dyskusji i uchwały.

Art. 34. Sejm może wyłaniać i naznaczać dla zbadania poszczególnych spraw nadzwyczajne komisje z prawem przesłuchiwania stron interesowanych oraz wzywania świadków i rzeczoznawców. Zakres działania i uprawnień tych komisyj uchwala sejm.

Art. 35. Każdy projekt ustawy, przez sejm uchwalony, będzie przekazany senatowi do rozpatrzenia. Jeżeli senat nie podniesie w ciągu 30 dni od dnia doręczenia mu uchwalonego projektu ustawy żadnych przeciwko niemu zarzutów, prezydent Rzeczypospolitej zarządzi ogłoszenie ustawy. Na wniosek senatu prezydent Rzeczypospolitej może zarządzić ogłoszenie ustawy przed upływem 30 dni.

Jeżeli senat postanowi projekt, uchwalony przez sejm, zmienić lub odrzucić, powinien zapowiedzieć to sejmowi w ciągu powyższych 30 dni, a najdalej w ciągu następnych dni 30 zwrócić sejmowi z proponowanemi zmianami.

Jeżeli sejm zmiany, przez senat proponowane, uchwali zwykłą większością albo odrzuci większością $^{11}/_{20}$ głosujących, prezydent Rzeczypospolitej zarządzi ogłoszenie ustawy w brzmieniu, ustalonem ponowną uchwałą sejmu.

Art. 36. Senat składa się z członków, wybranych przez poszczególne województwa w głosowaniu powszechnem, tajnem, bezpośredniem, równem i stosunkowem. Każde województwo stanowi jeden okrąg wyborczy, przyczem w stosunku do liczby mandatów sejmowych na ilość mieszkańców, liczba mandatów do senatu wynosi $^{1}/_{4}$ część. Prawo wybierania do senatu ma każdy wyborca do sejmu, który w dniu ogłoszenia wyborów ukończył lat 30 i w dniu tym zamieszkuje w okręgu wyborczym przynajmniej od roku; nie tracą jednak prawa wyborczego świeżo osiedli koloniści, którzy opuścili poprzednie miejsce zamieszkania, korzystając z reformy rolnej; również nie tracą tego prawa robotnicy, którzy zmienili miejsce pobytu wskutek zmiany miejsca pracy, oraz urzędnicy państwowi, przeniesieni służbowo. Prawo wybieralności ma każdy obywatel, posiadający prawo wybierania do senatu, nie wyłączając wojskowych w służbie czynnej, o ile z dniem ogłoszenia wyborów ukończył lat 40.

Kadencja senatu rozpoczyna się i kończy z kadencją sejmową.

Nikt nie może być jednocześnie członkiem sejmu i senatu.

Art. 37. Postanowienia artykułów 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32 i 33 stosują się odpowiednio także do senatu, względnie jego członków.

Art. 38. Żadna ustawa nie może stać w sprzeczności z niniejszą konstytucją, ani naruszać jej postanowień.

ROZDZIAŁ III.

WŁADZA WYKONAWCZA.

Art. 39. Prezydenta Rzeczypospolitej wybierają na lat siedm bezwzględną większością głosów sejm i senat, połączone w zgromadzenie narodowe. Zgromadzenie narodowe zwołuje pre-

zydent Rzeczypospolitej w ostatnim kwartale siedmiolecia swego urzędowania.

Jeżeli zwołanie nie nastąpi na 30 dni przed upływem siedmiolecia, sejm i senat łączą się z samego prawa w zgromadzenie narodowe na zaproszenie marszałka sejmu i pod jego przewodnictwem.

Art. 40. Jeżeli prezydent Rzeczypospolitej nie może sprawować urzędu, oraz w razie opróżnienia urzędu prezydenta Rzeczypospolitej wskutek śmierci, zrzeczenia się lub innej przyczyny, zastępuje go marszałek sejmu.

Art. 41. W razie opróżnienia urzędu prezydenta Rzeczypospolitej sejm i senat łączą się natychmiast na zaproszenie marszałka sejmu i pod jego przewodnictwem z samego prawa w zgromadzenie narodowe celem wyboru prezydenta.

Gdyby sejm był rozwiązany w chwili, gdy urząd prezydenta Rzeczypospolitej jest opróżniony, marszałek sejmu zarządzi niezwłocznie nowe wybory do sejmu i senatu.

Art. 42. Jeżeli prezydent Rzeczypospolitej przez trzy miesiące nie sprawuje urzędu, marszałek zwoła niezwłocznie sejm i podda jego uchwale, czy urząd prezydenta Rzeczypospolitej należy uznać za opróżniony.

Uchwała, uznająca urząd za opróżniony, zapada większością $^{3}/_{5}$ głosów, przy obecności przynajmniej połowy ustawowej, to jest ordynacją wyborczą ustalonej, liczby posłów.

Art. 43. Prezydent Rzeczypospolitej sprawuje władzę wykonawczą przez odpowiedzialnych przed sejmem ministrów i podległych im urzędników.

Art. 44. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawy wraz z odpowiednimi ministrami i zarządza ogłoszenie ich w *Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej.*

Prezydent Rzeczypospolitej celem wykonania ustaw i z powołaniem się na upoważnienie ustawowe, ma prawo wydawać rozporządzenia wykonawcze, zarządzenia, rozkazy i zakazy i przeprowadzenie ich użyciem przymusu zapewnić.

Takież prawo w swoim zakresie działania mają ministrowie i władze im podległe.

Każdy akt rządowy prezydenta Rzeczypospolitej wymaga

dla swej ważności podpisu prezesa rady ministrów i właściwego ministra, którzy przez podpisanie aktu biorą zań odpowiedzialność.

Art. 45. Prezydent Rzeczypospolitej mianuje i odwołuje prezesa rady ministrów, na jego wniosek mianuje i odwołuje ministrów, a na wniosek rady ministrów obsadza urzędy cywilne i wojskowe, zastrzeżone w ustawach.

Każdy urzędnik Rzeczypospolitej musi podlegać ministrowi, który za jego działania odpowiada przed sejmem.

Nominacje urzędników kancelarji cywilnej prezydenta Rzeczypospolitej kontrasygnuje prezes rady ministrów i jest za ich działania odpowiedzialny przed sejmem.

Art. 46. Prezydent Rzeczypospolitej jest zarazem najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych państwa, nie może jednak sprawować naczelnego dowództwa w czasie wojny.

Naczelnego wodza sił zbrojnych państwa na wypadek wojny mianuje prezydent Rzeczypospolitej na wniosek rady ministrów, przedstawiony przez ministra spraw wojskowych, który za akty, związane z dowództwem w czasie wojny, jak i za wszelkie sprawy kierownictwa wojskowego odpowiada przed sejmem.

Art. 47. Prawo darowania i złagodzenia kary oraz darowania skutków zasądzenia karno-sądowego w poszczególnych wypadkach przysługuje prezydentowi Rzeczypospolitej.

Prezydent nie może stosować tego prawa do ministrów, zasądzonych na skutek postawienia ich w stan oskarżenia przez sejm.

Amnestja może być udzielona tylko w drodze ustawodawczej.

Art. 48. Prezydent Rzeczypospolitej reprezentuje państwo na zewnątrz, przyjmuje przedstawicieli dyplomatycznych państw obcych i wysyła przedstawicieli dyplomatycznych Państwa Polskiego do państw obcych.

Art. 49. Prezydent Rzeczypospolitej zawiera umowy z innemi państwami i podaje je do wiadomości sejmu.

Umowy handlowe i celne oraz umowy, które stale obciążają państwo pod względem finansowym, albo zawierają przepisy prawne, obowiązujące obywateli, albo też wprowadzają zmianę granic Państwa, a także przymierza wymagają zgody sejmu.

Art. 50. Prezydent Rzeczypospolitej może wypowiedzieć wojnę i zawrzeć pokój tylko za uprzednią zgodą sejmu.

Art. 51. Za czynności urzędowe prezydent Rzeczypospolitej nie jest odpowiedzialny ani parlamentarnie, ani cywilnie.

Za zdradę kraju, pogwałcenie konstytucji lub przestępstwa karne prezydent Rzeczypospolitej może być pociągnięty do odpowiedzialności tylko przez sejm uchwałą, powziętą większością $^3/_5$ głosów, przy obecności conajmniej połowy ustawowej liczby posłów. Sprawę rozpatruje i wyrok wydaje trybunał stanu według postanowień osobnej ustawy. Z chwilą postawienia w stan oskarżenia przed trybunałem stanu prezydent Rzeczypospolitej jest zawieszony w urzędowaniu.

Art. 52. Prezydent Rzeczypospolitej otrzymuje uposażenie według przepisów osobnej ustawy.

Art. 53. Prezydent Rzeczypospolitej nie może piastować żadnego innego urzędu, ani należeć do składu sejmu lub senatu.

Art. 54. Przed objęciem urzędu prezydent Rzeczypospolitej składa w zgromadzeniu narodowem przysięgę następującej treści:

„Przysięgam Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Świętej Jedynemu, i ślubuję tobie Narodzie Polski, na urzędzie prezydenta Rzeczypospolitej, który obejmuję, praw Rzeczypospolitej, a przedewszystkiem ustawy konstytucyjnej święcie przestrzegać i bronić; dobru powszechnemu Narodu ze wszystkich sił wiernie służyć; wszelkie zło i niebezpieczeństwo od państwa czujnie odwracać; godności imienia polskiego strzec niezachwianie; sprawiedliwość względem wszystkich bez różnicy obywateli za pierwszą sobie mieć cnotę; obowiązkom urzędu i służby poświęcić się niepodzielnie. Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna Jego Męka. Amen“.

Art. 55. Ministrowie tworzą radę ministrów pod przewodnictwem prezesa rady ministrów.

Art. 56. Rada ministrów ponosi solidarną odpowiedzialność konstytucyjną i parlamentarną za ogólny kierunek działalności rządu.

Pozatem ponoszą ją ministrowie oddzielnie, każdy w swoim zakresie, za działalność w urzędzie, a to zarówno za zgodność

tej działalności z konstytucją i innemi ustawami państwa, za działanie podległych im organów, jak i za kierunek swej polityki.

Art. 57. W tymże samym zakresie obowiązuje ministrów solidarna i indywidualna odpowiedzialność za akty rządowe prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 58. Do odpowiedzialności parlamentarnej pociąga ministrów sejm zwyczajną większością. Rada ministrów i każdy minister z osobna ustępują na żądanie sejmu.

Art. 59. Konstytucyjną odpowiedzialność ministrów i sposób jej urzeczywistnienia określi osobna ustawa.

Uchwała, stawiająca ministra w stan oskarżenia, musi być powzięta w obecności conajmniej połowy ustawowej liczby posłów większością $^3/_5$ oddanych głosów.

Rozpoznanie spraw i wydanie wyroku należy do trybunału stanu. Minister nie może uchylić się od odpowiedzialności konstytucyjnej przez zrzeczenie się urzędu. Z chwilą postawienia w stan oskarżenia minister jest zawieszony w urzędowaniu.

Art. 60. Ministrowie i delegowani przez nich urzędnicy mają prawo brać udział w posiedzeniach sejmowych i przemawiać poza koleją mówców, zapisanych do głosu; w głosowaniach mogą brać udział, o ile są posłami.

Art. 61. Ministrowie nie mogą piastować żadnego innego urzędu, ani uczestniczyć w zarządzie i władzach kontrolujących towarzystw i instytucyj, na zysk obliczonych.

Art. 62. Jeżeli urząd ministra sprawuje tymczasowy kierownik ministerstwa, odnoszą się do niego wszelkie przepisy o urzędzie ministra.

Prezes rady ministrów w razie potrzeby porucza swoje zastępstwo jednemu z ministrów.

Art. 63. Liczbę, zakres działania i wzajemny stosunek ministrów, jak również kompetencje rady ministrów określi osobna ustawa.

Art. 64. Trybunał stanu składa się z pierwszego prezesa sądu najwyższego, jako przewodniczącego, oraz dwunastu członków, których wybierają z poza swego grona: ośmiu sejm i czterech senat.

Członkami trybunału stanu mogą być wybrane osoby, nie

piastujące żadnego urzędu państwowego i używające pełni praw obywatelskich.

Wyboru członków trybunału stanu dokonywają sejm i senat natychmiast po ukonstytuowaniu się na cały okres kadencji sejmowej.

Art. 65. Dla celów administracyjnych Państwo Polskie podzielone będzie w drodze ustawodawczej na województwa, powiaty i gminy miejskie i wiejskie, które będą równocześnie jednostkami samorządu terytorjalnego.

Jednostki samorządowe mogą się łączyć w związki dla przeprowadzenia zadań, wchodzących w zakres samorządu.

Związki takie mogą otrzymywać charakter publiczno-prawny tylko na podstawie osobnej ustawy.

Art. 66. W organizacji administracji państwowej przeprowadzona będzie zasada dekoncentracji. Organy administracji państwowej w poszczególnych jednostkach terytorjalnych mają być przytem zespolone w jednym urzędzie pod jednym zwierzchnikiem. Zarazem uwzględniona będzie zasada udziału obywateli, powołanych drogą wyborów w wykonaniu zadań tych urzędów w granicach, określonych ustawami.

Art. 67. Prawo stanowienia w sprawach, należących do zakresu działania samorządu, przysługuje radom obieralnym. Czynności wykonawcze samorządu wojewódzkiego i powiatowego należą do organów, utworzonych na zasadzie zespolenia kolegjów, obieranych przez ciała reprezentacyjne, z przedstawicielami państwowych władz administracyjnych i pod ich przewodnictwem.

Art. 68. Obok samorządu terytorjalnego osobna ustawa powoła samorząd gospodarczy dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego, a mianowicie izby rolnicze, handlowe, przemysłowe, rzemieślnicze, pracy najemnej i inne, połączone w naczelną izbę gospodarczą Rzeczypospolitej, których współpracę z władzami państwowemi w kierowaniu życiem gospodarczem i w zakresie zamierzeń ustawodawczych określą ustawy.

Art. 69. Źródła dochodowe państwa i samorządu będą ustawami ściśle rozgraniczone.

Art. 70. Państwo będzie sprawowało nadzór nad działalnością samorządu przez wydziały samorządu wyższego stopnia;

nadzór ten mogą jednak ustawy przekazać częściowo sądownictwu administracyjnemu.

Wypadki, w których uchwały organów samorządu wymagać będą wyjątkowo zatwierdzenia przez organy samorządu wyższego stopnia lub przez ministerstwa, będą określone ustawami.

Art. 71. Odwołanie się od orzeczeń organów zarówno rządowych, jak i samorządowych dopuszczone będzie tylko do jednej wyższej instancji, o ile ustawy nie przewidują w tym względzie wyjątków.

Art. 72. Ustawy przeprowadzą zasadę, iż od karnych orzeczeń władz administracyjnych, zapadłych w drugiej instancji będzie przysługiwało stronom prawo odwołania się do właściwego sądu.

Art. 73. Do orzekania o legalności aktów administracyjnych w zakresie administracji tak rządowej, jak i samorządowej powoła osobna ustawa sądownictwo administracyjne, oparte w swej organizacji na współdziałaniu czynnika obywatelskiego i sędziowskiego z najwyższym trybunałem administracyjnym na czele,

ROZDZIAŁ IV.

SĄDOWNICTWO.

Art. 74. Sądy wymierzają sprawiedliwość w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 75. Organizacja, zakres i sposób działania wszelkich sądów będą określone w drodze ustawodawczej.

Art. 76. Sędziów mianuje prezydent Rzeczypospolitej, o ile ustawa nie zawiera innego postanowienia, jednakże sędziowie pokoju z reguły wybierani są przez ludność.

Urząd sędziowski może objąć tylko osoba, odpowiadająca warunkom, przez prawo wymaganym.

Art. 77. Sędziowie są w sprawowaniu swego urzędu sędziowskiego niezawiśli i podlegają tylko ustawom.

Orzeczenia sądowe nie mogą być zmienione ani przez władzę ustawodawczą, ani przez władzę wykonawczą.

Art. 78. Sędzia może być złożony z urzędu, zawieszony w urzędowaniu, przeniesiony na inne miejsce urzędowania lub

w stan spoczynku wbrew swojej woli jedynie mocą orzeczenia sądowego i tylko w wypadkach, w ustawie przewidzianych.

Przepis ten nie dotyczy wypadku, gdy przeniesienie sędziego na inne miejsce lub w stan spoczynku jest wywołane zmianą w organizacji sądów, postanowioną w drodze ustawy.

Art. 79. Sędziowie nie mogą być pociągani do odpowiedzialności karnej, ani pozbawiani wolności bez uprzedniej zgody wskazanego przez ustawę sądu, o ile nie są schwytani na gorącym uczynku, lecz i w tym wypadku może sąd zażądać niezwłocznie uwolnienia aresztowanego.

Art. 80. Odrębne stanowisko sędziów, ich prawa i obowiązki oraz uposażenie określi osobna ustawa.

Art. 81. Sądy nie mają prawa badania ważności ustaw, należycie ogłoszonych.

Art. 82. Rozprawy przed sądem orzekającym, zarówno w sprawach cywilnych, jak karnych, są jawne, o ile ustawy w tym względzie nie przewidują wyjątku.

Art. 83. Do orzekania o zbrodniach, zagrożonych cięższemi karami, i o przestępstwach politycznych będą powołane sądy przysięgłych. Czyny, podlegające sądom przysięgłych, organizację tych sądów i tok postępowania określą szczegółowe ustawy.

Art. 84. Ustanawia się sąd najwyższy do spraw sądowych cywilnych i karnych.

Art. 85. Organizację sądów wojskowych, ich właściwość, tok postępowania oraz prawa i obowiązki członków tych sądów określą osobne ustawy.

Art. 86. Do rozstrzygania sporów o właściwość między władzami administracyjnemi a sądami będzie powołany na mocy ustawy osobny trybunał kompetencyjny.

ROZDZIAŁ V.

POWSZECHNE OBOWIĄZKI I PRAWA OBYWATELSKIE.

Art. 87. Obywatel polski nie może być równocześnie obywatelem innego państwa.

Art. 88. Obywatelstwo polskie nabywa się

a) przez urodzenie z rodziców, mających obywatelstwo polskie,

b) przez nadanie obywatelstwa ze strony powołanej władzy państwowej.

Inne postanowienia co do obywatelstwa polskiego, jego nabycia oraz utraty określają osobne ustawy.

Art. 89. Pierwszym obowiązkiem obywatela jest wierność dla Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 90. Każdy obywatel ma obowiązek szanowania i przestrzegania konstytucji państwa i innych obowiązujących ustaw i rozporządzeń władz państwowych i samorządowych.

Art. 91. Wszyscy obywatele są obowiązani do służby wojskowej. Rodzaj i sposób, porządek i czas trwania służby, zwolnienie od tego obowiązku oraz wszelkie świadczenia na cele wojskowe będą określone w drodze ustawodawczej.

Art. 92. Wszyscy obywatele mają obowiązek ponosić wszelkie ciężary i świadczenia publiczne, ustanowione na podstawie ustaw.

Art. 93. Wszyscy obywatele są obowiązani szanować władzę prawowitą i ułatwiać spełnianie jej zadań oraz sumiennie pełnić obowiązki publiczne, do jakich powoła ich naród lub właściwa władza.

Art. 94. Obywatele mają obowiązek wychowania swoich dzieci na prawych obywateli Ojczyzny i zapewnienia im conajmniej początkowego wykształcenia.

Obowiązek ten określi bliżej osobna ustawa.

Art. 95. Rzeczpospolita Polska zapewnia na swoim obszarze zupełną ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religji.

Cudzoziemcy używają pod warunkiem wzajemności równych praw z obywatelami Państwa Polskiego oraz mają równe z nimi obowiązki, o ile ustawy wyraźnie nie wymagają obywatelstwa polskiego.

Art. 96. Wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Urzędy publiczne są w równej mierze dla wszystkich dostępne, na warunkach, prawem przepisanych.

Rzeczpospolita Polska nie uznaje przywilejów rodowych ani stanowych, jak również żadnych herbów, tytułów rodowych

i innych, z wyjątkiem naukowych, urzędowych i zawodowych. Obywatelowi Rzeczypospolitej nie wolno przyjmować bez zezwolenia prezydenta Rzeczypospolitej tytułów ani orderów cudzoziemskich.

Art. 97. Ograniczenia wolności osobistej, zwłaszcza rewizja osobista i aresztowanie dopuszczalne są tylko w wypadkach, prawem przepisanych, i w sposób, określony ustawami, na podstawie polecenia władz sądowych.

O ileby polecenie sądowe nie mogło być wydane natychmiast, powinno być doręczone najpóźniej w ciągu 48 godzin z podaniem przyczyn rewizji lub aresztowania.

Aresztowani, którym w przeciągu 48 godzin nie podano na piśmie z podpisem władz sądowych przyczyny aresztowania, odzyskują niezwłocznie wolność.

Ustawy określają środki przymusowe, przysługujące władzom administracyjnym dla przeprowadzenia ich zarządzeń.

Art. 98. Nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega. Sądy wyjątkowe są dopuszczalne tylko w wypadkach, oznaczonych ustawami, wydanemi przed popełnieniem czynu karygodnego. Ściganie obywatela i wymierzenie kary jest dopuszczalne tylko na zasadzie obowiązującej ustawy. Kary, połączone z udręczeniami fizycznemi, są niedozwolone i nikt takim karom podlegać nie może.

Żadna ustawa nie może zamykać obywatelowi drogi sądowej dla dochodzenia krzywdy i straty.

Art. 99. Rzeczpospolita Polska uznaje wszelką własność, czy to osobistą poszczególnych obywateli, czy zbiorową związków obywateli, instytucyj, ciał samorządowych i wreszcie samego państwa, jako jedną z najważniejszych podstaw ustroju społecznego i porządku prawnego, oraz poręcza wszystkim mieszkańcom, instytucjom i społecznościom ochronę ich mienia, a dopuszcza tylko w wypadkach, ustawą przewidzianych, zniesienie lub ograniczenie własności, czy to osobistej, czy to zbiorowej, ze względów wyższej użyteczności, za odszkodowaniem. Tylko ustawa może postanowić, jakie dobra i w jakim zakresie, ze względu na pożytek ogółu, mają stanowić wyłącznie własność państwa, oraz o ile prawa obywateli i ich prawnie

uznanych związków do swobodnego użytkowania ziemi, wód, minerałów i innych skarbów przyrody mogą, ze względów publicznych, doznać ograniczenia.

Ziemia, jako jeden z najważniejszych czynników bytu narodu i państwa, nie może być przedmiotem nieograniczonego obrotu. Ustawy określą przysługujące państwu prawo przymusowego wykupu ziemi, oraz regulowania obrotu ziemią, przy uwzględnieniu zasady, że ustrój rolny Rzeczypospolitej Polskiej ma się opierać na gospodarstwach rolnych, zdolnych do prawidłowej wytwórczości i stanowiących osobistą własność.

Art. 100. Mieszkanie obywatela jest nietykalne. Naruszenie tego prawa przez wejście do mieszkania, rewizję domową i zajęcie papierów lub ruchomości, poza koniecznością wykonania zarządzeń administracyjnych, opartych na wyraźnem upoważnieniu ustawowem, może nastąpić tylko na polecenie władz sądowych, w sposób i w wypadkach, ustawą przepisanych.

Art. 101. Każdy obywatel ma wolność obrania sobie na obszarze Państwa miejsca zamieszkania i pobytu, przesiedlenia się i wychodźtwa, niemniej wolność wyboru zajęcia i zarobkowania oraz przenoszenia swej własności.

Ograniczenie tych praw może wprowadzić tylko ustawa.

Art. 102. Praca, jako główna podstawa bogactwa Rzeczypospolitej, pozostawać ma pod szczególną ochroną państwa.

Każdy obywatel ma prawo opieki państwa nad jego pracą, a w razie braku pracy, choroby, nieszczęśliwego wypadku i niedołęstwa do ubezpieczenia społecznego, które ustali osobna ustawa.

Państwo ma obowiązek udostępnienia także opieki moralnej i pociechy religijnej obywatelom, którymi się bezpośrednio opiekuje, w zakładach publicznych, jak zakłady wychowawcze, koszary, szpitale, więzienia, przytułki.

Art. 103. Dzieci bez dostatecznej opieki rodzicielskiej, zaniedbane pod względem wychowawczym, mają prawo do opieki i pomocy państwa w zakresie, oznaczonym ustawą.

Odjęcie rodzicom władzy nad dzieckiem może nastąpić tylko w drodze orzeczenia sądowego.

Osobne ustawy normują opiekę macierzyństwa.

Praca zarobkowa dzieci niżej lat 15-tu, praca nocna kobiet

i robotników młodocianych w gałęziach przemysłu, szkodliwych dla ich zdrowia, jest zakazana.

Stałe zatrudnianie pracą zarobkową dzieci i młodzieży w wieku szkolnym jest zakazane.

Art. 104. Każdy obywatel ma prawo swobodnego wyrażania swoich myśli i przekonań, o ile przez to nie narusza przepisów prawa.

Art. 105. Poręcza się wolność prasy. Nie może być wprowadzona cenzura ani system koncesyjny na wydawanie druków. Nie może być odjęty dziennikom i drukom krajowym debit pocztowy, ani ograniczone ich rozpowszechnienie na obszarze Rzeczypospolitej.

Ustawa osobna określi odpowiedzialność za nadużycie tej wolności.

Art. 106. Tajemnica listów i innej korespondecji może być naruszona tylko w wypadkach, prawem przewidzianych.

Art. 107. Obywatele mają prawo wnosić pojedyńczo lub zbiorowo petycje do wszelkich ciał reprezentacyjnych i władz publicznych, państwowych i samorządowych.

Art. 108. Obywatele mają prawo koalicji, zgromadzania się i zawiązywania stowarzyszeń i związków.

Wykonanie tych praw określają ustawy.

Art. 109. Każdy obywatel ma prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych.

Osobne ustawy państwowe zabezpieczą mniejszościom w Państwie Polskiem pełny i swobodny rozwój ich właściwości narodowościowych przy pomocy autonomicznych związków mniejszości o charakterze publiczno-prawnym, w obrębie związków samorządu powszechnego.

Państwo będzie miało w stosunku do ich działalności prawo kontroli oraz uzupełnienia w razie potrzeby ich środków finansowych.

Art. 110. Obywatele polscy, należący do mniejszości narodowościowych, wyznaniowych lub językowych, mają równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych, oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swej religji.

Art. 111. Wszystkim obywatelom poręcza się wolność

sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach, przysługujących innym obywatelom.

Wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie, jak prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religji lub obrządku, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej,

Art. 112. Wolności wyznania nie wolno używać w sposób, przeciwny ustawom. Nikt nie może uchylać się od spełnienia obowiązków publicznych z powodu swoich wierzeń religijnych. Nikt nie może być zmuszony do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, o ile nie podlega władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej.

Art. 113. Każdy związek religijny, uznany przez państwo, ma prawo urządzać zbiorowe i publiczne nabożeństwa, może samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne, może posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostaje w posiadaniu i używaniu swoich fundacyj i funduszów, tudzież zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych. Żaden związek religijny jednak nie może stawać w sprzeczności z ustawami państwa.

Art. 114. Wyznanie rzymsko-katolickie, będące religją przeważającej większości narodu, zajmuje w państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań.

Kościół rzymsko-katolicki rządzi się własnemi prawami. Stosunek państwa do kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez sejm.

Art. 115. Kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnemi ustawami, których uznania państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem.

Stosunek państwa do tych kościołów i wyznań będzie ustalany w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnemi reprezentacjami.

Art. 116. Uznanie nowego lub dotąd prawnie nieuznanego wyznania nie będzie odmówione związkom religijnym, których urządzenia, nauka i ustrój nie są przeciwne porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej.

Art. 117. Badania naukowe i ogłaszanie ich wyników są wolne. Każdy obywatel ma prawo nauczać, założyć szkołę lub zakład wychowawczy i kierować niemi, skoro uczyni zadość warunkom, w ustawie przepisanym, w zakresie kwalifikacji nauczycieli, bezpieczeństwa powierzonych mu dzieci i lojalnego stosunku do Państwa.

Wszystkie szkoły i zakłady wychowawcze, zarówno publiczne, jak i prywatne, podlegają nadzorowi władz państwowych w zakresie, przez ustawy określonym.

Art. 118. W zakresie szkoły powszechnej nauka jest obowiązkową dla wszystkich obywateli Państwa. Czas, zakres i sposób pobierania tej nauki określi ustawa.

Art. 119. Nauka w szkołach państwowych i samorządowych jest bezpłatna.

Państwo zapewni uczniom wyjątkowo zdolnym a niezamożnym stypendja na utrzymanie w zakładach średnich i wyższych.

Art. 120. W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religji dla wszystkich uczniów obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religji w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych.

Art. 121. Każdy obywatel ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaką mu wyrządziły organy władzy państwowej, cywilnej lub wojskowej, przez działalność urzędową, niezgodną z prawem lub obowiązkami służby. Odpowiedzialnem za szkodę jest Państwo solidarnie z winnemi organami; wniesienie skargi przeciw państwu i przeciw urzędnikom nie jest zależne od zezwolenia władzy publicznej. Tak samo odpowiedzialne są gminy i inne ciała samorządowe oraz organy tychże.

Przeprowadzenie tej zasady określają osobne ustawy.

Art. 122. Postanowienia o prawach obywatelskich stosują się także do osób, należących do siły zbrojnej. Wyjątki od tej zasady określają osobne ustawy wojskowe.

Art. 123. Siła zbrojna może być użyta tylko na żądanie władzy cywilnej przy ścisłem zachowaniu ustaw do uśmierze-

nia rozruchów lub do przymusowego wykonania przepisów prawnych. Wyjątki od tej zasady dopuszczalne są tylko na mocy ustaw o stanie wyjątkowym i wojennym.

Art. 124. Czasowe zawieszenie praw obywatelskich: wolności osobistej (art. 97), nietykalności mieszkania (art. 100), wolności prasy (art. 105), tajemnicy korespondencji (art. 106), prawa koalicji, zgromadzania się i zawiązywania stowarzyszeń (art. 108), może nastąpić dla całego obszaru państwowego lub dla miejscowości, w których okaże się konieczne ze względów bezpieczeństwa publicznego.

Zawieszenie takie zarządzić może tylko rada ministrów za zezwoleniem prezydenta Rzeczypospolitej podczas wojny albo gdy grozi wybuch wojny, jakoteż w razie rozruchów wewnętrznych lub rozległych knowań o charakterze zdrady stanu, zagrażających konstytucji państwa albo bezpieczeństwu obywateli.

Zarządzenie takie rady ministrów w czasie trwania sesji sejmowej musi być natychmiast przedstawione sejmowi do zatwierdzenia. W razie wydania takiego zarządzenia, mającego obowiązywać na obszarze, obejmującym więcej niż jedno województwo, w czasie przerwy w obradach sejmowych, sejm zbiera się automatycznie w ciągu dni 8 od ogłoszenia owego zarządzenia celem powzięcia odpowiedniej decyzji.

Jeśli sejm odmówi zatwierdzenia, stan wyjątkowy natychmiast traci moc obowiązującą. Jeżeli rada ministrów zarządzi stan wyjątkowy po zakończeniu okresu sejmowego lub po rozswiązaniu sejmu, zarządzenie rządu powinno być przedstawione sejmowi nowowybranemu niezwłocznie na pierwszem posiedzeniu.

Zasady te określi bliżej ustawa o stanie wyjątkowym.

Zasady czasowego zawieszenia wyżej wymienionych praw obywatelskich w czasie wojny, na obszarze objętym działaniami wojennemi, określi ustawa o stanie wojennym.

ROZDZIAŁ VI.

POSTANOWIENIA OGÓLNE.

Art. 125. Zmiana konstytucji może być uchwalona tylko w obecności conajmniej połowy ustawowej liczby posłów, względnie członków senatu, większością $^2/_3$ głosów.

Wniosek o zmianę konstytucji winien być podpisany conajmniej przez $^1/_4$ ustawowej liczby posłów, a zapowiedziany conajmniej na 15 dni.

Drugi z rzędu na zasadzie tej konstytucji wybrany sejm może dokonać rewizji ustawy konstytucyjnej własną uchwałą, powziętą większością trzech piątych głosujących, przy obecności conajmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Co lat 25 po uchwaleniu niniejszej konstytucji, ma być ustawa konstytucyjna poddana rewizji zwyczajną większością sejmu i senatu, połączonych w tym celu w zgromadzenie narodowe.

ROZDZIAŁ VII.

POSTANOWIENIE PRZEJŚCIOWE.

Art. 126. Niniejsza konstytucja Rzeczypospolitej Polski ma moc obowiązującą z dniem jej ogłoszenia, względnie—o ile urzeczywistnienie jej poszczególnych postanowień zawisło od wydania odpowiednich ustaw — z dniem ich wejścia w życie.

Wszelkie istniejące obecnie przepisy i urządzenia prawne niezgodne z postanowieniami konstytucji będą najpóźniej do roku od jej uchwalenia przedstawione ciału ustawodawczemu do uzgodnienia z nią w drodze prawodawczej.

ZESTAWIENIE RZECZOWE INSTYTUCYJ, PODANYCH W USTAWACH[1])

[1]) Numery oznaczają — numery bieżące tekstów, drukowanych w niniejszym zbiorze.

TREŚĆ